

KAREN

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2017 cilt volume 3 sayı number 3

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

ISSN 2458-7680
E-ISSN 2458-9705

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

2017 cilt **3** sayı **3**
volume number

**Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü adına sahibi / Owned on
behalf of Institute of Black Sea Studies by**
Prof. Dr. Mehmet OKUR

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mehmet OKUR
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER
Yrd. Doç. Dr. Volkan AKSOY

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Dmitry D. Vasiliev / *Rusya Bilimler Akademisi
Doğu Araştırmaları Enstitüsü*
Prof. Dr. Gocha TSETSKHLADZE / *Melbourne Üniversitesi*
Prof. Dr. Gökhan KOÇER / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Haşim KARPUZ / *Karatay Üniversitesi*
Prof. Dr. İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Kadir SEYHAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet OKUR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mesut ÇAPA / *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Mihai MAXİM / *Bükreş Üniversitesi*
Prof. Dr. Murat ARSLAN / *Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer İskender TULUK / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY / *Marmara Üniversitesi*
Prof. Dr. R. SHUKUROV / *Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. David McDonald / *Wisconsin Üniversitesi*
Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Necmettin AYGÜN / *Aksaray Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Murat AŞÇI / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Volkan AKSOY / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*

Dil Sorumluları

Yrd. Doç. Dr. Badegül CAN EMİR
Yrd. Doç. Dr. Tuncer YILMAZ

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Barış ÖZDAL / *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN / *Oslo Üniversitesi*
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ / *Kırıkkale Üniversitesi*
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Enis ŞAHİN / *Sakarya Üniversitesi*
Prof. Dr. Faruk BİLİCİ / *Inalco Üniversitesi*
Prof. Dr. Feridun EMECEN / *29 Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Hakan KIRIMLI / *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. İlhan EKİNCİ / *Ordu Üniversitesi*
Prof. Dr. Kenan İNAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN / *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Mirian MAKHARADZE / *Tiflis Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. Nedim İPEK / *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*
Prof. Dr. Oktay BELLİ / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Peter Benjamin GOLDEN / *Rutgers Üniversitesi*
Prof. Dr. Selçuk URAL / *Kafkas Üniversitesi*
Prof. Dr. Sergey P.Karpov / *Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi*
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Sezai BALCI / *Giresun Üniversitesi*
Doç. Dr. Şahin DOĞAN / *Akdeniz Üniversitesi*
Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA / *Giresun Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Ferdi KESİKOĞLU / *Bilent Ecevit Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. M. Reşat SÜMERKAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Osman EMİR / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Serkan DEMİREL / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Okt. Veysel USTA / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*

KAREN International Institute of Organized Research (I2OR), Academic Resource Index ve MLA International Bibliography, Türk Eğitim Endeksi, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), AcademicKeys, International Innovative Journal Impact Factor (IJIF), ASOS Indeks ve Scientific Indexing Services (SIS) indeksleri tarafından taranan uluslararası hakemli akademik bir dergidir ve senede iki kez yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

KAREN is a peerreviewed journal indexed by International Institute of Organized Research (I2OR), Academic Resource Index ve MLA International Bibliography, Türk Eğitim Endeksi, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), AcademicKeys, International Innovative Journal Impact Factor (IJIF), ASOS Indeks ve Scientific Indexing Services (SIS) and published twice in each year.

Authors are responsible for the content of their work.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Kapak ve Logo / Cover and Logo
Prof. Dr. Ömer İskender TULUK

Sayfa Düzeni / Page Layout
Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER

Düzeltili / Redaction
Yrd. Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ

Yazışmalar / All Correspondence
Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü
Karadeniz Teknik Üniversitesi,
Kanuni Kampüsü, 61080, Trabzon / Türkiye

Institute of Black Sea Studies
Karadeniz Technical University,
Kanuni Campus, 61080, Trabzon /Turkey

Tel: +90 462 377 42 37
Fax: +90 462 325 86 88
<http://www.ktu.edu.tr/karen>
<http://dergipark.gov.tr/karen>
karen@ktu.edu.tr
karen.dergiler@gmail.com

ISSN: 2458-7680
E-ISSN: 2458-9705

Haziran / June 2017, Trabzon, TÜRKİYE

Baskı / Printing
Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası
Tel: +90 462 377 21 44

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

İÇİNDEKİLER / CONTENTS*

Aynur KOÇAK - Serdar GÜRÇAY	
<i>Altın Beşik Efsanesinin Yüce Ana Ekseninde Göstergibilimsel İncelenmesi</i>	1-16
Semiotic Interpretation of the Legend of the Golden Cradle from the High Mother Perspective	
Fırat CANER	
<i>Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis</i>	17-26
Flood Mtyths and Atra-Hasis	
Pantelis CHARALAMPAKIS	
<i>On the Toponymy and Prosopography of Some Minor Military-Administrative Districts in Byzantium: Kas(s)e, *Vindaion, Mauron Oros</i>	27-49
Bizans'ın Bağyurdu, Küçük Gökçeli ve Bakras Kalesi'ndeki Bazı Küçük Ölçekli Askeri Yönetim Bölgelerinin Toponomi ve Prosopografisi Üzerine Bir Çalışma	
Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU	
<i>Bizans Tarih Yazımında Örnek Bir Şehir Methiyesi: Kardinal Bessarion'un Trabzon'a Övgü'sü</i>	51-68
An Example of City Encomion in Byzantine Historiography: Cardinal Bessarion's Encomion to Trebizond	
Eyyub ŞİMŞEK	
<i>Sinop Baskınının Fransız Kamuoyuna Yansımaları ve Fransız Filosunun Karadeniz'e Girişi (1853-1854)</i>	69-102
Reflections on the French Public Opinion about Battle of Sinop and Entry of the French Flotilla into the Black Sea (1853-1854)	
Şahin DOĞAN	
<i>Rusya'nın İstanbul'u Ele Geçirme Planında İlginç Bir Teklif: İdare-i Mahsusa Vapurlarını Satın Alma Önerisi</i>	103-116
An Interesting Offer in Russia's Plan to Capture Istanbul: A Proposal to Buy the Steamers of Idare-i Mahsusa	
Toğrul HALİLOV	
<i>Nahçivanda Seramikçiliğin Gelişim Tarihinden</i>	117-128
History of Formation the Pottery Nakhchivan	
Rahmi ÇİÇEK	
<i>Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını (1945-1950)</i>	129-166
Trabzon Press in the Transition to Multi-Party Democracy (1945-1950)	
KAREN Yayın İlkeleri / Guideline of the KAREN	167-179

* Bu sayıda yayımlanan makalelerin tamamı araştırma makalesidir.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES

Sunuş

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü'nün bilimsel faaliyetlerinden biri olarak yayın hayatını sürdüren KAREN'in üçüncü sayısını yayımlamanın heyecan ve gururunu yaşıyoruz. Bu sayıda 8 makale yer almaktadır. 6 Tarih ve 2 Edebiyat alanlarında hazırlanan makaleler ve yazarları şu şekildedir:

Aynur Koçak - Serdar Gürçay, Altın Beşik Efsanesinin Yüce Ana Ekseninde Göstergibilimsel İncelenmesi; **Fırat Caner**, Büyük Tufan Mitleri ve Atra-Hasis; **Pantelis Charalampakis**, On the Toponymy and Prosopography of Some Minor Military-Administrative Districts in Byzantium: Kas(S)E, *Vindaion; Mauron Oros; **Zeynep İnan Aliyazicioğlu**, Bizans Tarih Yazımında Örnek Bir Şehir Methiyesi: Kardinal Bessarion'un Trabzon'a Övgü'sü; **Eyyub Şimşek**, Sinop Basınının Fransız Kamuoyuna Yansımaları ve Fransız Filosunun Karadeniz'e Girişi (1853-1854); **Şahin Doğan**, Rusya'nın İstanbul'u Ele Geçirme Planında İlginç Bir Teklif: İdare-i Mahsusa Vapurlarını Satın Alma Önerisi; **Toğrul Halilov**, Nahçıvanda Seramikçiliğin Gelişim Tarihinden ve **Rahmi Çiçek**, Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını (1945-1950).

KAREN, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *Academic Resource Index* ve *MLA International Bibliography*, *Türk Eğitim Endeksi*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *AcademicKeys*, *International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)*, *ASOS İndeks* ve *Scientific Indexing Services (SIS)* indeksleri tarafından taranmaktadır. Bununla birlikte birçok ulusal ve uluslararası index tarafından başvuru süreci izlenmeye alınan KAREN'in bilimsel yayın kalitesini her sayısında daha da yukarı taşıyarak bu alanda çok daha iyi bir noktaya geleceğinden şüphemiz yoktur.

2017 Aralık ayında çıkacak olan dördüncü sayımızda buluşmak dileğiyle, başta yazarlarımız, hakem, danışma ve yayın kurullarımız olmak üzere emeği geçenlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Editörler Kurulu

ALTIN BEŞİK EFSANESİNİN YÜCE ANA EKSENİNDE GÖSTERGEBİLİMSEL İNCELENMESİ*

Aynur KOÇAK** - Serdar GÜRÇAY***

** Prof. Dr., Yıldız Teknik
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
El-mek:
aynurnazkocak@hotmail.com

*** Arş. Gör., İstanbul Aydın
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü,
El-mek: serdargurcay@aydin.edu.tr

Giriş

İnsan toplumu açısından; psikolojik, sosyolojik, tarihî ve sanatsal değer taşıyan; kendinden sonra gelen çeşitli kavramlar için temel olma niteliği bulunan olgular arketip olarak isimlendirilmektedir. Anne arketipi bu kavramların başlıcalarındandır. Arketipler; insanlık tarihi boyunca sosyo-psikolojik düzeyde önemini korurken; gezegenin farklı kültürlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Bu sebeptir ki; sözlü ve yazılı edebiyat başta olmak üzere sanat içerisinde sıklıkla ortaya çıktığının gözlemlenmesi mümkündür. Arketipler; baba, bilge, canavar, hain, kahraman ve sevgili gibi karakteristik sıfatlar halini alabilmekteyken; gölge (bastırılmış benlik/zıtlık), ejderha (büyük düşman) veya yılan (sinsi düşman) gibi psikolojik anlamları olan kelimeler biçimine de evrilebilmektedir. C. G. Jung, bu konuda yaptığı derinlemesine çalışmalar ile bilinmektedir.

Makalenin konusu olan; anne ekseninde Altın Beşik efsanesinin yüce ana arketipi ekseninde ele alınması; anne arketipinden ayrı düşünülemez. Bu maksatla annelik olgusu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Sözlü edebiyatın bir parçası olan anlatılar (masal, hikâye ve efsaneler), yazının, tiyatronun ve sanayinin temellerinin atıldığı antik çağlarda, halk için güne değin kazanılan tüm tecrübelerin, bilim, sanat ve tarihî olayların bir anlamda birikim bankası olma

* **Gönderim Tarihi:** 25.01.2017

Kabul Tarihi: 02.06.2017

vasfına sahiptirler. Eski çağlarda, öğrenilen her şey, yazıdan önce anlatılar aracılığıyla nesilden nesle aktarılır. İnsanlık uygarlığı (ve ürettiği sanat, teknoloji) zamanla yükselen bir kuleye benzetilirse, anlatılar bu kulenin en eski taşlarından birisidir şeklinde yorumlanabilir.

Türk halkının Kuzey Karadeniz kısmını oluşturan Tatarların varoluş efsanesi olan Altın Beşik'in yüce ana varyasyonu; anne arketipini yansıtan bir anlatıdır. Diğer varyantlardan farkı, hikâyenin giriş kısmıdır. Çeşitli varyantlarda fazlaca belirtilmeyen Eser'in (asıl karakterin) annesi, burada Umay Ana olarak ortaya çıkmaktadır. Eser'in annesinin Umay oluşu, başlı başına mitolojik bir değer taşımaktadır; çünkü Umay eski Türklerin doğum tanrıçasıdır. Efsanede geçen mağara-rahim sembolizmi açısından, anlatının ilk kısmının doğum tanrıçası ile başlaması anlamlıdır.

Çalışmada, efsanenin ilgili varyantı sadeleştirilerek verilmiştir. Ardından, anlatıdaki anlamlar üzerinden çeşitli analizler yapılmıştır. Konu içerisinde gerçekleşen önemli olaylar ve anahtar kavramların manalarına değinilmiştir. Tanımlamalar yapılırken Türk kültürü temel alınmıştır. Bazı kavramlar evrenselidir ve bunlar da belirtilmiştir. Çalışmanın ileriki bölümlerinde doğuran, besleyen ve koruyan anne kavramının eserlere nasıl ve ne şekilde etki ettiğinin üzerinde durulmuştur. Ardından Umay Ana ve Türklerde kurt sembolizmi, efsane bağlamından uzaklaşmadan değerlendirilmiştir. Greimas'ın eylemler modeline göre efsaneyi ele alan bir karşıtlık dörtgeni de üretilmiştir.

1. Efsanenin Konusu

“Uzun zaman önce Umay isimli bir kurt anne bulunmaktadır. Umay'ın Eser adında bir oğlu olur. Oğlu iyi bir şekilde yetişir; büyür, güçlenir. Çeşitli kahramanlıkların ardından pehlivan sıfatı kazanır. Bir süre sonra mutluluğu bulabilmek için yollara koyulur. Annesi Umay, oğluna armağan olarak altından bir beşik ve bir öğüt verir;

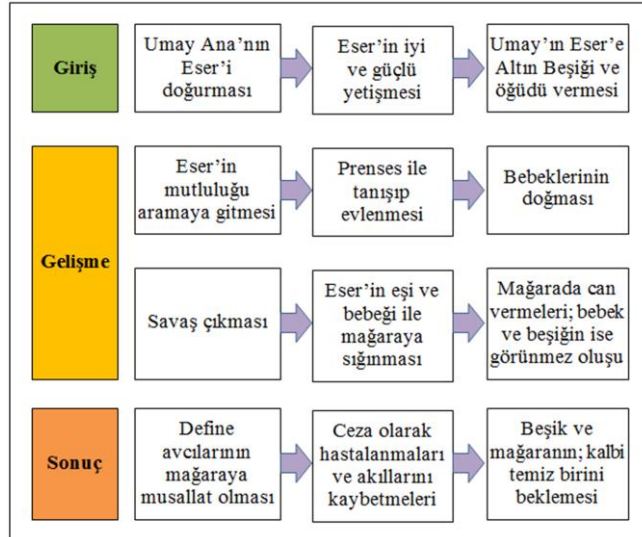
Altın beşik bizim büyük sırrımızdır, soyumuzun hatırası, evlatlarımızın kaderidir. Beşik sana seslenir, şarkı mırıldanır. Böylece bilesin ki soyumuz yaşar. Fakat ne zaman ki susar veya onu kaybe-

dersin o zaman lanet bizi bulur. Soyumuz bozkır-daki barut gibi dağılır. Bu beşiği gözün gibi sakınmalısın.

Eser annesinin armağanını alır, öğüdünü dinler ve yola koyulur. Günlerden bir gün uzak bir hanlığın prensesi ile tanışır. Birbirlerine âşık olurlar. Aşkları gökyüzündeki yıldızlar kadar parlak, temiz ve güzeldir. Sevgileri âdeta altın beşiğin melodisi gibidir.

Günlerden bir gün büyük bir savaş başlar. Eser ve prenses altın beşiği de alarak Ak-Kaya isimli mağaraya kaçarlar; korunmak için girişi kapatırlar. Zaman içinde orada vefat ederler. Aradan uzun vakit geçer. Ak-Kaya'nın içerisinden beşiğin ağlamaları işitilir. Birçok define avcısı kıymetli bir hazine olarak görülen bu beşiği aramaya mağaraya gelir. Lâkin beşik tılsımlıdır ve kötü insanların gözlerine görünmemektedir. Kim ki bencil ve kirlî bir yürekle beşiği aramaya gelirse, bulacağı şey kötü hastalıklar, kaybedeceği ise akıllı olacaktır”.¹

2. Efsanenin Olay Akışı ve Dikkate Değer Kavramlar

Şekil 1: Efsanenin Olay Akışı Şeması

Olay akış şeması incelendiğinde; giriş ve gelişme kısımlarının ilk yarısı, karakterler açısından durgun geçmektedir. Gelişmenin ikinci kısmından itibaren

¹ Asanov 2002: 26.

sorunlar baş gösterir ve sonuç görece-olumsuz olarak vuku bulur. Olumlu yegâne iki öge ise; mağaranın beşiği koruyor olması ve geleceğe dair beslenen ümittir.

Dikkate değer olgular olması açısından tespit edilen kavramlar; babasız doğum, pehlivanlık mertebesi kazanmak, beşik, öğüt, yolculuk, ak sıfatı, mağara, görünmezlik, ceza ve ümittir.

Babasız doğum; mitoloji, efsane ve benzeri anlatılarda kahramana atfedilen ve stereotip vasfı taşıyan bir özelliktir.

Pehlivanlık; Türk kültüründe güçlü ve iyi dövüşen erkeklere verilen bir sıfattır; aynı zamanda aynı isimdeki müsabaka sporcularının adıdır. Türk geleneklerinde dikkat çeken bir değere sahiptir. Geçmişte kolluk kuvvetleri ve merkezî yargının henüz yeterince gelişmemiş olması, insanların kendilerini ve sevdiklerini koruyabilmelerini gerektirmektedir, bu bağlamda bir erkeğin güçlü olması; akıllı, ahlaklı ve çalışkan olması kadar kıymete değer bir olgudur. Türklerin gücü, zekâsı, ahlakı ve çalışkanlığı aynı anda çocuklarında görmek istemelerinin nedeni; bu kavramların hayatın devamlılığı için yaşamsal olmasından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Beşik; bebeğin yatırıldığı yataktır; sanatsal sembolizmde ise ana rahmidir. Mağara kültü ve ana kültü bu kavram içinde aynı anda vücut bulmaktadır; bu da anlamsal kuvveti arttırmaktadır.

Öğüt; Türk kültüründe önem verilen bir diğer olgudur; yaşlılar, bilgeler ve ebeveynler gençlere öğüt verirler; onları karşılaşılabilecekleri olası tehlikelere karşı önceden uyarılmış olurlar. Bilgi; antik çağlarda yaşayarak, tecrübe ederek nesilden nesle aktarılır; bu da bir birikim oluşturur; bu birikime sahip yetişkinler çocuklara bilgiyi aktararak yaşamın devamlılığı gibi bilginin de devamlılığını sağlamış olurlar.

Yolculuk; Türklerin avcı-göçebe kökleri itibarı ile sosyo-psikolojik değeri olan bir kavramdır. Aynı zamanda; erişkinliğe geçmekte olan gençlerin zihinsel ve bedensel yolculuğu ise evrensel bir olgudur; her kültürde mevcuttur denilebilir. Yolculuk kelimesi fiziksel yolculuk kadar hayatın akışı açısından erginlenme safhalarını temsil olarak da kullanılmaktadır. İnsan doğduğu andan itibaren aynı kalmaz, bedeni

ve zihni hatta (görece sıklıkla bulunduğu konum da) sürekli değişim hâlinindedir.

Ak kelimesi ile beyaz kelimesi renk adı oluşları açısından eşit; lâkin anlamsal olarak ak kelimesi kalp temizliğini, erdemi, yaşı ve hatta ermeyi temsil eder, dolayısıyla sembolik vasfı daha fazladır. Aksakallı dede figürü; iyi niyetli ve yaşının birikimi ile görmüş geçirmiş kişidir; bazı zamanlar ermiş sıfatı da almaktadır. Gençlere veya zor durumdaki insanlara akıl vermektedir. Dünya kültüründe var olan evrensel bir figürdür. Yerli-Amerika, Avrupa, Anadolu ve Asya kültürlerinde; aksakallı, yaşlı ve bilge figürler mitoloji, efsane ve sanat eserlerinde mevcuttur.

Antik kültürlerden bu yana varlık, maddî ve manevî olarak ikiye ayrılmıştır. Duyu organlarımız ile algıladığımız maddeler maddî iken; hissedilen veya zihinle varlığına ulaşılan kavramlar manevî özellik taşır. Taş, toprak, altın, et; maddî iken; duygular, düşünceler, ilahî varlıklar manevîdir. Hierofani içermesi açısından bazı maddî olgular da maneviyat barındırır; su, hava, ateş, mağara, dağ, ağaç bunlara örnek olarak sunulabilir. Her hâlükârda, maneviyat görünmezdir; insan bunu sadece hissedebilir. Bu nedenle görünmezlik olgusunun mitoloji ve efsanelerdeki yeri önemlidir denilebilir. Efsanede beşiğin tılsımlı olup, göze görünmemesi onun maneviyat mertebesine yükselip, kutsiyet kazanmasını sağlar. Onu sadece hak eden görebilecektir. Kalp temizliği de manevîdir. Manevi bir olguya ulaşmanın yolu olarak kişinin bünyesinde barındırdığı maneviyatı geliştirmesi gerekliliği, efsanenin sembolizmi açısından dikkate değerdir. Maneviyat, Türk kültüründe kuvvet kadar değerlidir denilebilir.

Eski çağlarda anlatılar; sadece çocuklar için değil; tüm insanlık için anlatılır. Anlatı eskinin ders kitabıdır. Bu sayede öğütler nesilden nesle transfer olur. Yeni nesillerin de tecrübesi eklenerek artar. Ödül ve ceza, eski anlatıların sonuç bölümünde rastlanılan pekiştireçlerdir. Doğru düşünce ve davranışlar sergileyen insanlar acı çekseler de sonunda ödüllendirilir, maddî ödül alamazlar bile manevî olarak takdir görürler veya ilahi varlıkların koruması altına alınırlar, onlara doğru yolda oldukları söylenir ve onların insanlığa faydalı oldukları vurgulanır. Kötü duygu ve eylemlerdeki kişilerin ise insanlar tarafından sevilmediği, etraflarına zararlarının olduğu ve

en nihayetinde ilahî varlıklarca da beğenilmedikleri durumu ortaya çıkmaktadır. Efsanedeki define avcılarının mağara tarafından hastalık ve delilik sunulması aracılığıyla cezalandırılmaları bu tanıma bağlanabilir.

Ümit; hayatın, zamanın sonsuzluğundan beslenir. Zaman, hayat, ölüm temel unsurlardır, her daim var olmaya devam edecektir. Muhtevasında iyilik, kötülük, acı ve mutluluk vardır. Görünmez yapılan bebek ve beşik, geleceğin getireceği olumlu sonuçları beklemesi için rahim olarak simgelenen mağara tarafından, onu hayata geri döndürecek iyi kalpli insanları aşmaktadır. Kırım Türklerinin bu efsanesinin anlatmak istediği, vatan topraklarının düşmanlarca işgal edilmesi, nüfusun sürülmesi, vatani kurtaracak olanın, doğacak ve iyi yetişecek nesiller olmasıdır. Bir olay, ne derece efsanevî bir anlatıma sahipse, o derece maneviyat ve kutsiyet kazanmıştır denilebilir. Olayın büyüklüğü ve önemi, güçlü sembollerin kullanımına neden olmaktadır. Bir halkın topraklarını kaybetmesi ve gelecek nesilleri ümitle beklemesi son derece manevî bir durumdur ve bunun ürettiği yoğun duygu; anne-mağara-rahim-doğum gibi sembollere hayat vermiştir. Bir sav olarak; yaşanan olaylar sonucunda kelimelerin kifayetsiz kalması, bu efsanenin içerisine sanatı doğurmuştur denilebilir.

3. Anne Arketipi

“Arketipler, kolektif bilinçdışı olarak adlandırılan alanda hâkim olan ilk imgelerdir. Bunlar atalardan bize aktarılan, kalıtımla ilgisi olmayanlardır. Bu terim tabii ki kalıtsal bir düşünceyi göstermeye çalışmaz, daha ziyade psişik işleyişin kalıtsal tarzına işaret eder ve tavuğun yumurtadan çıkmasında; bir kuşun kendi yuvasını kurmasında; bir eşek arısının tırtılı sinir düğümünden sokmasında; deniz yılanlarının Bermuda’ya gidecekleri yolu kendi başlarına bulmasında olduğu gibi “doğuştan var olan biçim”e denk gelir. Bir diğer deyişle ‘bir davranış modeli’ dir”.²

İnsanlık tarihi boyunca, canlıların ve dünyanın yaratılışı mitolojide ve sanatta birçok şekilde simgelenmektedir. Anne arketipi; bu simgelerin en eskilerin-

² Jacobi 2002: 64.

dendir; aynı zamanda en belirgini ve güçlüsüdür demek yanlış olmaz. Anne arketipinin kuvveti; ana ve bebek arasındaki doğurma-besleme-koruma ilişkisinin yansımasıdır. Bir bebek dünyaya annesinin karınında gelir, ilk besinini ondan alır, ilk yakın teması onunladır. Kişisel çekicilik adı verilen bu yakınlaşma bebeklik döneminde başlar, ilerleyen safhada koşullarla değişime girer. Yaşamı barındıran dünya gezegeninin bir anneye benzetilmesi anlaşılır bir olgudur.

Aynı sebeple; tarihî şahsiyetler, ülkeler, coğrafi bölgeler; hatta heykeller de anne sıfatı kazanabilmektedirler; Meryem Ana, Fatma Ana, Rahibe Teresa (Mother Teresa), Rusya-ana, Anadolu ve bir kadın olan Özgürlük Heykeli. Anne arketipine verilen “kutsal, yüce veya büyük” gibi sıfatlar ise anne arketipinin sahip olduğu değer ve atfedilen önemden kaynaklanır. “Anne arketipinin temel özelliklerini, Türk mitolojisinde “Ak Ene”, “Umay”, “Od Ene Yaratılış anlatmasında ilham verici Ak Ene, toprak ve suyun sahibi kabul edilen yer-su iyeleri ve kadın ve çocukların koruyucu ruhu anne arketipinin bir yönünü oluştururken, Alkarısı tehlikeli ve zarar veren gücünü simgeler.”³ “Albastı, Umay’ın tam tersidir”.⁴ “Büyük Ana, din tarihi kökenli bir kavramdır ve tanrıça ananın çeşitli hususiyetlerini bünyesinde barındırır. Yüce-ana, bazı masal ve mitlerde, kahramanı destekleyen, onun gelişmesine katkıda bulunan kişi olarak ortaya çıkarken, bazılarında ise kahramanı engellemekte, hatta yok etmektedir”.⁵ Bu durumu dikkate alan Neumann (1963), yüce-ananın özelliklerini iki boyutta toplamıştır;

*“Bu boyutlardan birincisi iyilik ile, ikincisi ise kahramanın geçireceği aşamanın niteliği ile ilgilidir. İyilik boyutunun bir ucunda “iyi-anne”, diğer ucunda ise ‘korkunç-anne’ bulunmaktadır. İyi annenin özellikleri, kahramanı desteklemek, geliştirmek, aşama kaydetmesini ve yeniden doğmasını sağlamaktır. İyi anneye İsis ve Demetler örnek gösterilebilir. Korkunç-anne ise, kahramanın gelişmesini engeller, hatta ölümüne yol açar. Hekate, korkunç anneye örnektir.”*⁶

³ Fedakâr 2014: 8-9.

⁴ Bayat 2007: 54.

⁵ Neuman 1955.

⁶ Neuman 1955.

4. Altın Beşik ve Umay Ana

Altın beşik bir simge olarak Kırım halkı için ön planda olan bir unsurdur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir Cumhuriyet statüsü kazanmıştır. Bunun üzerine "Kırım Azınlık Milletleri Uluslararası Hukuk Kararları"nın ana başlığı "Altın Beşik" olarak isimlendirilmiştir (İSAM'da bulunan, 9693-166160, 9694-166161 ISBN numaralı eserde görülebilmektedir). Bu sayede, altın beşik kavramının Kırım için olan önemi bir kez daha görülmüştür.

"Kırım'da sekiz kadar yer adı "altın beşik" ile ilgilidir. Bunlardan bazıları; Bor Kaya (Kışlav-Kurskoe köyü civarı), Ak Kaya (Karasubazar şehri yakınları), Kaplı Kaya (Büyük Özenbaş köyü yakınları), Binbaş Koba (Çatırdağ'ın kuzey yamacı). Bu dağlardaki mağaralarda altın beşiğin bulunduğu inanılır".⁷

Her eski çağ toplumu gibi Türkler de kendi mitoloji sistemlerine sahiptirler. Türk mitolojisinde erkek koruyucular kadar kadın figürler de ön plandadır. Bu anlamda anaerkil olma durumu da söz konusudur. Kadının sosyal hayattaki yerinin eski dönemlerde ön planda olduğu varsayımına imkân sağlar. Umay Ana, Türk mitolojisinde doğum ve koruyucu tanrıça olarak bilinir.

"Umay Ana; Oğuz-Altay mitlerine kadar uzanır. Hayat ağacının kökleri, Erlik ile Umay Ana'nın ülkesidir; ata ruhlarının yurdudur. Çeşitli Sibiryalı halkları da altın beşiğin hayat ağacının dallarında asılı olduğuna inanır".⁸

"Zamanla karışık bir durum sergileyen Umay kültü göksel bir varlık olarak da telakki edilmiştir. Bununla beraber Mitolojik Ana kompleksinden çıkan ve bir bakıma yer ve dağ kültürleriyle alakayı kesmeyen Umay Ana, fonksiyonu açısından dikotomik bir varlık olarak gözükmektedir".⁹ "Başlangıçta Yer-Ana kültüründen çıkan Umay, bu kompleksin doğum hamiliği, kut verme, çocukların ve annelerin koruyucusu gibi fonksiyonlarını kendi üzerine almıştır".¹⁰ "Bilge Hakan anasının çocuklarına karşı gösterdiği sevgi ve

⁷ Kurtiyev [30.10.2016].

⁸ Kurtiyev [30.10.2016].

⁹ Bayat 2011.

¹⁰ Bayat 2011: 74.

şefkatinden bahsederken anasını şamanlığın koruyucu ve merhametli dişi tanrısına benzeterek ‘Umay gibi anam’ diyor”.¹¹

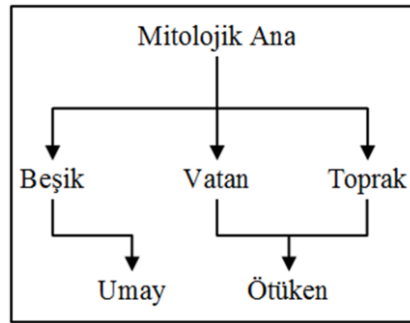
Ağaç kültü İskandinavya’dan dünyanın değişik coğrafyalarına kutsal kabul edilir. Bunun başlıca nedeni çoğu canlıya ev sahipliği yapması, toprağı sağlamlaştırması, havayı temizlemesi ve yemiş vermesi olarak görülebilir. Bu durum Türklerde de değişiklik göstermemiştir. Ayrıca ağaç iki dünyayı birleştiren bir unsurdur. Bu özelliği dolayısıyla kutsîdir.

“Destanlardaki ‘Kurt Ana’ ve ‘Kurt Ata’ kavramlarını don değiştirme ile izah eden çalışmalar da vardır”.¹²

“Türk türeyiş mitlerinde öne çıkan, Ay ışığından gelen ve Türklerin atası ve anası olarak biçim kazanan imgenin yersel izdüşümü kurttur. İlahî özelliklere sahip Kurt ata ya da Kurt ana, hayvan arketipidir ve Tanrının ya da Ay’ın yerdeki sembolüdür”.¹³

“Kurt, hem Türkleri kurtarmakta (Ergenekon miti) hem de Tanrı yurdunu kurtarmaktadır. Bu çerçeveden bakılırsa tek tek fertlerin kurtarıcısı değil, bütün bir milletin kurtarıcısıdır”.¹⁴

“Mitolojik Ana’nın başlıca sembolü beşik, vatan ve topraktır. Bu üç sembol Umay ve Ötüken/Etügen kavramları ile bağlantılı olduğundan Mitolojik Ana’nın baş türevleridir”.¹⁵

Şekil 2: Mitolojik Ana’nın Sembol-leri (Bayat 2011: 42)

Şekilde dikkati çeken unsur beşiğin Mitolojik Ana’dan gelmesi, Umay’ın ise beşikten gelmesidir. Umay ve mitolojik ana eş değer kavramlardır. Bu da

¹¹ İnan 1986: 27.

¹² Kalafat 2009: 159 akt. Azap: 281.

¹³ Kepoğlu [17.12.2016].

¹⁴ Bayat 2013: 74.

¹⁵ Bayat 2011: 42.

“geleceğin ve geçmişin birbirini doğuran anası vazifesi görmesi” yorumu yapılabilir.

5. Kurt Kavramının Türk Mitolojisindeki Yeri ve Önemi

Tarihî ve sosyolojik nedenlerle eski çağ toplumlarının kendilerini özdeş kabul ettikleri semboller mevcuttur. Türk toplumu için bu kurt isimli canlıdır. Vahşi doğada hayatta kalabilmesi, sürü halinde uyum içinde bulunması, güçlü ve çevik olması, kurdu Orta Asya’da hayatta kalmaya çalışan eski Türk toplumu açısından yüceleştirmiş, mitolojilerinin ve sanatların içerisine dâhil olmasına vesile olmuştur. “Kurt motifi, Türklerin yaradılışı ve soylarının devamını sağlamasıyla ilgili anlatılan efsanelerin varlığı dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir”.¹⁶ “Türk medeniyetinde kurt, medenî kahraman (Tanrı oğlu), ecdat kurtarıcı, iki dünyayı birleştiren arabulucu, ritüel karakterli koruyucu ruh, nihayet savaş ve kahramanlık sembolüdür”.¹⁷

“Yol gösterici, kutlu kurt, tüm Türk ve Moğol boylarının ortak ongunudur. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Bozkurt, Türk-Moğol mitolojisinde esasen, semavî menşe’li bir hayvan gibi tanıtılır. Bu ise; onun Tanrı oğlu motifinden çıktığına işaret eder”.¹⁸ “Çoğu zaman soyun bir kolu Gökkurt’tan, diğer kolu ise Gökgeyik’den gelmektedir”.¹⁹

“Kurt sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökkurt denilir. Kaskır ve Börü kelimeleri de değişik lehçe ve şivelerde kurt demektir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Göktürklerin gök (mavi) bayraklarında kurtbaşı resmi vardır. Savaşçılığı ve savaş ruhunu, özgürlüğü, hızı, doğayı temsil eder. Türk ulusunun başına bir iş geldiğinde, bir tehdit belirdiğinde ortaya çıkar ve yol gösterir. Çadırların önüne tepesinde altından kurtbaşı bulunan direkler dikilir. Savaş Ruhu (Tanrısı) kurt görünümüne bürünür”.²⁰

“Altıncı yüzyıla ait bir taş anıtta kurttan süt emen bir çocuk betimlenmektedir. Erenler, evliyalar

¹⁶ Azap 2013: 280.

¹⁷ Bayat 2013: 73.

¹⁸ Bayat 2013: 68.

¹⁹ Karakurt 2011: 56.

²⁰ Karakurt 2011: 56.

zaman zaman kurt kılığına girerler. Bozkurda “Gök Oğlu” da denir. Halk kültüründe Bozkurt dişinin cepte taşınmasının nazardan koruyacağına inanılır. Yakut metinlerinde Bosko olarak bahsedilir. Rüyada kurt görmek hayra yorulur. Hamile kadının nazardan korunması için yastığının altına kurt dişi veya derisi koyulur. Kurdun koyun sürüsüne dalması veya ahıra girmesi bereket sayılırdı. Başkurt rivayetlerine göre kurt onların atalarının önüne düşerek yol göstermiştir. Bu nedenle kendilerine başlarında kurt bulunan anlamına gelen Başkurt denmiştir. Hilal taktığı (veya Turan/Türk taktığı) adı verilen yarım çember ile düşmanı ortaya alıp çemberi kapatma stratejisinin kurtlardan görülerek ilk defa Türkler tarafından uygulanmıştır”.²¹

“Yakutlar ya da taşına sata derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli sata taşı kurdun karnından çıkarılan taştır”.²²

Nihaî olarak söylenebilir ki; bozkurt, Türklerin ulusal sembolüdür. Tarih öncesi dönemlerden beri Türklerce kutsal sayılmıştır. Bozkurt'un kutsal sayılmasının ve Türklerin ulusal sembolü olmasının en önemli nedeni, Türklerin bir bozkurdun soyundan geldiklerine inanmalarıdır. Bozkurt, bugün Türk milliyetçiliğinin sembolüdür. Mustafa Kemal Atatürk tarafından da ulusal sembol kabul edilmiştir ve birçok yerde kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk Lirası üzerine bozkurt resmi basılmıştır.

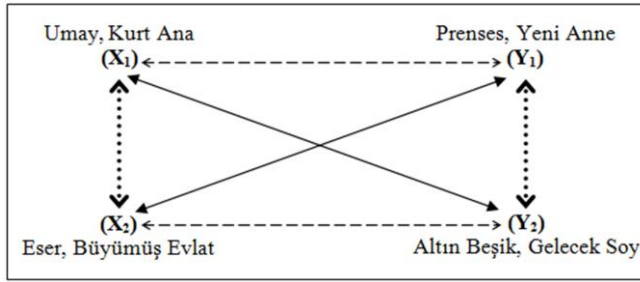
Resim 1: 1927 Yılı 5 Türk Lirası

²¹ Karakurt 2011: 76-203.

²² İnan 1986: 162.

6. Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre Efsane-nin Çözümlemesi

“Fransız dil bilimci Algirdas Julien Greimas olguları geniş bir açıdan değerlendirmiş, göstergebilimi hem dünyanın insanı, hem insanın insanı anlaması açısından yararlı bir metot olduğunu belirtir. Göstergebilim; dilbilim ve mantıktan yararlanarak, yöntemsel önerilerde bulunan bir üst bilim niteliği taşır”.²³

Şekil 3: Eylemler Şeması (Rifat, 2009: 74)

“Göstergebilimsel dörtgende, “←-----→” sembolü karşıtlık ve altkarşıtlık bağıntısı iken, “↑-----↓” sembolü içermeye (tümlenme) bağıntısı, “↘-----↙” sembolü: çelişki bağıntısı ifade eder”.²⁴

Umay (Kurt Ana), evladı olan Eser’i ebeveyn olmak açısından içermektedir. Prenses ise yeni nesilleri (bebeği) temsil eden altın beşiği aynı anlamda içermektedir. Umay (Kurt Ana) ile prenses arasında eski anne-yeni anne karşıtlığı mevcutken; Eser ile altın beşik (bebek / gelecek nesiller) arasında ise eski kuşak-yeni kuşak, eski çocuk-yeni çocuk karşıtlığı bulunmaktadır. Eser ile prenses; yeni nesli, aşkı ve birlikliği temsil eder; aralarında dişil-eril çelişkisi vardır. Umay (Kurt Ana) ile altın beşik (gelecek soy) nesillerin başlangıcını temsil ederken; aralarında eski-yeni ve “var olan”-“var olmayı henüz başaramayan” çelişkisi mevcuttur.

Sonuç

Kırım-Tatar halkının var oluş efsanesi olan Altın Beşik’in mevcut varyantlarından birisi olan kutsal ana, anne arketipini içermesi açısından maneviyatı yükselmiş bir anlatıdır. Anne kavramı, dünyaya bir canlı varlık doğurması açısından, psikolojik düzlemde önem teşkil etmektedir; bu olgu mitoloji ve sanat eserlerine de yansımaktadır.

²³ Vardar 2002: 107.

²⁴ Rifat 2009: 80.

Umay Ana, oğluna altın beşiği korumasını öğütlerken doğacak evlatlarını ve buradan hareketle gelecek nesilleri korumasını öğütlemektedir. Anne, nasıl ki yaratılışı simgeliyorsa, beşik de rahmi temsil etmektedir. Umay, Eser, beşik ve bebek şeklinde ilerleyen düzene; soyun gelecek kuşaklara devretmesini simgelemektedir denilebilir.

Eser'in pehlivan unvanı kazanması onun hem güçlü hem de dövüşmeyi bilen bir kişi olmasından ileri gelmektedir; bu yetenek özellikle sosyal devlet sisteminin yeterli olmadığı çağlarda kişinin kendini, ailesini ve yurdunu koruyabilmesi için önemlidir.

Babasız doğum, öğüt, yolculuk, ak, mağara, görünmezlik, ceza ve ümit ise anlatıda yer alan; belirgin sembolik değeri olan diğer unsurlardır. Babasız doğan kahraman, annesinden aldığı öğütle maddî ve manevî öğeler içeren bir yolculuğa çıkar. Bu düzene, çeşitli efsane ve anlatılarda motif biçiminde yer almaktadır. Saf ve çaresiz doğan kahraman, annesi tarafından yetiştirilmiş, erginlenmiş, güçlenmiş ve gelişim aşamasının bir sonraki basamağı olan yolculuğa hazır hale gelmiştir.

Kendine bir eş bulan kahraman, çıkan savaş sonunda, iyilik ve bilgeliği simgeleyen ve ak sıfatına sahip mağaraya eşi ve bebeği ile sığınır. Kendisinin ve eşinin oradaki vefatının ardından, mağara bebeği ve beşiği görünmez yapar, kötülerden korur; hainleri ise cezalandırır; iyi kalpli kişilerin gelmesini bekler. Mağaranın ak sıfatını üstlenmesi; içerdiği hiyerofani sebebiyledir. Mağaranın aynı zamanda ana rahmine sembolik olarak karşılık gelmesi, Kırım-Tatar halkının gelecek kuşakları ne derece önemli gördüğüne işarettir. Halkın yaşadıkları tarihî olayın önemi, beklentilerinin büyüklüğü; efsanelerine yaratılış-anne-rahim sembollerinin işlenmesine kaynak teşkil etmektedir. Günlük kelimeler, halkın duygularının büyüklüğünü taşıyamadığında ya da yeterince yansıtamadığında, sanat; duygular denizini taşıyabilen bir okyanus yatağı oluverir.

KAYNAKÇA

Altın Beşik – Kırım Azınlık Milletleri Uluslararası Hukuk Kararları, İstanbul: İSAM Kütüphanesi. ISBN: 9693-166160, 9694-166161.

Asanov, Şevket (2002), *Atalar Sözleri ve Aytımlar: Kırimtatar Tilinin Terminolojik Lugatı*, Simperefol: Kırim Devlet Okuv-Pedagogika Neşriyatı.

Azap, Samet (2013), “Kurtlar ve Mankurtlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, s. 2/1: 279-287.

Bayat, Fuzuli (2011), *Türk Mitolojik Sistemi*, 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi*, 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, Fuzuli (2013), *Oğuz Destan Dünyası*, b. 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Cumhuriyet Dönemi Banknotları. [17.01.2017], <http://sanalmuze.tcmb.gov.tr/sanalmuze/tr/koleksiyon/g/1/Cumhuriyet+Donemi+Banknotlari>.

Fedakâr, Pınar (2014), “Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri”, *Millî Folklor*, 103, 8-9. <http://www.millifolklor.com>.

İnan, Abdülkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK Basımevi.

Jacobi, Jolande (2002), *C. G. Jung Psikolojisi*. (Çev. Mehmet Arap), İstanbul: İlhay Yayınevi.

Kalafat, Yaşar (2009), *Türk Halk Tefekküründe Kurt II*. Aktaran: Samet Azap. (2013). “Kurtlar ve Mankurtlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2 (1), 279-287.

Karakurt, Deniz (2011), *Türk Söylence Sözlüğü*. ISBN: 978-605-5618-03-2.

Kepoğlu, Mesut [17.12.2016], *Eski Türk Tanrıları ve Anlamları*. <http://mesutkepoglu.net/tr/eski-turk-tanrilari-ve-anlamlari>.

Kurtiyev, R. İ. [30.10.2016], *Kırım Tatarlarının Geleneksel Kültüründe Türk Simgeleri*, Çev. Dinara Dui-sebayeva, <http://turkology.tk/library/173>.

Neumann, Erich (1955), *The Great Mother: An Analysis of the Archtype*, New Jersey: Princetonn University Press.

Rifat, Mehmet (2009), *Göstergibilimin ABC'si*, İstanbul: Simavi Yayınları.

Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

ALTIN BEŞİK EFSANESİNİN YÜCE ANA EKSENİNDE GÖSTERGEBİLİMSEL İNCELENMESİ

Özet: Bu çalışma bir Kırım-Tatar efsanesi olan “Altın Beşik”in yüce ana motifine sahip varyantının göstergebilimsel incelenmesini konu almaktadır. Karadeniz’in kuzeyinde bulunan yarımada Kırım denilmektedir. “Tatar” ise bu coğrafyada yaşayan Türklerin genel adıdır. Göstergebilim; bir anlatım veya eserdeki görünen ve görünmeyen anlamların ortaya çıkarılıp çeşitli yöntemlerle analiz edilmesidir. Bu yöntemlerden biri olan Greimas’ın Eyleyenler Modeli, çalışmada yöntem olarak kullanılmıştır. Anne kavramı; tarihte, mitolojide, sanatta, sosyoloji ve psikolojide önemli bir yer edinen kavramlardan birisidir. Doğumu ve buradan yola çıkarak var oluşu simgelemesi; besleyip, korumayı sembolize etmesi öneminin temel faktörlerindedir. Altın Beşik, Kırım halkının gelecek kuşaklara atfettiği var oluş efsanesidir. Bu efsanenin çeşitli varyantları bulunmaktadır. Yüce Ana ile bağlantılı olan varyantı; anne kavramını içermesi açısından, efsanenin sahip olduğu manevî anlamı kuvvetlendirmektedir. Çalışma altı kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda; efsanenin ulaşılabilen metni sadeleştirilerek sunulmuştur. İkinci kısımda; efsanenin olay akışı ve anlatı içerisindeki dikkate değer kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü kısımda; anne arketipi ele alınmıştır. Dördüncü kısımda; Umay Ana’ya yer verilmiştir. Beşinci kısımda; Türklerdeki kurt motifinin önemi göz önüne serilmiştir. Altıncı ve son kısımda ise efsane, Greimas’ın Eyleyenler Modeli penceresinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altın Beşik, Arketip, Efsane, Göstergebilim, Yüce Ana.

SEMIOTIC INTERPRETATION OF THE LEGEND OF THE GOLDEN CRADLE FROM THE HIGH MOTHER PERSPECTIVE

Abstract: This study involves the semiotic interpretation of the high mother variant of the legend of the Golden Cradle which is a Crimean-Tatar tale. The peninsula located at the Northern Black Sea is called Crimea. Turks living there are called Tatars. Semiotics is uncovering the visible and unseen meanings within an expression or work and analyzing them through various methods. One of those models is Greimas’s Square of Opposition and it is used in this work. The word mother is a significant concept that can be seen in mythology, art, sociology and psychology at the same time. The source of its significance is the symbolic meanings it possesses which are existence (origination from the birth) also feeding and protecting. On the other hand, the Golden Cradle is the existential legend that the Crimean people projected on their future generations. This legend has various variants; the one related to high mother has its sentimental value improved as it feeds from the concept of mother. The first part of the work involves the simplified version of the story. The second part contains the interpretation of key events occurred in the

course of tale also this part covers the key concepts. The third part is about the mother archetype. Mother Umay is covered in the fourth part. The importance of wolf symbolism in Turkish culture is presented in the fifth section. In the six and the last section the Greimas Square is given.

Key Words: Golden Cradle, Archetype, Legend, Semiotics, Holy Mother.

BÜYÜK TUFAN MİTLERİ VE ATRA-HASİS*

Fırat CANER**

Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-Posta: fcaner@ktu.edu.tr

Mitolojide tufan, aynı anda hem ölümü hem de yaşamı simgeler. Canlılar sudan yaratılmışlardır ve tufanla birlikte, onlara yaşam veren su bu yaşamı yerine yenisinin gelmesi için geri alır. Böylece suyun belirlediği bir yaşam döngüsü ortaya çıkar. Kendilerine gönderilen peygamberlerin öğütlerini dinlemeyen toplumlar, Tanrı tarafından büyük bir tufanla yok edilirler.

Ay mitolojisi, su mitolojisinin destekleyicisi durumdadır. Bu durum, ay ile dünya arasındaki çekimin, ayın dünyaya göre aldığı konumdan ötürü neden olduğu su hareketleri ile açıklanabilir. Çünkü yağmurlar ve gelgitler ayın menzilleri ile yakından ilgilidir. Tufan, ayın üç karanlık günü ve simgesel olarak ölümü ile bu biçimde bağdaştırılır.

Çoğu kültürdeki inanışlara göre, büyük tufandan yalnızca bir kişi kurtulur¹ ve insanlık, kurtulmuş olan bu kişiden türer. Meksika ve Avustralya'daki mitlerde kızıp büyük tufanı yaratan aydır. Tufandan sonra yeniden doğuş ya da yenedünya ortaya çıkar. Suya gömülmek ölüm, sudan çıkmaksa yeniden doğuştur. Benzer biçimde, suya gömülmek arınmak demektir. Vaftiz ayinlerinde çocukların suya batırılması geleneği de bu inanışla ilgilidir. Suyun simgesel arındırma işlevine *Tevrat*'ta da rastlanır. *Tevrat*'ta, Yehova [Hezekiel, XXXVI/24-25] ve Hz. Dâvud'un

* **Gönderim Tarihi:** 25.04.2017

Kabul Tarihi: 06.06.2017

¹ Başka kültürlerde bu sayı değişkenlik göstermektedir; ancak kurtulan insan sayısı her zaman çok düşüktür.

[Zekerya XIII/1] insanları su ile arındıracakları söylenir.

Tufan, çeşitli mitlerde insanlığa verilen ceza olarak yer alır. Örneklerden biri Asya'nın en ilkel kavimi oluşturan halk ile ilgilidir. Andaman adalarında yaşayan bu halkın en yüce varlığı Puluga'dır. Puluga gökyüzünde yaşar. Uyuduğu zamanlarda kuraklık olur; yeryüzüne yağmurlarla iner ve kendine yiyecek arar. Dünyayı ve insanlığı yaratan odur. Bir gün insanlara kızmış ve büyük bir tufan yaratarak onları yok eder. Büyük tufandan yalnızca dört kişi kurtulabilir. Puluga, bu dört insana acır ve onları öldürmez.

Gılgameş mitine göre, bir dönemde insanlar öyle çoğalırlar ki tanrılar onların çıkardığı gürültüden uyuyamaz hâle gelir. Bunun üzerine tanrılar büyük bir tufan yaratıp insanlığı yok etmeye karar verir. Ancak bilgelik tanrısı Enki, insanlığın yok olmasını istemez ve Utnapiştim adlı bir insana durumu haber verip, ona bir gemi yapmasını söyler; gemiyi de kendisi tarif eder. Utnapiştim geminin yapımını yedi günde tamamlar. Geminin yapımı bittikten sonra, içine ailesini, sanatçıları ve hayvanları alır. Geminin kapıları kapanınca altı gün sürecek olan büyük tufan başlar. Gemi yedinci gün Nisir Dağı'nın üzerine oturur. İçindekiler iner ve bir kutlama düzenleyerek yemek pişirirler. Yemeklerin kokusunu duyan ve tufanın yaratıcısı olan Enhil durumu fark edince çok kızar, ancak bilgelik tanrısı Enki onu yatıştırır. Sonunda, tanrılar Utnapiştim ve eşine sonsuz yaşam verirler. Bulunan bir tablette ise aynı hikâyenin kahramanı Utnapiştim yerine Ziusudra adını taşır. Tufanın kahramanı kültürden kültüre değişmektedir.

Laos mitolojisinde tufanın öyküsü şu şekilde geçer: Tanrılar pirinç tarımı ve balıkçılıkla geçinen köylülerden yemeklerinin bir kısmını kendilerine vermelerini ister. İnsanlar bu istekleri dinlemeyince büyük bir tufan olur ve insanlığı yok eder. Tufandan öce durumu sezen üç kişi (Pu Lang Soeung, Khun Ket, Khun Kan) bir sal yapar ve aileleri ile birlikte kurtulurlar. Yükselen su onları tanrıların katına çıkarır. Tanrıların kralı onlara krallığında ne aradıklarını sorar; tufanı anlatırlar. Tanrıların kralı onlara insanların üç kez uyarılmış olmalarına rağmen tanrıları dinlemediklerini söyler. Sonunda, tanrıların kralı üç kişiye gökte yaşamaları için izin verir. Bu-

nun üzerine aşağıda sular çekilir. Ancak Pu Lang So-eung, Khun Ket ve Khun Kan yeryüzüne dönmek istemezler. Tanrı da onlara aşağıya inmeleri için bir manda verir ve o manda ile yeryüzüne inerler. Manda ile pirinç tarımına başlarlar, ancak manda üç yıl sonra ölür ve burnundan çıkan bir sarmaşık üç yemiş verir. Bu yemişler olgunlaşıp insana dönüşür ve insanlık da böylece yeniden ortaya çıkmış olur.

Çin mitolojisinde tufan öyküsü diğer mitolojilerden farklıdır: İmparator Yao zamanında çok büyük bir tufan olur ve sular göğe kadar yükselir. İmparator, Kuen adlı birini bir çare bulması için görevlendirir, ancak Kuen başarılı olamaz. Bunun üzerine Kuen'in oğlu olan ve su işleriyle uğraşan Yu görevlendirilir. Yu, bentler kurarak dokuz nehrin yollarını açar ve bu nehirleri dört ayrı denize akıtmaya başlar. Kanalları derinleştirerek nehirlere yönlendirir.²

İslâm mitolojisinde geçen tufan olayı ise Nûh Peygamber ile ilgilidir. Nûh, Irak'ta yaşamaktadır. Putperest olan kavmini doğru yola getirmesi ve Tanrı inancını onlara aşılması için peygamber olarak gönderilmiştir. Ancak kavmi onun sözlerine kulak asmaz ve onun peygamberliğini tanımaz. Bunun üzerine Nûh, Tanrı'ya durumu anlatınca Tanrı ona bir gemi yapmasını, gemi bitip de ocağı kaynayınca içine çeşitli hayvanların dişileri ve erkekleri ile ailesini almasını söyler. Geminin dışında kalanlar, çıkacak olan tufanda ölecektir. Bunu öğrenen Nûh, putperestleri inanmaya çağırırsa da başarılı olamaz; hatta bu yüzden hapsedilir. Ancak Nûh dua eder ve onu hapsediren Kral Mahvil bir hafta içinde ölür, yerine de oğlu Dermesil geçer. Dermesil, Nûh'a özgürlüğünü verirse de, putperestler arasında yeniden aynı olaylar gelişince onu yeniden tutuklatıp hapse attırır. Daha sonra gördüğü bir düş nedeniyle, onun bir deli olduğunu düşünüp salıverir. Sonraları, çağın kâhinlerinden biri tufanın yaklaştığını ve Nûh'un ölmesi gerektiğini söyleyince onu bayılıncaya kadar boğazını sıkıp öldü sanarak bırakırlar. Nûh, öcünün alınması ve kavminin yok olması için Tanrı'ya durmadan dua eder.

Tanrı Nûh'a bir ağaç dikmesini söyler. Nûh'un diktiği sac ağacı büyüyünce bir marangoz olan Nûh onu

² Ortadoğu konusunda çalışan uzmanlar, yaptıkları araştırmalar sonucu bir değil, farklı zamanlarda ayrı kentlerde çıkan birden fazla tufan olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Her kent kendi başına gelen felaketi kozmik bir olay gibi yorumlamıştır.

kurutur. Üç yıl hazırlıktan sonra geminin yapımına başlar. Onu gören kavim halkı, karada gemi yüzdüreceğine ilişkin sözlerle onunla alay eder. Kanatları olan üç katlı geminin yapımı iki yıldan fazla sürer. Sonunda inanan az sayıda insan gemiye biner. Bunlar Nûh, oğulları Sam, Ham, Yâfes, eşleri ve Nûh'a inanan altı kişidir. Nûh'un karısı Vâile ile oğlu Yam inanmadıkları için gemiye alınmaz, diğerleri ile beraber boğulurlar. Gemiye binildiğinde Recep ayının onudur. Bir söylenceye göre Cebrail, Hz. Âdem'in tabutunu getirir ve gemiye tabut da alınır.

Kral Dermesil ve Nûh'un asi oğlu gelip su olmadığı hâlde neden gemiye bindiklerini sorarlar. Herkesin inmesini, yoksa gemiyi içindekilerle birlikte yakacaklarını söylerler. Bu konuşma sırasında birisi gelir ve krala bir kadının fırınından yemek pişirirken su fişkırmaya başladığını haber verir. Kral inanmak istemez, ama o sırada atının ayağının altından su fişkırmaya başlar. Atını nereye sürse oradan su fişkırır. Suyun gittikçe arttığını gören kral, daha önce dağın tepesine yedi put için yaptırdığı ve içini yemekle doldurduğu sığınağa gitmek ister, ancak giderken üstüne kayalar yuvarlanır. Yağış kırk gün sürer ve her yeri su kaplar. Tufan tepedeki putları da sürükleyip aşağı indirir ve toprağın altına gömer.

Tufan yeryüzünü karanlıkta bırakırken, Nûh'un gemisi bütün dünyayı dolaşır. Önce Habeş ülkesine, Cidde'ye, Sonra Rum ülkesine ve oradan da Mekke Harem-i Şerif'in çevresinde yedi kez dolaştıktan sonra Cudi Dağı'na ulaşır ve Tanrı'nın buyruğu ile sular alçalınca da dağın tepesine oturur. Geminin seyir süresi bazı kaynaklarda altı ay, bazılarında 150 gün olarak geçer. Bir ay sonra, yer kuruyunca gemidekiler aşağı inip şükran orucu tutarlar. Nûh, gemiyi kilitler ve anahtarını oğlu Sam'a verir. Nûh ve yanındakilerin Cudi Dağı'ndan inme tarihleri, Muharrem ayının onuncu günü olarak kabul edilir. Bu gün aşure günüdür; aynı zamanda Hz. Hüseyin'in Kerbelâ Savaşı'nda şehit olduğu gün de bu gündür. Şii inancına göre, Nûh'un gemisinin Cudi Dağı'na varışı nevruzdadır.

Hz. Nûh ve yanındakiler evler yapar ve yerleşik hayata geçip tarımla uğraşırlar. Ancak daha sonra bir veba salgını başlar ve Nûh ile oğulları dışındaki herkes ölür. Nûh, gemisini, ileride insanlara ders olsun diye Cudi Dağı'nda bırakır. Gemi zamanla çürür ve

yiter. Hz. Nûh, tufandan sonra 350 yıl yaşar. Ölürken de oğullarına öğütlerde bulunur. Nûh'un üç oğlu üç kavmin atası olur: Sam Arapların, Yâfes Rumların, Ham Habeşlerin. Böylece tüm insanlık Nûh'un soyundan yeniden doğar.

Nûh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda bir yerlerde bulunabileceğine ilişkin bir inanç halk arasında hâlâ yaşar. Taberî çeşitli kaynaklara göre gemiyle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: Bazılarına göre kapısı yanda olan geminin uzunluğu 300, eni 50, derinliği 30 arşınmış. Bir başka kaynağa göreyse, uzunluğu 1200, genişliği 600 arşınmış. Üç katı varmış; bir katı evcil ve yaban hayvanlara, bir katı insanlara, bir katı da kuşlara aitmiş. Söylenceye göre, gemide hayvan pislikleri çoğalınca Tanrı, Nûh'a filin kuyruğunu çekmesini söylemiş. Nûh kuyruğu çekince filden biri erkek, biri dişi iki domuz çıkıp hayvan dışkılarını yemişler. Fareler tahtaları kemirmeye başlayınca Tanrı, Nûh'a aslanın iki gözünün arasında vurmasını söylemiş, Nûh vurunca aslanın burun deliklerinden biri erkek, biri dişi iki kedi çıkıp farelere saldırmışlar. Nûh, gemiye ilk karıncayı, en son da eşeği almış. İblis eşeğin kuyruğuna yapışmış; bu yüzden eşek gemiye bir türlü binememiş. Nûh, eşeğe İblisle birlikte girmesini söylemiş. Bunun üzerine İblis eşeğin kuyruğunu bırakıp gemiye binmiş; Hz. Nûh da onu kovmuş.³

Yunan mitolojisinde tufan mitinin kahramanı Deucalion'dur. Zeus kibreye kapılan ve günah işleyen insanları cezalandırmaya karar verir. Prometheus, Deucalion ve eşi Pyrrha'yı meydana gelecek büyük tufan hakkında uyarır. Onlar da ağaçtan bir sandığa binerek büyük tufanda hayatta kalırlar. Sandık nihayetinde tufanda su üzerinde kalan iki dağdan biri olan Parnassus üzerine oturur. İnsanlık bu dağın kayalarından yeniden doğar.⁴

Görüldüğü üzere tufan miti, insanlık tarihinin en önemli birkaç arketipinden birinin üreticisidir: Tanrının gazabı. Ancak bu mitin bilinen en eski hâli, Babil ülkesinin Atra-hasis'idir. Jean Bottéro'ya göre yaklaşık 1200 dizeden oluşan Atra-hasis miti, milattan önce 18. yüzyıl dolaylarında yazılmıştır. Söz ko-

³ Buraya kadar bahis konusu edilen tufan mitleri ile ilgili bilgiler Metin And'ın kaynakçada künyesi verilen eserinden alınmıştır.

⁴ Seyidoğlu, 2007: 27.

nusu mit, üç tablet hâlinde bulunmuştur.⁵ Atra-hasis'in özeti kısaca şöyledir: İnsanlar yaratılmadan önce tanrılar vardır. Bu tanrılar, insanlar gibi yaşamakta, onlar gibi yemeye, içmeye, giyinmeye ve barınmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Kendi aralarında iki sınıfa ayrılmışlardır. Yönetici üst sınıf, alt sınıfı yönetmekte, altsınıf ise tüketim mallarını ve lüks maddeleri üretmek için gitgide ağırlaşan şartlar altında çalışmaktadır. Sonunda bu çalışma temposundan bıkan altsınıf tanrılar ayaklanır ve taleplerini iletmek için Kral tanrı Enlil'in huzuruna çıkarlar. Yönetici sınıfla aynı haklara sahip olmadıkları için haksızlığa uğradıklarını düşünürler.

Tanrı Enki, sorunu çözmek için bir öneri getirir. Tanrıların yerine çalışacak bir varlık yaratılmalıdır. Böylece insan yaratılır. Altsınıftaki tanrılar gibi sonradan eşitlik hakkı talep edemesin diye kilden yapılmıştır. Bu yüzden sonunda toprağa dönecek, yani ölecektir. İnsanın kilden yaratılabilmesi için altsınıftan bir tanrı kurban edilir ve kanı kile karıştırılır. İnsanın varoluş amacı tanrılara kulluk ve hizmet etmektir. Nitekim insanlar yaratılır yaratılmaz çalışmaya başlar. Ölümlü olmalarına karşın, ömürleri çok uzundur. Çünkü yaşamlarında ne hastalık ne de afet vardır. Bu sayede zenginleşir ve çoğalırlar. Öyle kalabalıklaşırlar ki onlardan yükselen uğultu Kral tanrı Enlil'in uykularını kaçırmaya başlar. Böylece Enlil insanların arasında hastalık sokarak nüfuslarını azaltmaya karar verir. Salgın hastalık insan türünü yok etmek üzereyken tanrı Enki duruma müdahale eder ve insan kral Atra-hasis'e bu felaketten nasıl kurtulabileceklerini söyler. Bunun üzerine insanlar yeniden çoğalır ve gürültü yapmaya başlarlar. Öfkelenen Enlil, bu defa açlık ve kuraklık yoluyla onları kırmak ister. Ama Enki bunu da engeller.

Enlil çileden çıkar ve insan türünü toptan yok etmeye karar verir. Ancak Enki, insan soyunun sürmesi gerektiğini düşündüğü için, Atra-hasis'i kurtarmak üzere harekete geçer. Ona Enlil'in yaratacağı tufandan kurtulmanın yolunu gösterir. Atra-hasis'in ailesi ve hayvanlarıyla birlikte hayatta kalabilmesi için bir gemi inşa etmesi gerekmektedir. Atra-hasis gemiyi yapar ve kurtulur. Tufanda geminin dışında kalan herkes ölür. Tufan bitince Atra-hasis gemiden iner ve tanrılara yemek sunarak insanlık görevini

⁵ Bottéro, 2006: 138.

yerine getirmeye yeniden başlar. Bunu gören Enlil, buyruğuna rağmen bir insanın hayatta kalmış olmasına sinirlenir. Enki yeniden devreye girer ve Enlil'i öfkeliendiren gürültünün bir daha ortaya çıkmaması için çeşitli tedbirler alır. İnsan ömrünü kısaltır, çocuk ölümlerini ve kısırlığı yaratır.⁶

Atra-hasis miti çeşitli nedenlerle çok önemlidir. Birinci neden, insanlığın elinde bulunan ilk yazılı anlatı metni olmasıdır. İkinci neden, yukarıda değinilen pek çok mite ve kutsal anlatıya kaynaklık etmesidir. Bizce üçüncü ve belki de en önemli nedense, uygarlık tarihine ışık tutan bir yönünün bulunmasıdır. İnsanlar arasında sınıf ayrımı daima mevcuttur ve yönetici sınıf, üretici sınıfı baskı altında tutabilmek için, çeşitli tarih ve coğrafyalarda, tanrıları, yani yönetici sınıfı rahatsız etmelerinin kendileri için büyük felaketler doğuracağı fikrini onların zihinlerine dinî motiflerle işlemişlerdir. Çünkü insanın hiçbir suretle eşitlik istememesi gerekmektedir; birileri çalışmadan yiyecekse diğerleri aza rıza gösterip çok çalışmalıdır.

Nitekim *Tekvin* kitabındaki yaratılış hikâyesi de bu anlayış üzerine kurulmuştur. Leslie Lipson, *Uygarlığın Ahlâki Bunalımları* adlı kitabında Adem ile Havva'nın hikâyesini şöyle yorumlar: "Olağanüstü bir yerde bulunan, iyi ve kötü bilgisini veren ağacın meyvasını yemeleri, Adem ve Havva'ya yasaklanmıştı. Eğer bu bilgiyi alırlarsa Tanrı'ya eşit olacaklardı, bu da kendi kararlarını vermekte özgü olmaları demekti ki vahiyle bildirilen gerçeğe itaat etme düşüncesi ile çelişiyordu."⁷ İnsanın Tanrı'ya (ya da tanrılara) ve doğal olarak onun (ya da onların) yeryüzündeki temsilcisine (ya da temsilcilerine) denk olması düşünülemez. Bu yüzden, örneğin ruhban sınıfının sözleri Tanrı'nın sözleridir. Bunlara karşı çıkmak, Tanrı'ya karşı çıkmaktır. Bu yeryüzü tanrılarının güçten ve zenginlikten vazgeçmeleri beklenebilir. Kilisenin İsa'nın öğretilerine uygun biçimde güçten ve zenginlikten vazgeçmesini isteyen Francesco Bernardone'nin fikirlerinin hiç de hoş karşılanmamış olması da bunun göstergesi değil midir?

Atra-hasis, uygarlık tarihinin tam da bu yönünü açığa çıkarır: O, sınıflar arası çıkar çatışmasının so-

⁶ Bottéro, 2006: 138-40.

⁷ Lipson, 2003: 77.

nucunun belli ve üst sınıfın lehine olduğu fikrinin insanların belleğine kazınması tarihinin ilk belgesidir. Buna karşılık, Çin mitologyasındaki tufan anlatısı ve İslâm mitologyasındaki tufan anlatısı sınıflar arasındaki çıkar çatışması bakımından diğerlerinden farklılık gösterir: Çin örneğinde sınıf çatışması söz konusu değildir. Hz. Nuh'a ilişkin anlatıda ise üst sınıf kaybeden taraftır. Bu nedenle, Hz. Nuh'a ilişkin anlatı, sınıf mücadelesinde alt sınıfın kaybetmeye mahkûm olduğu yönünde bir kodlama içermez.

Tufan anlatısının ürettiği zihniyet kodu buraya kadarki materyalist bakış açısıyla değerlendirilecek olursa, merkezîyetçi, mutlak ve tek bir otoriteye, en güçlü olana tabi olunması gerektiği yönündedir. İslâm, yalnızca Allah'ın buyruğuna uyulmasını emreder; ancak pek çok tufan anlatısı bu dünyada gücünü tanrıdan alanlardan yana olma söylemini üretir ve tam ya da kısmi ruhban sınıfının oluşumu için bir açık kapı bırakmış olur.

KAYNAKÇA

And, Metin (1998), *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, İstanbul: Akbank Yayınları.

Bottéro, Jean (2006), *Kültürümüzün Şafağı: Babil*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lipson, Leslie (2003), *Uygarlığın Ahlâki Bunalımları*, Çev. Jale Çam Yeşiltaş, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Seyidoğlu, Bilge (2007), "Sel Mitleri", *Milli Folklor*, 76, 26-29. Bu makalede bahsedilmeyen bazı tufan mitleri için Seyidoğlu'nun makalesi incelenebilir.

BÜYÜK TUFAN MİTLERİ ve ATRA-HASİS

Özet: Bu çalışma, öne çıkan büyük tufan mitleri ve bu mitlerin bilinen ilk örneği olan Atra-hasis miti hakkındadır. Bilinen en eski mit olan tufan miti insanlık tarihinin önem arz eden birkaç arketipinden birini içerir: Tanrının gazabı arketipi. Tanrının gazabı olan büyük tufan, çeşitli kültür- lere ait mitolojik anlatılarda tanrı ya da tanrılar tarafın- dan insanlığa verilen yekûn bir ceza şekli olarak yer alır. Tufan anlatılarında genellikle yozlaşan, yani ahlâkî ba- kımdan çöküşe geçen ya da tanrılara karşı suç işleyen in- san türü, tanrı ya da tanrılar tarafından topluca yok edil- mek istenir. Ancak insanlar arasından seçilmiş birkaç ki- şinin sağ kalmasına izin verilir ve bu sayede insanlık -ha- yatta kalan o kişilerin üremesi yoluyla- yeniden çoğalır. Bilinen ilk büyük tufan anlatısı, bir Babil miti olan Atra- hasis mitidir. Atra-hasis, sınıflar arası çıkar çatışmasının sonucunun belli ve üst sınıfın lehine olduğu fikrinin teza- hür ettiği, bilinen ilk edebi üründür. Çoğu büyük tufan anlatısının ürettiği söylem merkezîyetçi, mutlak ve tek bir otoriteye, dolayısıyla da en güçlü olana tâbi olunması ge- rektiği yönündedir. Bu bakımdan pek çok tufan anlatısı bu dünyada gücünü tanrıdan alanlardan -ya da bu söylemi üretenlerden- yana olmak gerektiği düşüncesini yayar ve bu sayede ruhban sınıfının ortaya çıkmasını ya da varlığını sürdürmesini de meşrulaştırmış olur. Buna karşılık Çin kültürüne ait büyük tufan anlatısı bilimi ve sorunlara göz- lemle, akılla, mühendislikle çözüm üretilmesini yücelt- mesi, İslâm kültürüne ait büyük tufan anlatısı da sınıfsal bir söylem içermeyişi bakımından diğer tufan anlatıların- dan farklılık gösterir. Aynı olay örgüsü çerçevesindeki bu fark, söz konusu mitlerin içinde yaşadığı toplumlar ve on- ların değer sistemleri arasındaki farklılığın iz düşümü ola- rak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Atra-hasis, mit, tufan, zihniyet, arketip

FLOOD MYTHS and ATRA-HASIS

Abstract: The Flood comprises and signposts one of the most significant archetypes of human history: Divine retri- bution. It has been explored so far in a myriad of myths as the supernatural punishment of people. In the Flood narratives, people who have grown corrupted or commit- ted an offense against gods, are destroyed by the deities. However, a few people are made to survive so that human- kind would find a way to breed again. The first known great Flood narrative is the myth of Atra-hasis, a biblical story. Atra-hasis is the first literary piece emphasising the belief that the class struggle ends up almost always in the favour and reinforcement of the upper-class. However, the discourse generated by the Flood narratives, unlike Atra- hasis, mostly stress the centrality of an all-encompassing and self-oriented absolute authority. In this respect, many of the flood narratives spread the idea that it is necessary to side with the gods or that which receive their power

from gods, thereby legalizing the emergence of the clergy or continuation of its presence. However, the Flood narratives produced in the Chinese and Islamic cultures are different than those of the others: the former foregrounds science (knowledge and truth) and the latter does not produce a class-conscious discourse.

Key Words: Atra-hasis, myth, flood, mentality, archetype

**ON THE TOPONYMY AND PROSOPOGRAPHY OF
SOME MINOR MILITARY-ADMINISTRATIVE DIS-
TRICTS IN BYZANTIUM: KAS(S)E, *VINDAION,
MAURON OROS***

Pantelis CHARALAMPAKIS**

** Research Fellow, Centre for
Advanced Study, Sofia.
E-Posta: pantelcha@gmail.com

This paper¹ presents three lead seals issued by Byzantine officials who served in small military-administrative districts located in present-day Turkey. One of these areas, Kas(s)e, was in northern Kappadokia, the second one, *Vindaion (or *Vindaïos), in Pisidia, and the last one, Mauron Oros, in Hatay, close to the border with present-day Syria (see fig. 1). Only the owner of the first seal was already known in bibliography, through the publication of other specimens.

The seals under examination share a common feature: they all mention place names that are relatively unknown and only very little information about them survived through other sources, mostly (though not exclusively) related to their ecclesiastical organization. All three seals were issued by military officials: two *strategoï* and one *tourmarches*. The key question that emerges therefore is whether these small districts (Kas(s)e, Vindaion, Mauron Oros) were *themes*, or simply fortresses or military garrisons under the command of a *tourmarches* or a *strategos*. Regarding Mauron Oros, we can be sure

* **Gönderim Tarihi:** 16.05.2017
Kabul Tarihi: 13.06.2017

---

¹ I would like to thank Prof. Kay Ehling, Director of the Staatliche Münzsammlung München, for granting me permission to study and publish seals from the collection, as well as Prof. J.-Cl. Cheynet, who helped with the identification of the ex-Zacos specimens in the BnF. The maps are based on layers taken from d-maps.com. The seals were photographed by the author; the Staatliche Münzsammlung München holds the copyright.

that it was no *theme*, for the sources make it clear that a fortress was erected to control the passes from/to the city of Antioch. The other two names, Kas(s)e and Vindaion were registered as bishoprics for some time, the first one also being a *tourma*, that is a military unit (and area). Ascribing the term *theme* to an area in the 10th-11th c., though, presupposes much more than a simple bishopric or a fortress. Only if the military officials assigned to these posts were accompanied by civil officials, e.g. *kritai*, we could speak of a *theme*. At present, it is thus safer to label these three areas as military districts only.

Apart from a full description of the seals and some notes on the evidence they provide on the prosopography and administration, the paper offers a short commentary on the etymology of the place names mentioned in the legends.

1a. Konstantinos, *hypatos* and *strategos* of Kas(s)e

Munich, Staatliche Münzsammlung 580

D. (total) 22 mm, W. 14,86 gr.

Ex M.-L. Zarnitz private collection (purchased from the auction Münz Zentrum (Rheinland) 78 (7-9 Sept. 1994), no. 802).

Fig. 1. The three locations mentioned in the paper

Fig. 2. Munich, Staatliche Münzsammlung 580 obverse

Fig. 3. Munich, Staatliche Münzsammlung 580 reverse

Parallels: a) Paris BnF Zacos 3551 (ex G. Zacos private collection);² b) unknown present location (ex R. Hecht private collection, sold through auction *Classical Numismatic Group Triton XI*, 8-9 Jan. 2008, no. 1184); c) W. Seibt private collection.³

Obv. Saint Eustathios (standing), holding spear (r. hand) and shield (l. hand); sigla not visible at all; border of dots barely visible.

[Θ|ΕΥ|C-TA|Θ|Ψ]

[Ο ἅ(γιος) Εὐστάθιω(ς)] - Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος - Saint Eustathios

Rev. Inscription in six lines; border of dots barely visible.

+ΚΕΡΘ|ΚΩΝCΤΑΝ|ΤΙΝΟΥΤΑ|.CΤΡΑΤ|Γ|ΤΩΝΚΑC|.ΗΝΩΝ|
[- · -]

Κ(ύρι)ε βο(οή)θ(ει)/Κωνcταν/τίν(ω)
ύπά[τ(ω)]/[καί] στρατιγ(ῶ)/τῶν Κας/[σ]ηνῶν

Κύριε βοήθει Κωνcταντίνω, ύπάτω καί στρατηγῶ τῶν Καςσηνῶν

Lord aid Konstantinos, hypatos and strategos of the Kassenoi.

Second third of the 11th century.

Seibt has long rightly reconstructed the owner's title on all the parallel specimens (and, therefore, also on the Munich specimen) as *hypatos*, not *patrikios*.⁴ It is true that the V on the obverse of these specimens has the shape of U and the same could apply to the reverse. The photo of the ex-Zacos specimen is not clear and the one from Munich is rather corroded, but a closer look especially of the ex-Hecht collection specimen shows that it is clearly a U. The Seibt collection specimen is unpublished.

That the name Kassenoi was written with two Cs in the legend is assumed because on both the better preserved specimens from the ex-Zacos and the ex-Hecht collections, there is a lacuna with something that looks like traces of a letter on the bottom left corner, at the beginning of the last line on the reverse. Moreover, the fifth line has six letters, while

² Zacos, 1984: 235, no. 425.

³ Unpublished. Seibt, 2008: 821.

⁴ Seibt, 2008: 821. Despite Seibt's remark, the owner of these specimens appears erroneously as *patrikios* in the *PBW*: Konstantinos 20189 [1030-1060] and in Λεβενιώτης, 2007: 651.

the sixth has only four clearly visible letters which are not centrally aligned compared to the fifth line, thus destroying the symmetry. This means that there was another letter to the left of the sixth line and indeed the traces could be part of the upper and lower edges of a missing C.

Two seals issued by the same person (using the same *boulloterion*) at a later stage of his career in Kas(s)se, also depicting Saint Eustathios on the obverse, are known from Bulgaria. One was found in Preslav (Veliki Preslav, Museum of Archaeology 18555), the other is (or was) part of a private collection in Bulgaria.⁵ Although the publisher suggested a reading of the fifth and sixth lines as “τον Κασ/ι(α)νόν”, pointing to the family name Kasianos that really existed in the 12th c.,⁶ what we see on the reverse can be actually read as “Κύριε βοήθει Κωνσταντίνω, πρωτοσπαθαρίω, ύπάτω και στρατηγῶ τῶν Κασ(σ)ηνῶν”. It is true, as Jordanov points out, that the inscription could indeed mention a family name. But the fact that in the same period there was a Konstantinos, serving as *strategos* of the Kas(s)enoi (only spelled differently), with Saint Eustathios on the obverse, strengthens Seibt’s suggestion⁷ that the seals from Bulgaria belonged to a *strategos* of the Kas(s)enoi (not “Kasianoι”, as Jordanov wrote). Thus, the geographical name is clearly written as Kassenoi and Kasinoi (in genitive: τῶν Κασσηνῶν and τον Κασινον) in both Konstantinos’ *boulloteria*.

According to Oikonomides,⁸ this official could be identified with Konstantinos, *vestes* and *katepano* of the Lykandenoi (that is, of Lykandos), whose seal also depicts Saint Eustathios on the obverse: “Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)/ τῶ σῶ δού(λω)/ Κων(σταντίνω) βέστη/ κε κατεπά/νου τ(ῶν) Ληκαν/δηνῶν”.⁹ To be sure, the *boulloteria* mentioning Kassenoi and Lykandenoi have one very particular feature which seems to strengthen Oikonomides’ hypothesis on the identification of the person: the names Kassenoi and Lykandenoi are not geographical but “ethnic”

⁵ Jordanov, 2006: 193, nos. 289-290; Йорданов, 1993: 172-173, no. 360 [1030’s-1050’s].

⁶ *PBW*: Alexios 17007; Alexios 20123; Anonymus 17071.

⁷ Seibt, 1996: 136; Seibt, 2008: 821.

⁸ Oikonomides, 1986: 265.

⁹ BnF Zacos 3540 = Zacos, 1984: 240, no. 437.

names referring either to the people or to the military units of the areas of Kas(s)e and Lykandos respectively. The formulas τῶν Λυκανδηνῶν and τῶν Κάσσηνῶν have been used instead of τῆς Λυκανδοῦ and τῆς Κάσ(σ)ῆς or Κάσ(σ)ης. This is not unusual in Byzantine writings. In Porphyrogennetos' text mentioned above, the name of the *theme* of Kappadokia is recorded as *theme* of the Kappadokai (“Ἀπὸ δὲ τοῦ Καππαδοκῶν εἰς τὸ τοῦ Χαρσιανοῦ θέμα”)¹⁰ and, as we know well, the first and largest themes were named not after geographical areas, but after the military units stationed in them (Anatolikoι, Armeniakoi, Boukellarioi, Thrakesioi, Kibyrraiotai).

As a final remark on the name Kas(s)enoi, we would like to exclude from the group of seals attesting to this name a seal from Bulgaria, which (also to our view) records the family name Iasites. The letters pointing to this family name (especially the TH at the end of the inscription) are clearly visible.¹¹

So far, thus, there is only one person who is recorded as being a military official in this area, although the existence of a *tourma* in the times of Leon VI (or even earlier and later) suggests that there was a *tourmarches* appointed there. Konstantinos' career, the only¹² known person to have served at Kas(s)e of Charsianon, in the Pontos area, can be reconstructed as follows:

- *vestes* and *katepano* of Lykandos
- *hypatos* and *strategos* of Kas(s)e
- *protospatharios*, *hypatos* and *strategos* of Kas(s)e

1b. Kas(s)e and the Kas(s)enoi

The whole issue about the status of the above-mentioned official is rather perplexing because of Seibt's hypothesis that there was a *theme* of Kassenoi (“Thema Kassenon”)¹³. Still, he does not state clearly

¹⁰ Πορφυρογέννητος: 236 (50.108-109).

¹¹ On the reading “Iasites”, see Jordanov, 2006: 160-162, no. 241; Йорданов, 1993: no. 369, contrary to Seibt, 1996: 136 (“Iasites keineswegs gesichert; wiedert ein Stratege τ. Κάσσηνῶν?”), also in Seibt & Wasi-liou, 2003: 197.

¹² Λεβενιώτης, 2007: 451-452, has accepted Seibt's reading of Kas(s)enoi instead of Iasites for Leon's seal. Moreover, he accepted the reading *patrikios* instead of *hypatos* and assigned Konstantinos' seals to two homonymoi officials, creating thus a list of three *strategoι* of the Kas(s)enoi. Based on the presence of a (non-existent) *strategos* of the Kas(s)enoi in Bulgaria (because of Seibt's suggestion), Leveniotēs established a whole theory about this official in relation to the transfer of military forces from Asia Minor to the Balkans, against the Pechenegs and the Uzes.

whether he believes that this was one of the so-called “Armenian themes”, which remain – in any case – a difficult issue especially in what concerns their geographical location.¹⁴

To get back to our topic, there is absolutely no mention in the sources of a *theme* of either Kassanoi or of Kas(s)e. In fact, the only information we get about this geographical name, apart from the seals described above, comes from two sources. The first one is Konstantinos Porphyrogenetos’ *De Administrando Imperio*, where one reads about the *tourma* of Kas(s)e (τοῦρμα Κασῆς).¹⁵ Oikonomides was the first one to link the Kassanoi mentioned on the seals with this *tourma*, and to suggest that the latter could have been promoted to the seat of a *strategos* in the 11th c.¹⁶ The second reference to Kas(s)e is found in the so-called *Notitiae Episcopatum*, and will be discussed below.

Where was Kas(s)e located then? Apparently, somewhere close to the borders of the *themes* of Kappadokia and Charsianon. The so-called *Notitiae Episcopatum* list two bishoprics with a similar name. The one, mentioned in several *notitiae*,¹⁷ was in Pamphylia and is certainly not related to the one that we are interested in. The name, which is given as Κάσων, Κάσσων, Κασσῶν and Κασῶν (all in genitive, plural) in the various manuscripts, should be αἱ Κάσ(σ)αι in nominative (plural), and, perhaps, derived from an area full of sarcophagi (see Greek κάσα < Lat. casa, with semantic broadening). Indeed, Pamphylia (but also its neighbouring Lykia, with the border between them being not always clear) is full of places with numerous visible sarcophagi. In any case, this name should not be confused with the place name recorded by Porphyrogenetos in Kappadokia and Charsianon. Another toponym Kase is mentioned in a 7th century Armenian work. However, considering the context and Adontz’s study,¹⁸ this settlement should be farther to

---

¹³ Seibt, 2008: 821.

¹⁴ Seibt, 1993: 134-141.

¹⁵ Πορφυρογέννητος: 236 (50.109-110).

¹⁶ Oikonomidès, 1986: 265.

¹⁷ Darrouzès, 1981: 208 (1.190); 222 (2.249); 236 (3.282); 254 (4.205); 277 (7.245); 298 (9.143); 314 (10.160); 356 (13.158). See also: Zgusta, 1984: 234 (no. 455-1).

¹⁸ Adontz, 1970: 40-42, 206*.

the East (in the area of Kars) and, therefore, not related to the Kas(s)e studied here, which should definitely be placed somewhere between Kappadokia and Charsianon, close to Ariaratheia. More similar names are to be found in Asia Minor in general and in the area of Kappadokia in particular. It is not clear whether a certain cave named Kasin (Κάσιν) was located within the area of Kas(s)e. It is very likely, though, that this is a coincidence and that the names are not related.¹⁹ (on the name Kas(s)e and similar forms, see also below).

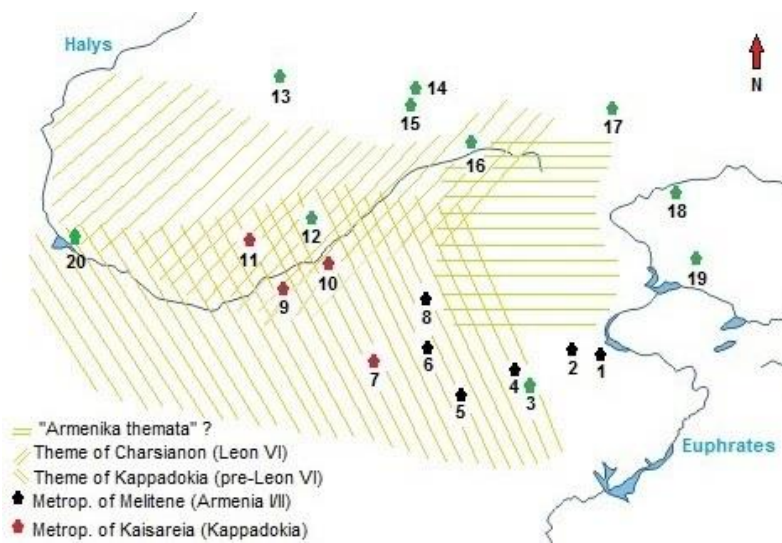

Fig. 4. Map of Charsianon - Kappadokia border area

Fig. 4. Map. 1.Melitene (Malatya); 2.Arka (Arga / Akçadağ); 3.Lykandos (Kalealtı ?); 4.Arabissos (Afşin); 5.Kokoussos (Göksun); 6.Komana of Kappadokia (Şar / Şarköy Ören Yeri); 7.Kiskissos (Yaylacık); 8.Ariaratheia (Pınarbaşı); 9.Kaisareia (Kayseri); 10.Kas(s)e (Bağyurdu / Efkere); 11.Kamouliana (Emmiler / Kemer); 12.Charsianon (Muşalikalesi); 13.Amaseia (Amasya); 14.Neokaisareia (Niksar); 15.Komana of Pontos (Gümenek / Kılıçlı); 16.Sevasteia (Sivas); 17.Koloneia (Şebinkarahisar); 18.Kamacha; 19.Chozanon; 20.Nyssa of Kappadokia (Harmandalı).

According to *De Administrando Imperio*, in the times of Leon VI (886-912 – the incident most likely happened in the early years of the 10th c.²⁰), the *tourma* of Kas(s)e, until that time subject to the *theme* of

¹⁹ Λεβενιώτης, 2007: 449.

²⁰ Βλυσίδου & al., 1998: 270: “towards the end of the [9th] century”. Of the same opinion is Λεβενιώτης, 2007: 449, following previous scholars: “at the end of the 9th century (ca. 890)”.

Kappadokia, was placed under the jurisdiction of the neighbouring *theme* of Charsianon. These two *themes* emerged as a result of the division of earlier larger *themes*. Kappadokia was originally a *kleisoura* of the *theme* of the Anatolikoi, but around the 830's it was promoted to an independent *theme* under the command of its own *strategos*. It is very likely that some areas from the Armeniakoi were attached to this newly established *theme* of Kappadokia. Similarly, Charsianon (named after the homonymous fortress located in an area which was traditionally – in Antiquity and Late Roman times – also included in Kappadokia) was originally a *tourma*, later a *kleisoura* in the *theme* of the Armeniakoi, and, finally, by 873, an independent *theme*. These independent military-administrative units were created by extracting areas from one *theme* and by adding to them bordering areas from other neighbouring *themes*. Moreover, in the course of time, and especially from the reign of Michael II (820-829) onwards, the jurisdiction of these areas was expanding or contracting, depending on the military and political situation there (Arabic threat, excessive power in the hands of regional generals or influential families, etc.). The most extensive and radical changes were implemented by Leon VI, who reinforced the *theme* of Kappadokia in the West by adding areas and units previously belonging to the Anatolikoi (South) and the Boukellarioi (North).²¹ The *theme* of Charsianon, to the North of Kappadokia, was also reinforced with areas and units from the Boukellarioi (Northwest) and the Armeniakoi (North).²² These measures, which involved not only the above mentioned *themes* but also others, show that the Palace's policy was now directed towards the East, aiming at the strengthening of the eastern border.²³ However, the whole process was rather complicated and, sometimes, controversial. As far as the two areas discussed in this study (Charsianon, Kappadokia) are concerned, Charsianon obtained the *tourma* of Kasse, as well as the *topoteresia* of Nyssa from Kappadokia, apparently in an effort to strengthen the southern Halys river area. Whether the whole rearrangement is related to the fall of Hypsele to the Ar-

²¹ Πορφυρογέννητος: 236 (50.92-100).

²² Πορφυρογέννητος: 236 (50.101-108).

²³ Βλυσίδου & al., 1998: 47-48, 302.

abs (887/888),²⁴ it is hard to say, but we do not believe that the loss of one fortress of this size alone would have led to such major changes in the administration of two large *themes*.

Moreover, it is true that Porphyrogennetos mentions Kaisareia among the areas that were extracted from Kappadokia to be subject to Charsianon, but perhaps we should not accept this information literally. Leveniotes²⁵ believes that Kaisareia was, indeed, part of the *topoteresia* of Nyssa, which was ceded to Charsianon. The expression that Porphyrogennetos used seems, however, to indicate that the important area was the *topoteresia* of Nyssa, and that Kaisareia was simply part of this *topoteresia*. However, Kaisareia was, at that time, one of the strongest cities in the East and the Emperor would not have referred to it as being subordinate to Nyssa.

Probably, the area of Kas(s)e was originally part of the Armeniakoi. On the basis of the information from the *Notitiae Episcopatum* (about which see below), it seems that Kas(s)e was located somewhere close to Ariaratheia (Pınarbaşı), that is to the East of Kaisareia (Kayseri). In the 7th *notitia*, one reads: “ὁ Ἀριαραθείας ἦτοι Κάσης” (“The bishop of Ariaratheia that is of Kase”).²⁶ The name of Ariaratheia as a city (modern Pınarbaşı) is well known from the sources. It is not clear, though, whether the *notitia* means that the city of Ariaratheia itself was also called Kase, or that the bishopric was named after Ariaratheia, but also after another city called Kase. The first option sounds implausible. Let us proceed then to the second one. We notice that, although the name of Ariaratheia appears in several *notitiae*, the name of Kase appears only once. This could possibly mean that at some time (and only then) the bishopric or Ariaratheia was named bishopric of Kase and the author of the *notitia* who was used to seeing the name of Ariaratheia in the lists, decided that it would be better for the reader to see the “traditional” name first, then the new one. Later, however, the name of the bishopric changed again into the older one, Ariaratheia. This could have been a good explanation, yet there is another issue which one must take into consideration: later in the same

²⁴ Λεβενιώτης, 2007: 449.

²⁵ Λεβενιώτης, 2007: 437.

²⁶ Darrouzès, 1981: 274 (7.112).

notitia, the name Ariaratheia appears again, this time not in the area of Kaisareia, but in that of Melitene.²⁷ The explanation we provide is the following: there was the bishopric of Ariaratheia, in Melitene, which was later divided in two parts, one of which remained in Melitene, while the other was transferred to Kaisareia; it was this extracted part that was temporarily named Kase. The compiler of the list (*notitia*) though, knew the bishopric with its old name (Ariaratheia) as well, and therefore he recorded both names: “Ariaratheia that is Kase”. If this is the case, then the transfer and renaming of this part must have happened not long before the compilation of the 7th *notitia*, otherwise it would have been of no importance to a later author to mention this detail. Moreover, since the name Kase does not appear in the next *notitiae*, it seems that Ariaratheia (in Melitene) either took back the area that was extracted in order to form the bishopric of Kase, or the latter was renamed again soon after its establishment. Indeed, Ariaratheia of Melitene is continuously mentioned in the *notitiae* 1 (pre-732), 2 (805-814), 4 (806-838), 7 (early-10th c.), 9 (946; revised in the 970’s), 10 (late-10th – early-11th c.), and 13 (where, for the first time, more bishoprics appear in Melitene),²⁸ while Kase appears only once. It should be noted here, that there was no Metropolis of Charsianon, as well as that Charsianon’s “capital” was at first Charsianon, then Kaisareia. Another explanation, less satisfactory, in our opinion, is that the seat of the bishop was temporarily transferred from Ariaratheia to Kas(s)e because the latter was less exposed to the Arabic threat.²⁹

It is of particular interest that the time of composition of the 7th *notitia* coincides with the time when Leon VI rearranged the administration of that area. That is, from a military-administrative point of view, Charsianon obtained Kas(s)e from the *theme* of Kappadokia, while from an ecclesiastical and administrative point of view, the *metropolis* of Kappadokia obtained Kas(s)e from that of Melitene. Was that an act of requital towards Kappadokia? In any case, the name of the bishopric alone shows that, at least in the early 10th c., Kas(s)e was more than a

---

²⁷ Darrouzès, 1984: 278 (7.272).

²⁸ Darrouzès, 1984: 222, 236, 255, 278, 299, 316, 357.

²⁹ Hild & Restle, 1981: 202. See also the comment by Zgusta, 1984: 235.

regional fortress, probably also the seat of the homonymous *tourma*. But what about the mid-11th c., when the seals presented above are dated? There is no reason to assume that Kas(s)e was a *theme*. The *strategos* of the Kassanoi could be either the commander of a regional fortress or small town (which is the case of several fortresses and cities after the mid-10th c. and especially towards the mid-11th).³⁰ As for his geographical jurisdiction, although (as argued above) the name mentioned on the seal originates from an ethnic one, it does not necessarily refer to a military unit alone or a *theme*, but it is, in our opinion, an expression chosen by the owner of the *boulloterion*, along the line of similar expressions such as the *strategos* of the Lykandenoi (and not of Lykandos, as one would have expected, on the basis of evidence from other sigillographic and non-sigillographic sources).

If we want to locate Kas(s)e on the map, we should look for an area between Kayseri and Malatya, most likely towards Kayseri, but also to the West or rather Northwest of Pınarbaşı. This would explain the ecclesiastical issue. The editors of the *Tabula Imperii Byzantini*, based on old maps, have identified Kas(s)e with modern Bağyurdu (also known as Efkere), a rural settlement whose eastern part was formerly known as Palaia Kassiane (Beligesi) and the western as Nea Kassiane (Kesi or Gesi).³¹ Judging from the names, the identification seems pretty much correct. There is no fortress in the area though, as one would expect to find.³² Only churches and cave-churches have been spotted. An early *tourma*, perhaps, would not have needed a fortified place, but an 11th c. *strategia*, would not survive without one. What was so important, then, at Kas(s)e, to cause its promotion to a *strategia* (if not a *theme*)? Leveniotes saw this change as a reaction on behalf of the Palace to the increased presence and power of the Armenians in the area, and suggested that, probably, the new military contingent consisted of Greek soldiers only.³³

³⁰ Γρηγορίου-Ιωαννίδου, 2007: 50-55, 71, 80-84; Krsmanović, 2008.

³¹ Hild & Restle, 1981: 202; Zgusta, 1984: 235 (no. 455-3).

³² There are, however, several fortresses to the South of Kayseri (e.g. Zamantı - Melikgazi, Zengibar - Yeşilhisar, Şahmelik - Develi district).

³³ Λεβενιώτης, 2007: 450-451.

Finally, a note on the names. Kas(s)enoi simply means the people of/from Kas(s)e (see Rad-enos < Rade; Vospor-enos/-anos < Vosporos; Komn-enos < Komne etc.). This “ethnic” name is not unique. It is attested in Bithynia, as well as in Phrygia.³⁴ An early 4th century inscription found at Çakırsaz (between Kütahya and Afyonkarahisar) mentions a certain Zosimos Dionysiou Nana, who bears the “ethnic” name Kassenos (Ζώσιμος Διονυσίου Νανα Κασσηνός).³⁵ Again in Phrygia (Atty-Hisar, Synnada, modern Şuhut), on a Byzantine capital we read Κασσηνῶν.³⁶ In Bithynia, close to Nikomedeia (at Sapanca), we found the “village of Kassenoi” (Κασσηνῶν κώμη). Zgusta was puzzled about the name, which he ascribed either to a local name used as toponym or to a tribe, with the probability to be of Thracian origin, because of some names from Thrace with similar stem.³⁷ As we will show in a forthcoming study, there are several cases of habitation names (h.n.), which derive from the “ethnica” (“ethn.”) of another habitation name, e.g. h.n. Aigialos – “ethn.” Aigialites – h.n. Aigialitai; h.n. Parthenion – “ethn.” Parthenites – h.n. Parthenitai. This shows that at some time a group of people from one settlement moved to another place and formed a new one, that was named after the founders’ “ethnic”. From this point of view, Kas(s)enos is the ethnic name of someone originating from a settlement called Kas(s)e and “Kassenon kome” was a village founded by people originating from a settlement called Kas(s)e.

In our opinion, the place names Κάσσαι (plural)³⁸ and Κάση / Κασή³⁹ could have a different etymology. The first one perhaps derived from the Greek noun κάσσα < Lat. casa (semantic broadening), while the second is either of the same etymology, or it came from the Latin term cassis (again through semantic broadening). Similar toponyms exist in other places as well, for example, Kasidi or Kasidiara (Κασίδι, το; Κασιδιάρρα, η, formed through the genitive of the Latin), at Sounion, Attika, Greece. The name describes a treeless hill, reminiscent of a “bald” and

³⁴ Zgusta, 1984: 236 (no. 457).

³⁵ Gibson, 1978: 59-63 (no. 25).

³⁶ Legrand & Chamonard, 1893: 287 (no. 90).

³⁷ Zgusta, 1984: 236 (no. 457, with map 146).

³⁸ Zgusta, 1984: 234 (no. 455-1, with map 145).

³⁹ Zgusta, 1984: 235 (no. 455-3).

clean helmet or head. This is the meaning with which the Latin term *cassis* is known in medieval (and modern) Greek. Otherwise, the Latin term originally meant a plumed helmet. Kas(s)e, apparently, was not a city. Perhaps it started as a small fortress on a hill and later a small settlement evolved around it or nearby, but its life was very short. No fortress has been found in the area though. It is true, though, that both hills located next to the modern settlement that corresponds to Kas(s)e are treeless. Another place name of Latin origin (from the term *colonia*) in the broader area was Koloneia (Şebinkarahisar).

Strategos of the Kas(s)enoi was the formula used by Konstantinos alone, repeating the *katepano* of the Lykandenoi used in a previous stage of his career. It means that he was in command of a military contingent rather than a whole *theme* and this case is much different from that of the names of the first *themes* mentioned above, which were named after the military units from the beginning, hence the names Ανατολικῶν, Βουκελλαρίων, Κιβυρραιωτῶν etc. (although some of them follow the same rule, that is the units were named after “ethnica” which derived from place names, e.g. Κίβυρ(ρ)α).

2. Vardas, imperial *spatharokandidatos* and *tourmarches* of Vindaion (?)

Munich, Staatliche Münzsammlung 698

D. (total) 22 mm, W. 5,43 gr.

Ex M.-L. Zarnitz private collection (purchased from auction Münz Zentrum (Rheinland) 91 (4-5 Sept. 1997), no. 795).

Obv. Patriarchal cross, on three steps, flanked by fleurons; circular invocative inscription; double linear border with dots in the middle.

+KEROHΘITΩÇΩΔONΛ

Κ(ύρι)ε βοήθ<ε>ι τῷ σῷ δούλ(ω)

Rev. Inscription in six lines; border of dots barely visible.

†R̄AP|AR,CP̄AΘ|APOKANΔI|Δ'STPOM̄A|PX'RINT|

Q.

Βάρ/[δ]α β(ασιλικῶ) σπαθ/αροκανδι/δ(άτω) (καί) τρομά/ρχ(η) Βιντ(αί)/ο[υ]

Fig. 5. Munich, Staatliche Münzsammlung 698 obverse

Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βάρδα, βασιλικῷ
σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ τουρμάρχη Βινδαίου

Lord aid your servant Vardas, *imperial spatharokandidatos* and *tourmarches* of Vindaion.

Second quarter of the 10th c. This specimen is not unknown to scholars. It was presented in the *Studies in Byzantine Sigillography*, with the editors of the auctions list (W. Seibt and A.-K. Wassiliou) to read *tourmarches of the viktores* [Βικτόρ(ων)], a reading repeated in their edition of the Byzantine seals from Austria.⁴⁰ The *tourmarches of the viktores* (or *viktors*) did exist and, so far, three relevant seals are known, dating from the second half of the 9th to the 10th c.: a) Wien, Kunsthistorisches Museum Münzkabinett 526: Dionysios; b) Dumbarton Oaks, BZS.1958.106.393: Demetrios; c) ex-M. D. O'Hara private collection 10: Konstantinos. This office is also mentioned in literary sources.⁴¹ It is interesting to note that in all three seals mentioned above the officials bear the title of *imperial spatharokandidatos*. This, together with the date of the specimen presented here, would easily lead us to identify this Vardas as *tourmarches of the viktores*, as Seibt and Wassiliou did.

There is, however, a serious doubt about the reading of the last word in the inscription (figs. 7-8). In the fifth line, we see clearly a R (i.e. B in this period) and a I. Then another letter follows, and then a T. The letter between the I and the T was taken for a K by Seibt and Wassiliou. Yet, the lines are too stretched for a K, which we can see in the third line and it certainly does not look like this one. It is not a X either (compared to the one to the left, in the same line). It seems that the closest, almost identical, letter is N, which is clearly visible in the third line. In this N, the diagonal (middle) line touches the left vertical bar very high, something that would not happen in the case of a K. Indeed, the K here is much different, with a long and thick line stretching up-right from middle of the vertical bar, and another one stretching down and right from the left side of the upper

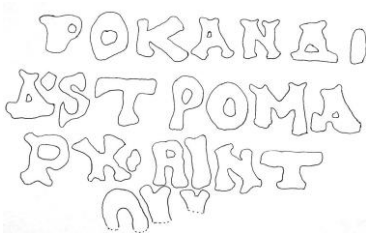
Fig. 6. Munich, Staatliche Münzsammlung 698 reverse

⁴⁰ Seibt & Wassiliou, 2003: 235 [second quarter of the 10th c.]; Seibt & Wassiliou, 2004: 319, fn. 440. W. Seibt (Seibt, 1999: 540: “War Konstantin vielleicht Strategos Viktoron (OVIK/)?”) suggested the reading “strategos of the viktores” for the Dumbarton Oaks specimen BZS.1958.106.4510 (published in: Nesbitt & Oikonomides, 1996: 72 (no. 39.47) as “strategos of Opskion”). A close look at the inscription confirms the editors’ reading as Opsikion. Many thanks go to Dr. Chr. Malatras for sharing with me this information.

⁴¹ Seibt & Wassiliou, 2004: 319; *PmbZ* # 20776 (Vardas), 21510, 21550, 23789, 31252.

Fig. 7. Munich, Staatliche Münzsammlung 698 reverse (detail)

Fig. 8. Munich, Staatliche Münzsammlung 698 reverse (detail - drawing)

line, again at the middle of the vertical bar. In the letter of the fifth line there is only one diagonal (not two as in the case of K), stretching down and right from the upper side of the (left) vertical bar and touching almost the middle of a right vertical bar (which would never appear in a K), just as the N of the third line. Besides, in a K the main diagonal should go right and upwards, not downwards. Corrosion in this part of the seal does not seem to have affected the letter's form. It is a N, and not a K what we see in the fifth line, and thus one should read RINT, not RIKT. To compare, see the very clear K on the Vienna specimen. As for the last line, we see a broken letter that looks like an O (and, less probably, an E) and then only the upper part of a letter which could have been an V (or, less probably, an □). If one accepts the reading of Seibt and Wassiliou, then after the O follows a P. However, it cannot be a P, because there are two identical angle-shaped traces, one close to the other, resembling the upper part of an V (or, less probably, an H or N). It is known that in this period the V can have such angle-shaped upper edges, for example in the Dumbarton Oaks specimen BZS.1955.1.1533 (Malakinos *anthypatos patrikios imperial protospatharios* and *strategos* of Longovardia), which also presents a N similar to the one on the seal discussed here.⁴²

The word after *tourmarches*, then, cannot be *viktories*. On the contrary, the letters RINTO[V] lead us to the name RINT(AI)O[V], that is *Vindaion (also recorded as *Bindaion in scholarly literature), a toponym in Pisidia, identified by L. Robert to modern Küçük Gökçeli, formerly called Findos, because of the similar phonetic of the latter.⁴³ In Ramsay and the *PBE* the toponym has been registered as *Bindaion (τὸ *Βίνδαιον, neutral), while in the *PmbZ*, the *TIB*, the *Barrington Atlas*, the Greek volume on the *Asia Minor themes*, as well as in Darrouzès' edition of the *Notitiae Episcopatum*, as *Bindaios (ὁ *Βίνδαϊος, male). Zgusta has also registered a place name *Βινδαῖος for Findos, although this form does not appear in any source (perhaps with the exception of one manuscript of the *notitia* 13 – see below –, preserving the form Βίνδου, which could be ὁ

⁴² Nesbitt & Oikonomides, 1991: 18 (no. 3.1).

⁴³ Belke & Mersich, 1990: 213; Zgusta, 1984: 122, no. 152; Robert, 1948: 402; Ramsay, 1895: 326; *Barrington Atlas*, 2000: 998. See also Βλυσιδίου & al., 1998: 110, 520 (index).

*Βίνδος, a form closer to Findos, but also τὸ *Βίνδον). It is not clear in the sources that have recorded the form Βινδαίου / Βινδέου whether the name was neutral or male, because the genitive singular is common for both genders. Ramsay, who studied the ancient sources as well, did not comment on the gender. Zgusta, based on phonetics and, in comparison to the name Findos, opts for a male one. We give preference to the neutral (see e.g. Syll-aion, τὸ Σύλλαιον - τοῦ Συλλαίου, in Pamphylia), but the male is not excluded either.

In Byzantine times, the city of *Vindaion was mostly known as a bishopric (under the metropolis of the Pisidian Antioch) and it is included in several *notitiae* (“ὁ τοῦ Βινδαίου”).⁴⁴ Prior to the *notitiae*, it is mentioned in the sources about the Quinisext Council of 691-692, which bishop Theodoros attended and signed as “ἐλάχιστος ἐπίσκοπος τοῦ Βινδαίου τῆς Πισιδῶν ἐπαρχίας”.⁴⁵ Later, another bishop named Stephanos attended the Council of 879-880 (“Στεφάνου Βινδαίου”).⁴⁶ It is interesting to note here that among the names of the bishops who participated in this Council, we find a certain Paulos who signed as bishop of the Vindaioi (people of *Vindaion or *Vindaios?), similarly to Konstantinos, who was *strategos* of the Kassenoï, not of Kas(s)e: (“Παύλου Βινδαίων”).⁴⁷ The editors of the *PmbZ* assumed that the bishopric was represented to the Council by two bishops, which would have been unusual. Alternatively, though, it could be a reference to another bishopric of Vindaioi or *Vindaia (see, for example, the bishoprics of Germia in Phrygia and Germe in the Hellespont).⁴⁸ Whether there was another bishopric with a name similar to *Vindaion (or *Vindaios), we do not know and nothing further can be found in the *notitiae*. The last reference to this bishopric comes from a letter that Patriarch Nikolaos I Mystikos sent to the metropolitan of Antioch,

⁴⁴ Darrouzès, 1984: 226 (2.456); 259 (4.408); 282 (7.468); 302 (9.351); 322 (10.408); 360 (13.415). The name is actually missing from the *notitia* 2, but the lacuna suggests it was there. In several manuscripts, it is spelled Βινδέου and once Βίνδου.

⁴⁵ *PmbZ* # 7349; *PBE*: Theodoros 65 (<http://www.pbe.kcl.ac.uk/person/p7419>).

⁴⁶ *PmbZ* # 27221. Mansi, 1772: 377B.

⁴⁷ *PmbZ* # 26310. Mansi, 1772: 377C.

⁴⁸ Mansi, 1772: 373C (Γερμίων) and 373D (Γέρμης). In this case, we know from the *notitiae* that these were two different bishoprics. The same applies to the names Antioch, Laodikeia etc. However, it is of great interest to note that every time similar names of bishoprics are included in the list of the Photian Council of 879-880, these are placed very close to each other, as if geography did not matter, which is indeed the case in this list.

where an anonymous bishop of Vindion is mentioned (“ἐπισκόπου Βινδίου”). The letter is probably dated between 913/914 and 918.⁴⁹ We could accept that there was once a second bishopric of a similar name, not only because of the example of Germe and Geremia, but also because of several similar (yet not identified) toponyms in Pisidia and Galatia which may be linked to the names *Vindaion or *Vindaios. These are Βιδάνη (villa Bidana) in Pisidia, Οὐίνδια / Vinda in Galatia, Οὐίνζελα in Pisidia, and Οὐίνζελα / Binzea in Galatia.⁵⁰ The name Οὐίνδικιανός, as well as the epithet Οὐίνδιεινός (and other names from Bithynia and Scythia Minor), are certainly related to them, and it seems that they are all of Celtic etymology but adapted to Greek and Latin norms.

The *tourma* of *Vindaion (or *Vindaios) would have been one of the *tourmai* in the *theme* of the Anatoliki in the first half of the 10th c., although probably it should not be related to the *tourmarches of Lykaonia and Pamphylia* (leg. Pisidia) mentioned in 899.⁵¹ It is true, that the very few archaeological finds from the area of Küçük Gökçeli cannot provide any information about the status of the city in Byzantine times, either from the ecclesiastical or the military-administrative point of view. We would not be surprised, though, if the site which we presumably identify as *Vindaion (or *Vindaios) was continuously in use from Roman times or even earlier, as is the case of Mauron Oros (see below).

3. Symvatikios, protospatharios and strategos of Mauron Oros

Munich, Staatliche Münzsammlung 461

D. (total) 31X25 mm, W. 17,08 gr.

Ex M.-L. Zarnitz private collection.

Obv. Saint Georgios (bust); sigla; border of dots barely visible.

[...] -Γ|ΗΟ|Σ - [Ο ἄ(γιος) Γεώρ]γηος - Saint Georgios

Rev. Inscription in five lines; border of dots barely visible.

Fig. 9. Munich, Staatliche Münzsammlung 461 obverse

⁴⁹ *PmbZ* # 30969; Νικόλαος: 512 (182.23).

⁵⁰ Zgusta, 1984: 122 (no. 152), 459-460 (nos. 977-978), 549 (no. 1183-2). See also, *Barrington Atlas*, 2000: 964.

⁵¹ Oikonomidès, 1972: 149, 343.

[...]+CUM. | ΚΙΟΣ ἌΣΠ. | Θ. ΣΤΡΑΤ. | ΓΤΗΜΑΥ. | ΡΗ

Συμ[β(ατί)]/κιος (πρωτο)σπ[α]/θ(άριος) (καὶ)
στρατ[η]/γ(ός) τοῦ Μαύ[ρ(ου)]/[ῶ]ρου(ς)

Συμβατικός, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ
Μαύρου Ὀρους

Symvatikios, *protospatharios* and *strategos* of
Mauron Oros.

Mid-11th c. The specimen is in a very bad state of preservation due to corrosion. On the obverse, we see the letters on the right side only. On the reverse, although the border seems to be closing at the upper left side, it is possible that what is barely visible at the beginning of the third and fourth lines are traces of letters (corrosion? double struck?). If indeed these are letters of this same inscription, then there is no symmetry. It is more likely that the inscription was stretching towards the other side. The name Symvatikios (sometimes in the abbreviated form of Symvatio) is almost certain, because of the combination of the letters, which does not match any other recorded name.

Mauron Oros is known as a place name and a military district. In Antiquity, it was called Amanos Mountains (Ἀμανός), but also Mauron Oros and Melantion Oros (Μελάντιον), that is “Black Mountain”, perhaps because of its dense forest area. In later times, it is also called Jabal al-Lukkām and Amanus. Part of the Amanos or Mauron Oros were the Pagrika Ore (Παγρικὰ Ὄρη). It is in Hatay area (to the north of Antioch – Hatay), in Southeastern Turkey, very close to the Syrian border.⁵²

It seems that there was a small *theme* or rather a minor military district created in the times of Emperor Nikephoros II Phokas, probably with Michael Vourtzes appointed there as the first commander (*strategos*), in 968. His main duty was to control the northern outskirts of the important city of Antioch, which was under the Arabs at that time. Vourtzes erected there a fortress called Baghras – Παγγράς,⁵³ which served as his base. According to an Arab author, the fortress pre-existed Vourtzes. Next year, however, in 969, after Antioch fell to the Byzantines,

Fig. 10. Munich, Staatliche Münzsammlung 461 reverse

⁵² Hild & Hellenkemper, 1990: 174-176. See also *Realencyclopädie*: 2315 (Pagrai 1).

⁵³ Yahya of Antioch: 816. See also Σκυλίτζης: 271.

Vourtzes was dismissed from Mauron Oros and it seems that the fortress was abandoned shortly after this event. It was probably revived in the times of Romanos IV (1068-1071), for a seal found in Lattakia (Byzantine Laodikeia, today in Syria) and mentioning a certain Kemales, *protospatharios* and *strategos* of Mauron Oros is dated in that period. Mauron Oros is mentioned for the last time in 1108, in the treaty between Emperor Alexios I Komnenos and Bohemond of Antioch.⁵⁴ Mauron Oros, thus, was not a proper *theme*, but rather a tiny military district consisting mostly of the fortress. The latter is identified as Bakras Kalesi, whose walls are still standing today.

BIBLIOGRAPHY

Adontz, N. (1970), *Armenia in the period of Justinian*, Lisbon: C. Gulbekian Foundation.

Barrington Atlas (2000), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Map by Map Directory* (ed. R. J. A. Talbert), Princeton: Princeton University Press.

Belke, K. & Mersich, N. (1990), *Tabula Imperii Byzantini. 7. Phrygien und Pisidien*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Brubaker, L. & Haldon, J. (2011), *Byzantium in the Iconoclast era, c. 680-850. A history*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cheyne, J.-Cl. & al. (1991), *Les sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*, Paris: Bibliothèque Nationale.

Cheyne, J.-Cl. (2008), "La famille Bourtzès", in: id., *La société byzantine. L'apport des sceaux. 2*, Paris: Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, 339-376.

Darrouzès, J. (1981), *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris: Institut Français d'Études Byzantines.

Gibson, E. (1978), *The "Christians for Christians" inscriptions of Phrygia*, Ann Arbor: Scholars Press.

⁵⁴ On Vourtzes and the historical context, see: *PmbZ* # 25253; Cheyne, 2008: 341-342; Holmes, 2005: 332, 359-360, 376. On Kemales, see: Cheyne & al., 1991: 131 (no. 183); *PBW*: Kemales 20101. On the treaty, see: Άννα Κομνηνή: 419 (13.12.18).

Jordanov, I. (2006), *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria. 2. Byzantine Seals with Family Names*, Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, Archaeological Institute with Museum.

Hild, F. & Restle, M. (1981), *Tabula Imperii Byzantini. 2. Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Hild, F. & Hellenkemper, H. (1990), *Tabula Imperii Byzantini. 5. Kilikien und Isaurien*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Holmes, C. (2005), *Basil II and the governance of Empire (976-1025)*, Oxford: Oxford University Press.

Krsmanović, B. (2008), *The Byzantine province in change (On the threshold between the 10th and the 11th century)*, Belgrade – Athens: Institute for Byzantine Studies (Serbian Academy of Sciences and Arts) – Institute for Byzantine Research (The National Hellenic Research Foundation).

Legrand, P.-E. & Chamonard, J. (1893), “Inscriptions de Phrygie”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 17, 241-293.

Mansi, J. (1772), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio. 17.1*, Venice: Antonio Zatta.

Nesbitt, J. & Oikonomides, N. (1991), *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art. 1*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.

Nesbitt, J. & Oikonomides, N. (1996), *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art. 3*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.

Oikonomidès, N. (1972), *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris : CNRS.

Oikonomidès, N. (1986), Review of Zacos, 1984, *Revue des Études Byzantines*, 44, 263-267.

PBE (2001-2015), *Prosopography of the Byzantine Empire. I* (ed. J. R. Martindale & al). <http://www.pbe.kcl.ac.uk>.

PBW (2011), *Prosopography of the Byzantine World* (ed. M. Jeffreys & al.). <http://pbw.kcl.ac.uk>.

PmbZ (2013), *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit, Abteilung II: 867-1025*, (ed. F. Winkelmann & al.), Berlin-Boston: De Gruyter.

Ramsay, W. (1895), *The cities and bishoprics of Phrygia. 1. The Lycos Valley and South-western Phrygia*, Oxford: Clarendon Press.

Realencyclopädie (1942), *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 18.2, Stuttgart: J.B. Metzlersche.

Robert, L. (1948), "Report", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 92 (3), 401-403.

Seibt, W. (1993), "Ἀρμενικὰ θέματα als terminus technicus der byzantinischen Verwaltungsgeschichte des 11. Jh.", *Byzantinoslavica*, 54 (1), 134-141.

Seibt, W. (1996), Review of Йорданов, 1993, *Byzantinische Zeitschrift*, 89, 134-138.

Seibt, W. (1999), Review of Nesbitt & Oikonomides, 1996, *Byzantinische Zeitschrift*, 92, 538-541.

Seibt, W. (2008), Review of Jordanov, 2006, *Byzantinische Zeitschrift*, 101 (2), 819-824.

Seibt, W. & Wassiliou, A. (2003), "Seals published 1997-2001 & Catalogue of auctions 1997-2001", *Studies in Byzantine Sigillography*, 8, 151-252.

Seibt, W. & Wassiliou, A.-K. (2004), *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich. 2. Zentral- und Provinzialverwaltung*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Yahya of Antioch (ed. 1924), *Histoire de Yahya-ibn-Sa'id d'Antioche, continuateur de Sa'id-ibn-Bitriq*, ed. and transl. by I. Kratchkovsky and A. A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis*. 18, 705-833 [7-135].

Zacos, G. (1984), *Byzantine Lead Seals. 2*, Berne: Benteli Publishers.

Zgusta, L. (1984), *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag.

Ἄννα Κομνηνή (ed. 2001), *Annae Comnenae Alexias*, ed. D. Reinsch & A. Kambylis, Berlin – New York: De Gruyter.

Βλυσίδου, Β. Ν. & al. (ed.) (1998), *Η Μικρά Ασία των θεμάτων: Έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7ος-11ος αι.)*, Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών.

Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Μ. (2007), *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη της διοικητικής και της στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου από τον 10^ο αι. κ.ε.*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Λεβενιώτης, Γ. (2007), *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το β' ήμισυ του 11^{ου} αι.* 1-2, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.

Νικόλαος, πατριάρχης, *Letters* (ed. 1973), *Nicholas I Patriarch of Constantinople. Letters*, ed. R. J. H. Jenkins & L. G. Westerink, Dumbarton Oaks, Washington D.C.

Πορφυρογέννητος, Κωνσταντίνος, *De Administrando Imperio* (ed. 1967), *Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik & R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washington D.C.

Σκυλίτζης, Ίωάννης (ed. 1973), *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. J. Thurn, Berlin - New York: De Gruyter.

Їорданов, И. (1993), *Печатиме от стратегията Преслав (971-1088)*, София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски".

ON THE TOPONYMY AND PROSOPOGRAPHY OF SOME MINOR MILITARY-ADMINISTRATIVE DISTRICTS IN BYZANTIUM: KAS(S)E, *VINDAION, MAURON OROS

Abstract: This paper presents three (unpublished or simply mentioned but not fully published) lead seals, currently kept at the Staatliche Münzsammlung in Munich, issued by Byzantine officials who served in small military-administrative districts located in present-day Turkey: Kas(s)e (mod. Bağyurdu) in northern Kappadokia, *Vindaion or *Vindaios (mod. Küçük Gökçeli) in Pisidia, and Mauron Oros (mod. Bakras Kalesi) in the Hatay area. In the author's opinion, these districts had, most probably, a purely military function and should not, thus, be labeled as *themes*. The paper offers also a brief commentary on the etymology of these place names and on the locations.

Key Words: Byzantine seals, prosopography, toponymy, administration, Kas(s)e, Vindaion, Mauron Oros

BİZANS'IN BAĞYURDU, KÜÇÜK GÖKÇELİ VE BAKRAS KALESİ'NDEKİ BAZI KÜÇÜK ÖLÇEKLİ ASKERİ YÖNETİM BÖLGELERİNİN TOPONOMİ VE PROSOPOGRAFİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Özet: Bu makale günümüz Türkiye'si Hatay bölgesinde yer alan Bağyurdu, Küçük Gökçeli ve Bakras Kalesi'ndeki bazı küçük ölçekli askeri yönetim bölgelerinde görevli Bizans memurları tarafından tedavüle çıkarılmış, halihazırda Münih Milli Para Müzesi'nde muhafaza edilen (yayımlanmamış ya da yüzeysel bir şekilde bahsedilmiş fakat tamamen yayımlanmamış) üç kurşun mühürü takdim etmektedir. Yazara göre, bu bölgeler, büyük olasılıkla, yalnızca askeri işlev görmekteydi ve bu yüzden içeriklerine göre tanımlanmamalıdır. Makale aynı zamanda bu yerlerin isim ve konumlarına kısa bir etimolojik açıklama da sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bizans Mühürleri, Prosopografi, Toponomi, Yönetim, Bağyurdu, Küçük Gökçeli, Bakras Kalesi.

BİZANS TARİH YAZIMINDA ÖRNEK BİR ŞEHİR METHİYESİ: KARDİNAL BESSARION'UN TRABZON'A ÖVGÜ'SÜ*

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU**

** Dr, Trabzon, Türkiye,
E-Posta:
zeynepinanaliyazicioglu@gmail.com

Giriş

Antik Çağda ortaya çıkmış bir yazın türü olan *enkomion* 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Bizans tarih yazım geleneğinde özellikle azizler ve cenaze söylemleri için kullanılmıştır. 11. yüzyıldan sonra bu yazın türü yaşayan şahıslara bilhassa imparatorlara ve patriklere hitaben kaleme alınmıştır.¹ Antik Çağda retorik metin yazarları *enkomionu* genellikle iyi ve güzel şeylerin açıklanması şeklinde tanımlamışlardır. 3. yüzyılın sonlarında yaşamış hatip Menander Rhetor, *enkomionların* şehirleri, insanları, başarıları ve sanatları övmek amacıyla yazıldığını belirtmiştir. O, sadece tanrılara yönelik yazılan ilahileri bu yazın türü içinde değerlendirmemiştir. Menander Bizans edebiyatında *enkomionun* en önemli türlerinin *basilikos logos*² ve *prosphetikos logos*³ olduğunu belirtmiştir. Bizans yazınında *enkomion* pratikte retorik bir söylemle bir sanat eserinin betimlenmesi anlamındaki *ekphrasis*den ayrılmıştır. Önemli şahısları övmek amacıyla yazılan *enkomionların* yanı sıra Bizans yazınında sadece azizleri yüceltmeye yönelik

* **Gönderim Tarihi:** 31.01.2017
Kabul Tarihi: 02.06.2017

¹ Hinterberger, 2014: 36.

² *Basilikos logos* bazı özel durumlarda imparatora yönelik yazılan *enkomion* türü yazı çeşitidir. *Basilikos logosta* imparatorun etnik kökeni, fiziksel görünüşü, çocukluğu, alışkanlıkları, savaş ve barış zamanında yaptığı işler ve dört erdemleri (cesaret, dürüstlük, tedbirli ya da ölçülü olma, akliselim olma), hayırseverliği, iyi talihi hakkında bilgi verilir. Kazhdan, Jeffreys, 1991: 267.

³ *Prosphetikos logos* imparatora resmi bir hitaptır. Menander bu tür yazını *enkomion* içinde değerlendirmişse de bu genelleme tam olarak doğru değildir. Bu tür *Basilikos logosta* farkı olarak yöneticinin sadece ideal özelliklerine vurgu yapar. Ancak bu tür söylem de özel durumlar için kullanılmıştır. Kazhdan, Jeffreys, 1991: 1740.

yazılan *hagiografiler* de önemli bir yer tutmaktadır. Şahıs ve şehir betimlemeleri dışında *enkomionlar* düzyazı ve şiirlerde; düğünler, cenazeler, zafer kutlamaları gibi özel durumları da konu edinmiştir.⁴ *Enkomion* terim olarak methiye veya tebrik anlamına gelmektedir. Bir kişiyi veya şehri överek yüceltmek anlamındaki *enkomionlar* 5. yüzyılda Antik Yunan'da düzyazı şeklinde yazılmaya başlanmıştır. *Enkomion* türü yazımın karşıtı olarak bir kişiyi kınamak amacıyla etkileyici bir şekilde kaleme alınan yazılara *psogos* denilmiştir.⁵ Literatürde *enkomion* kelimesinin eş anlamlısı olarak *eulogy* ve *panegyric* terimleri de kullanılmıştır. Bu üç terim arasında ise küçük; ancak önemli ayrımlar vardır. *Eulogy* diğer iki terime göre daha resmi durumlarda ve sadece kişiler için kullanılmıştır. *Panegyric* kişinin karakterini ön plana çıkararak süslü bir anlatım sergileyen yazım türüdür. *Enkomion* ise kişilerin yanında olaylarla da ilgilenmiştir; fakat bu olaylar daima insanoğlunun hareketleri sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. Ayrıca *Panagyric* halka açık, *enkomion* sıcak ve samimi, *eulogy* ise etkili ve güzel bir anlatım sergilemelidir.⁶

Bizans tarih yazımında tasvir edici ve methedici bir anlatım biçimi olan *enkomionların* şahısları anlatmaya yönelik olduğu gibi sadece olumlu yönlerini vurgulamak amacıyla şehirleri de betimleyen örnekleri mevcuttur. Menander Rhetor şehir *enkomionlarını* tanımlarken onların iki bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Ona göre birinci kısım genel olarak şehrin fiziki yapısına, iklimine, betimlenen şehrin komşularına, heykeller, ibadethaneler, su kemerleri, hamamlar gibi mimari yapılarına dair bilgi vermelidir. İkinci kısım ise şehrin yönetim sistemi, politik yapısı hakkında bilgi verirken şehrin edebiyat, bilim, sanat gibi alanlarda yetiştirdiği önemli âlimlere ve şehir sakinlerinin niteliklerine, başarılarına da yer vermelidir.⁷ Yunan edebiyatı ve tarih yazımı pek çok yönüyle Roma yazımını etkilemiştir. Bizans'ta gösterişli bir üslupla yazılan *enkomionlar* birtakım değişimlere uğrayarak kendini Roma literatüründe de göstermiştir. Roma dünyasında şehir methiyesinin

⁴ Jeffreys, Kazhdan, 1991: 700.

⁵ Hornblower, Spawforth, 2012: 505.

⁶ Smith, 1871: 483.

⁷ Saradi, 1995: 38.

ilk örneği 8. yüzyılın ikinci çeyreğinde Milan için verilmiştir. Bu tarihten sonra ortaçağ boyunca Milan, Roma, Verona, Paris, Ulm, Bamberg, Nürenberg gibi pek çok Avrupa şehrine methiyeler yazılmıştır.⁸

6. yüzyıldan sonra şehir hayatında yaşanan krizler Bizans yazınında şehir betimlemelerinin azalmasına yol açmıştır. 10. yüzyıldan sonra şehir yaşamındaki gelişmeler ve Avrupa'da yaşanan hümanizmin etkisiyle şehir methiyelerinin sayısında bir artış yaşanmıştır. İlk olarak Antakya, Beyrut, Trablus, Sur, Narsıra, Kudüs, Beytü'l-lahim gibi kutsal şehirlerin güzelliklerini betimleyen eserler yazılmıştır. Ancak artık bir şehir üzerine methiye yazılmasının tek sebebi şehrin ve şehirde yaşayanların güzelliği değildir. Şehirlerin fethedilmesi veya yağmalanması da *enkomi-onlar* için konu teşkil etmiştir. Örneğin 904'te Selanik'in Araplar tarafından yağmalanmasını John Kaminates işleyerek Selanik şehrinin büyüklüğünü, güzelliğini, savunmasını, deniz ticaretini eserinde anlatmıştır. 1185'te Selanik'in Normanların eline geçmesi üzerine Selanikli Eustathius ve Ioannes Anagnostes birer methiye yazarak şehri pek çok yönüyle yüceltmişlerdir. Bizans literatüründe özellikle Konstantinopolis'i anlatan çok sayıda eser vardır. Bu eserlerin bir kısmı *enkomi-on* türüne aittir. Hatta bunların bir kısmında Konstantinopolis Roma ile karşılaştırılmıştır.

Bizans'ta şehir methiyesinin yani *enkomi-on* türünün en önemli örneklerinden birini Kardinal Bessarion⁹ vermiştir. Bessarion'un *Trabzon'a Övgü'sü* (*Εγκώμιον Τραπεζούς*) şehrin; fiziki yapısını, nehirlerini, ithal ürünlerini, iklimini, bölgede yetiştirilen ürünlerini, evlerini, şehrin kuruluşunu, şehir sakinlerinin başarılarını, politik sistemini, kenar mahal-

⁸ Hyde, 1966: 310.

⁹ Kardinal Bessarion 1403 ila 1408 yılları arasında Trabzon'da doğmuş Ortodoks bir din adamıdır. Gençlik yıllarında eğitim amacıyla Konstantinopolis'e gitmiş, önce diyakoz sonra rahip olmuştur. Rahip olarak gittiği Mora'da Georgios Gemisto Pletho'dan uzun bir süre dersler alarak Yeni Platonculuk akımını benimsemiştir. 1436'da Konstantinopolis'e dönen din adamı 1438/39'da toplanan Ferrara-Floransa Konsiline katılarak Doğu ve Batı Kiliselerinin birleşmesi gerektiğini savunmuştur. Konsilden sonra Konstantinopolis'e döndüğünde birleşme (union) karşıtı din adamları Bessarion'u dışlamışlardır. Karşılaştığı muhalif ortamda daha fazla kalmak istemeyen Bessarion 1440'da Floransa'ya gitmiş, 1443'te de Roma'ya giderek oraya yerleşmiştir. Bessarion Roma'da Katolik olmuş ve önemli mevkilere yükselmiştir. Roma'daki yaşamı boyunca kendini Doğu ve Batı kilisesinin birleşmesi girişimlerine adanmıştır. Ayrıca Anadolu'dan getirdiği klasik eserleri Latinceye tercüme ederek Rönesans kültürüne katkı sağlamıştır. Roma'dayken Bessarion Avrupalı prenslerle görüşerek Türklere karşı bir Haçlı seferinin oluşturulması için büyük çaba harcamıştır. 1472'de öldüğünde ardında Grekçe ve Latince el yazmalarından oluşan zengin bir kütüphane bırakmıştır. Bessarion'un hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bk. İnan Aliyazıcıoğlu, 2016: 1345 vd.

lelerini, sarayını, kiliselerini betimlemesi ve methetmesiyle Bizans *enkomion* yazını içinde en tipik örneklerden birini oluşturur.¹⁰ Orta Çağ Trabzon'una dair literatürde ismini zikretmemiz gereken başka önemli çalışmalar da vardır. Bessarion gibi teolog John Eugenikos (1394-1455) da Trabzon üzerine bir methiye yazmıştır ki Bessarion'un Trabzon methiyesi de bu esere benzemektedir. John Eugenikos, Bessarion'un aksine Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesine muhalif bir isimdir. Konstantinopolis'te doğmasına rağmen babasının Trabzonlu olmasından dolayı Trabzon'a karşı özel bir ilgi beslemiştir. Bununla beraber kendisi özellikle Bizans medeniyetinin kalıntılarına ve Bizans şehirlerine ilgi göstermiştir. Bu nedenle Trabzon dışında Korinth, Petrina köyü, Imbros adası ve onun iki şehri üzerine methiye ve 1430'da Selanik'in Türkler tarafından fethi karşında bir ağıt kaleme almıştır. Eugenikos'un Trabzon betimlemesi özellikle şehrin pastoral özelliklerine atıf yapmıştır.¹¹ Eugenikos şehrin sağlam surları sayesinde korunaklı olmasına ve kırsal yerler ile kiliselerinin güzelliklerine de dikkat çekmiştir. Her iki yazar da Komnenoslar döneminde Trabzon'un güzelliklerini yücelterek etkileyici bir üslupla okuyucuya aktarmışlardır.¹²

*Enkomion*lar edebi bir tür olarak Bizans edebi yazını içinde önemli bir yer almışsa da ancak dikkatli kullanıldığı takdirde tarih araştırmaları için nitelikli bir kaynak olabilirler. Selanikli Eustathius'a göre bir *enkomion* sadece 'iyi' şeyleri içermelidir ve 'kötü' şeyleri görmezden gelmelidir. Bu yönüyle *enkomion* ona göre tarihi bilgileri objektif bir anlatımla vermekten uzaktır. Yani o, *enkomion*ları tarihi gerçekliği ifade eden bir eserden ziyade edebi bir çalışma olarak nitelendirmiş ve okuyucuyu bu tarz eserlerin sübjektifliği konusunda uyarmıştır.¹³ Ancak geçmişi okuyucuya ulaştırma noktasında kuşkusuz edebi eserlere de büyük bir sorumluk düştüğünü unutmamak gerekir. Tarihi gerçeklere sadık kalan edebi eserler okuyucuya daima geçmişi ve bugünü birlikte değerlendirme fırsatı vermiştir. Bununla beraber edebi eserin tarihi bilgiyi doğru yansıtması ve bunu yaparken

¹⁰ Saradi, 1995: 45, 46.

¹¹ Akışık, 2011: 9.

¹² Saradi, 1995: 46.

¹³ Kazhdan, 1984: 184, 185.

de sanatsal değerini kaybetmemesi oldukça önemlidir.¹⁴ Edebi bir eser olarak *enkomion*ları, tarih araştırmalarında kullanırken sağlıklı sonuçlara ulaşmak için dönemin kaynaklarıyla karşılaştırılması gerekir. Bessarion ya da Eugenikos'un methiye türündeki eserleri Clavijo, Bordier ve Tournefort'unda detaylı anlatımlarıyla karşılaştırılabilir. Ayrıca Venedik ve Osmanlı arşivlerindeki erken dönem belgeler Trabzon Komnenoslarına dair önemli bilgiler içerdikleri için bu arşivlerdeki dokümanlar *enkomion*ların doğruluğunu tespit etmek için kullanılabilir.¹⁵

Bessarion'un Trabzon'a Övgü'sü

Bessarion *Trabzon'a Övgü'sü* Roma'ya yerleşmeden kısa bir süre önce yazmasına rağmen, eser Roma'da kaleme aldığı çalışmaların özünü oluşturması yönünden önemli bir yer tutmaktadır. Müellif bu eserde Trabzon şehrinin fiziki durumu, tarihi ve politik yapısı hakkında bilgi vermesi yanında eser, Yunan kimliğini sorgulaması yönünden de önemli bilgiler ihtiva eder.¹⁶ Bessarion'un *Enkomion*'u 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Alman tarihçi Jakob Philipp Fallmerayer (1780-1861) tarafından bulunmuş ve bilim dünyasına kazandırılmıştır. Eserin ilk açıklamalı baskısını Yunanca olarak Spyridon Lambros 1916'da yapmıştır. Ardından Odysseas Lampsides, Marciana Kütüphanesindeki el yazmasının tıpkıbasımını 1984'te yayımlamıştır.¹⁷ Lambros ve Lampsides Bessarion'un *Enkomion*'u kaleme aldığı tarih konusunda farklı görüşler ortaya atmışlardır. Lambros'a göre Bessarion eserini Trabzon imparatoru IV. Aleksios Komnenos (1417-1429)'un yönetimi zamanında yazmıştır. Lambros bu iddiasını Trabzon ve Konstantinopolis arasındaki işbirliği dönemine yani Bizans imparatoru VIII. John Paleologos (1425-1448)'un Trabzon imparatoru IV. Aleksios Komnenos'un kızı Maria ile 1428'de evlendiği tarihten sonrası olarak temellendirmiştir. Ayrıca o, Bessarion'un eserini IV. Aleksios Komnenos'un 1429'da ölümünden sonra yazdığını belirtmiştir. Kaba bir tarihlendirmeye Lambros eserin 1426-1429 yılları arasında yazıldı-

¹⁴ Can Emir, 2016: 452-454.

¹⁵ Breyer, Winfield, 2007: 178.

¹⁶ Lamers, 2016: 93.

¹⁷ Lauritzen, 2011: 153.

ğını tahmin etmektedir. Bu dönemde Bessarion yirmili yaşlarının ortasındadır. Lampsides ise metnin 1436 ya da 1437'de yazıldığını iddia etmiştir.¹⁸

Eser toplamda yirmi altı paragraftan oluşmaktadır, ancak bu paragraflar oldukça uzundur. Birden üçüncü paragrafın sonuna kadar bir giriş, dördüncü paragraf kısa bir önsöz beşinci ve yirmi üçüncü paragraf arası Trabzon sakinlerine ve tarihine dair anlatım, yirmi dördüncü paragraftan yirmi altıncı paragrafa kadar sonuç kısmıdır.¹⁹ Eserin girişinde müellif kısaca kendisinden özellikle doğduğu ve eğitim aldığı yerlerden bahsetmiştir.²⁰ Daha sonra Trabzon şehrinin fiziki yapısı hakkında bilgi vermiştir. Şehrin fiziki yapısına dair en detaylı tasvir Komnenosların imparatorluk sarayına aittir. Bununla beraber müellif, şehir içindeki yollar, köprüler, kamu binaları hakkında okuyucuya değerli bilgiler sunmuştur.²¹ *Enkomion*'da Trabzon kalesi, surları, pazarı geniş ölçüde anlatılmıştır. Şehrin ekonomik yaşam merkezi, tüccarların ve zanaatkarların ikamet yerlerini müellif Doğu olarak belirtmiştir. İhraç ve ithal edilen ürünler, Trabzon limanı, ticari işlemler oranı ve limanın genişliği hakkında bilgi verilmiştir. Trabzon şehrinin hinterlandı ve doğal savunma sistemi düşman saldırılarından nasıl korunduğu ve şehrin doğası tasvir edilmiştir.²² Daha sonra Bessarion eseri yazma amacına uygun olarak Yunan kimliği meselesine ağırlık vermiştir. Eser Trabzon'un mukimlerinin nereden geldiği, Trabzon'daki Hellenler ile çevrelerini saran barbarların mücadelesi, Hellen olmanın ideali anlamına gelen *özgürlük* düşüncesi gibi konulara odaklanmıştır.

Bu çalışmada Bessarion'un *Enkomion*'da ortaya attığı iddialar ikincil kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda işlenecektir. Eserin ana konularını irdelemeye geçmeden önce kısaca *Enkomion*'un ana kaynaklarını belirtmekte fayda vardır. Bessarion Herodotos, Plutarkhos, Prokopios gibi tarihçileri; Plato ve Aristoteles gibi filozofları; Homeros ve Pindar gibi şairleri; Demostenes ve Libanios gibi hatipleri eserinde kullanmıştır. Müellif Trabzon sakinlerinin Yu-

¹⁸ Lauritzen, 2011: 154.

¹⁹ <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7404> (17.02.2017)

²⁰ Cyrulski, 2016: 18.

²¹ Bessarion'un Trabzon sarayına ait tasviri için bkznz. Breyer, Winfield, 2007: 185 vd.

²² <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7404> (17.02.2017)

nan karakterine sahip olduğu düşüncesi ve diğer Yunan şehirleri gibi Trabzon'un savunulması gerektiği konusunda özellikle Sokrates'ten etkilenmiştir.²³

Bessarion, *Enkomion*'da Trabzon sakinlerinin atalarının Atinalılar olduğu iddiasını dile getirmiştir ve eserin genelinde bu düşüncesine fazlasıyla yer ayırmıştır. Lamers'e göre *Enkomion*'da Bessarion Trabzon ve antik Hellenler arasında iki yönlü bir bağlantı kurmuştur. İlk olarak etnik açıdan çağının Trabzonlularını antik çağda yaşayan Atinalılara bağlamış, ikinci olarak ise Trabzon'daki Yunanların kültürel öykünme yoluyla atalarının orijinal karakterlerini koruduklarını savunmuştur. Kısaca Bessarion'a göre Trabzonlular hem kan bağı hem de kültürel devamlılık açısından Atinalıların varisleridir. Bessarion, Trabzonluların Atina'dan geldiğini iddia ederek antik Hellenler ile memleketi Trabzon arasında sağlam bir etnik bağ kurmuş, bu bağlantıyla da iftihar etmiştir. *Enkomion*'da müellif "Atinalıların Attika şehri Trabzon'un ilk başlangıcı ve başkentidir. Atinalılar edebiyatın anası ve bu en güzel dilin öğretmenidirler" anlatımıyla Trabzon şehrinin kurucularının Atinalılar olduğunu ve Atinalıların Yunan dili ve edebiyatı içinde nasıl önemli bir yere sahip olduğuna dikkat çekmiştir.²⁴ Bessarion, Trabzon ve Atinalılar arasındaki etnik akrabalık iddiasını kanıtlamak için İyonyalıların Atinalılarla bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Trabzon, Sinop'un bir kolonisi olarak kurulmuştur. Sinop ise Miletlerin bir kolonisidir ki Miletler de Atina'nın bir kolonisidir. Yani Atina, Milet, Sinop, Trabzon çizgisinde bir bağlantı kurmuştur. Bessarion, bu iddiasını bazı antik Yunan yazarlarına dayandırmıştır. Herodot, Milet'in Attika kralı Codrus'un oğlu tarafından kurulduğunu iddia etmiştir; Ksenophon, Milet'in Sinop'u kurduğunu; Eusebius, Sinopluların Trabzon'u kolonize ettiklerini iddia etmiştir. Böylece Bessarion, antik kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda Trabzonlular ve Atinalılar arasında doğrudan etnik bir bağ olduğunu savunmuştur.²⁵

Bessarion'un ikinci iddiası Atina ve Trabzon arasındaki kesintisiz kültür ilişkisi açıkçası daha karmaşık

²³ Cyrulski, 2016: 64; <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7404> (17.02.2017)

²⁴ Lamers, 2016: 97, 98; Lauritzen, 2011: 155.

²⁵ Lamers, 2016: 98.

bir konudur. İki şehir arasındaki bağlantıyı göstermek için Bessarion, *Enkomion*'da birçok kez Trabzon'da yaşayanların atalarının kültürel mirasını dikkatlice koruduklarını iddia etmiştir. Bu iddiasını müellif, Anadolu'daki diğer barbar halkların geri püskürtülmesine ve Trabzonluların yabancı hâkimiyeti karşısında bağımsızlıklarını sürekli olarak savunmalarına dayandırmıştır. Bessarion'a göre Sinoplular ve Trabzonlular Anadolu'da barbarların arasında yaşamalarına rağmen barbarları görmezden gelmişler ve onlarla alay etmişlerdir. Böylece Trabzonlular, atalarının Hellen doğasına yani barbar tiranlığına karşı sürekli bir direnç sağlamışlardır. Bessarion'un bilhassa Miletlileri değerlendirmesinde İyon isyanını (MÖ 499) kastederek onların bağımsızlık aşkının altını çizmiştir ve Miletlilerin öngörü ve akıllarıyla birlikte cesaret ve ihtişamlarını da övmüştür. Bessarion'a göre bu nitelikler onların şehrini "Atinalıların kıymetlisi" yapmış ve Milet'in kolonisi Sinop sayesinde Trabzon, Atinalıların "Hellen ruhunu" devralmış hatta onu mükemmelleştirmiştir. Bu noktada Bessarion'un eleştirisi Heraclides Ponticus'un "daima barbarlarla birlikte yaşadıkları gerçeğinden dolayı İyonyalıların büyük halk yığınları değişmişti" iddiasına karşı olduğu da söylenebilir.²⁶

Kardinal Bessarion'un *Enkomion*'da üzerinde en fazla durduğu konulardan biri de kuşkusuz özgürlük temasıdır. *Enkomion*'un ilk kısmında müellif Atinalıların Anadolu'da kurmuş olduğu bağımsız şehirleri anlatırken bu erken yerleşimlerin antik Yunanlar ile Anadolu'nun barbarlarını karşı karşıya getirdiğini dile getirmiştir. Bessarion, "Trabzonluların kendi dillerini [Grekçe] kullanmaya devam etmeleri, bağımsızlıklarıyla övünmeleri ve hak eşitliğinin peşinde koşmalarıyla barbarlar arasında yalnız yaşadıklarını" belirtmiştir. Bu alıntıda müellif antik Yunanların sayı itibarıyla Trabzon'da az olmalarından dolayı barbar saldırılarına karşı hem fiziksel hem de psikolojik açıdan pek çok zorluk çektiklerini ancak bu zorluklara rağmen esir edilmeden bağımsızlıklarını koruduklarını överek dile getirmiştir. Ona göre barbar saldırıları zamanında dahi Atinalılar [Trabzonlular] daima paha biçilmez eserler vermişlerdir. Miletliler ve Sinoplular barbarların arasında yaşa-

²⁶ Lamers, 2016: 98, 99.

malarına rağmen onlara aldırmadan kendi karakterlerini koruyabilen halklardır. Müellife göre bu halklar mümkün olduğunca özgürlüklerini savunmak için buldukları dünyanın despotizmine karşı hareket etmişlerdir. Bessarion, Yunanların değerli asil karakterlerinden bir nebze olsun vazgeçmediklerini ve de atalarının onurunu kirletmediklerini *Enkomion*'da vurgulamıştır. Ona göre Yunanlar, barbarları doğal düşmanları olarak görmüşler ve kendilerini özgürlük aşkıyla yaşayan model ve örnek bir halk olarak sergilemişlerdir.²⁷

Barbar terimi Bessarion'un eseri içinde rehber bir motif niteliğindedir. Ona göre barbar Yunanca konuşmayan, Romalı ya da Hellen olmayan anlamına gelir.²⁸ Akışık, Bessarion'un özgürlük anlayışını Hellen soyunun medenileşmiş halkı ile barbarlar arasındaki çatışmanın diyalektik bir süreci olarak tanımlamıştır.²⁹ Lamers ise Bessarion'un Trabzon tarihini Hellenizm ve barbarlık arasındaki Herodot savaşlarının ayrılmaz bir parçası olarak yorumlamıştır. Trabzonlular barbarların despotizmine direnmeye devam ederek ve Roma İmparatorluğu'ndan ziyade klasik Yunan şehrinin ideolojik inancını temsil eden bağımsızlığı savunarak doğal korunakları olan şehirlerinde Atinalı atalarının ruhunu sonsuza kadar ebedileştirmişlerdir. Kısacası Bessarion, *Enkomion*'da etnik açıdan ve özgürlüğün peşinde koşmalarından dolayı Trabzonlular ile şanlı ataları Atinalılar arasından doğrudan bir bağ kurmuştur.³⁰

Bessarion'a göre Hellenler daima "barbarlığa" ve "esarete" karşı koymuşlar ve etraflarının barbar kabileler tarafından sarılmalarına rağmen dilleri ile geleneklerini korumuşlardır. O, kütüphane projesi sayesinde Trabzonlu atalarını yücelten değerlerin devam etmesine yardımcı olmuştur. Yunan literatürüne sahip çıkarak Bessarion aynı zamanda onların atalarının "bilgeliğini" ve "davranış biçimlerini" de korumuştur ki bu hususlar ruhsal özgürlüğün önemli parçalarıdır. Bunu yaparak bağımsızlığın savunulması ve barbarlık ile esarete karşı mücadeleyle Atinalı geleneğini devam ettirmiştir. Bessarion, sadece Batı'da hayatını geçiren Bizanslılara yardım etmemiştir aynı zamanda Yunanlıların gelecek nesilleri

²⁷ Lamers, 2016: 99; Akışık, 2011: 12.

²⁸ Cyrulski, 2016: 133.

²⁹ Akışık, 2011: 12.

³⁰ Lamers, 2016: 99.

için Yunanca öğreniminin muhafaza edilmesine de yardımcı olmuştur. Ondan önce ve sonra hiçbir Bizanslı mülteci Avrupa'ya onun taşıdığı kütüphaneyi taşıyamamıştır.³¹

Akışık'a göre Bessarion yabancı bir yönetimden ayrı olma anlamında tanımladığı özgürlüğü klasik bir bakış açısıyla Trabzon şehrine atfederek şehrin en önemli niteliği olduğunu belirtmiştir. Bessarion, Trabzon şehrinin vatandaşlarının bireysel özgürlükleri sebebiyle bağımsız olarak tanımlamamıştır. O, şehir (yönetici yapı) ile vatandaşları arasında herhangi bir politik ortaklıktan bahsetmemiştir. Ona göre şehir bağımsızdır çünkü ilahi bir güçle kurulmuş ve Hellen olarak orijinal kuruluşunu devam ettirmiştir. Kısacası Bessarion eserinde sürükleyici bir anlatımla Trabzon şehrinin ilk kuruluşuna sadık kalınarak zaman içinde değişmeden kaldığının altını çizmiştir. Bu iddiasını ise “şehir sanki dün ya da dününden önceki gün kurulmuştur” sözleriyle vurgulamıştır.³²

Bessarion'un Hellen toplumuna bakış açısı akıl hocası Plethon'unkinden farklıdır. Plethon, Yunan başarısının doruk noktası olarak antik Spartalıları Atinalılara tercih etmiştir. Ayrıca Yunan kültürünün kalbi olarak Mora Yarımadası'nın önemine vurgu yapmıştır. Buna karşılık Bessarion Yunan başarısının en yüksek noktasına Atinalılar sayesinde ulaştığını iddia etmiş ve onların yaşattıkları kozmopolit ve deniz kültürünü övmüştür. Ona göre Trabzon'u da bu yüksek meziyetlere sahip Atinalılar kurmuştur. Plethon, Yunan başarısını yerleşik hayata, Bessarion ise Hellenlerin deniz aşırı göçlerine, ticaret ve barbarlar arasında fiziksel olarak hayatta kalma kabiliyetiyle kültürel devamlılıklarına bağlamıştır. Lamers, Plethon'un Spartalıları, Bessarion'un ise Atinalıları Yunan başarısının efsanesi olarak görmelerinin nedenini her ikisinin de eserlerini farklı kesimlere ve farklı kapsamlarda yazmasına bağlamıştır. Bessarion Trabzonluların özgürlüklerini devam ettirmeleri için onları cesaretlendirmek adına *Enkomion*'u yazmıştır. Aksine Plethon Mora Yarımadası'nın durumunu geliştirmek için somut tavsiyelerle dolu bir eser yazmıştır. Ancak Bessarion daha

³¹ Lamers, 2016: 111.

³² Akışık, 2011: 11, 12.

sonra Mora despotuna yazdığı bir mektupta hocasının görüşünü yani Atinalıları değil de Spartalıları ideal olarak göstermesi ilginçtir. Bessarion'un düşüncelerindeki bu çelişki onun zaman ve dönemin şartlarına göre yazmasıyla alakalıdır. Ayrıca *enkomion*lar sübjektif bilgiler içerdikleri için bir tarih metni olarak daima dikkatli okunmalıdır. Farklı durumlara göre Bessarion ve Plethon kendi yerel bakış açılarından cevaplar, çözümler ve modeller üretmelerine rağmen her ikisinin bulunduğu ortak nokta gelecek için Romalıların yerine antik Yunanlara yönelmeleridir.³³

Klasik Yunan geleneğinde özgürlük esaretin zıt anlamı olarak kullanılmıştır. Bu esaret dışarıdan bir kişinin hâkimiyeti olarak algılanabilir. Bessarion da eserinde özgürlük anlayışını iki şekilde tanımlamıştır. İlk olarak düşünce yani zihin veya ruh özgürlüğü; ikinci olarak ise beden ya da fiziksel özgürlük. Bessarion'a göre ruhun veya düşüncenin özgürlüğü fiziksel özgürlüğün çok daha üzerindedir. Çünkü ona göre düşünce özgürlüğü olmaksızın fiziksel bağımsızlık parçalanır ve bir anlam ifade etmez. Bessarion fiziksel özgürlük düşüncesiyle de politik özerkliğe işaret etmiştir. Trabzonluların Roma hâkimiyeti döneminde ruh ya da düşünce özgürlüklerini koruduklarını bunun en önemli göstergesinin de Yunan dilini ve geleneklerini muhafaza etmiş olmaları olarak belirtmiştir. Bessariona'a göre Trabzon'da mutlak politik otorite olmaksızın dahi kültürel ve ruhsal özgürlüğün korunması Hellen bağımsızlık aşkının ve sürekliliğinin en övgüye layık özelliğidir.³⁴

Bessarion, *Enkomion*'da her ne kadar Hellen özgürlüğüne vurgu yapmışsa da Romalıların nihayetinde Yunanları kendi dünya imparatorluklarının bir parçası haline getirdikleri gerçeğini görmezden gelmemiştir. Bu yabancı hâkimiyete direncin ve bağımsızlığın korunmasının *Enkomion*'da hikâye edilmesi açık bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada Bessarion'un, Manuel Chrysoloras'ın aksine Hellenler için Roma mirası iddiasında bulunmadığını belirtmekte fayda vardır. Theodore Gazes ve Constantine Lascaris gibi o da Romalıların gelişini Yunan işlerine yabancı bir ihlal olarak yorumlamıştır. Bessa-

³³ Lamers, 2016: 100; Lauritzen, 2011: 157.

³⁴ Lamers, 2016: 108.

rion Trabzon'da Roma hâkimiyeti dönemini, Hellenlerin yabancı hâkimiyet altında bağımsızlıklarını başarıyla koruyabilmeleri yönünden olumlu bir süreç olarak değerlendirmiştir. *Enkomion*'un bir methiye olarak yazıldığı göz önüne alındığında Bessarion'un, Romalıların gelişini ve yönetimini bölge için pozitif bir gelişme olarak görmesi yadsınamaz. O Pontus krallığının Roma'ya yenilgisini Hellenlerin tamamen boyun eğdirilmesi olarak resmetmemiş, eserinde Romalıları dostane bir halk olarak sunmuştur. Onları gerçekten Hellen sever olarak görmüş ve diğer Yunan olamayanlardan daha iyi Yunanca konuşmalarını da övmüştür.³⁵ Bessarion'a göre asil bir halk olan Romalılar Hellenlerin küçük kardeşleridir.³⁶

Bessarion, *Enkomion*'da Romalıları olumlu imgelerle betimlemişse de dogmatik meselelerde Hellenleri ve Latinleri iki karşıt taraf olarak sunmuştur. Hellen terimini de Doğu Roma İmparatorluğu'nun Ortodoksluğu olarak tanımlamıştır. Ona göre bir kişi aynı zamanda hem Hellen hem de Ortodoks olabilir.³⁷ Akışık'a göre, *Enkomion*'da da müellif Trabzonlu yani Hellen kimliğini Romalı kimliğinden ayırarak tahayyül etmiştir. Ona göre Roma hâkimiyeti döneminde özü itibarıyla şehirde bir Hellen varlığı vardır. Romalılar Trabzon'da sadece politik yönetimi ele almışlardır. Trabzon'daki Hellen mirasına Bessarion'un vurgusu Panaretos'un kroniğine bir tepki niteliğindedir. Panaretos Trabzon İmparatorluğu'nun mukimlerini "Romalı" olarak tanımlamıştır ve kroniğinde "Hellen" terimini hiçbir şekilde kullanmamıştır. Panaretos'un bu tercihi yapmasının nedeni Trabzon İmparatorluğu'nu kuran Büyük Komnenosları Konstantinopolis'teki Komnenoslarla birleştirme çabasından kaynaklanmaktadır. Akışık, Bessarion'un Hellen mirasına vurgu yapmasını onun Mistra ekolüne bağlantısıyla açıklamıştır. Mistra ekolünden 15. yüzyıl tarihçilerinden Laonikos Chalkokondyles Bizans'ın Roma kimliği iddiasından vazgeçerek Yunanca yazan tek tarihçidir. Chalkokondyles mütemadiyen ve sistemli olarak Bizanslıları Hellenler olarak betimlemiş ve Roma tabiriyle Batı'yı kastetmiştir.³⁸ Trabzonlu kimliğini Romalılarla bağ-

³⁵ Lamers, 2016: 101, 102.

³⁶ Cyrulski, 2016: 124.

³⁷ Steiris, 2016: 191.

³⁸ Akışık, 2011: 13.

daştırmayan Bessarion *Enkomion*'da yine de Romalıları iyi huylu insanlar olarak resmetmiştir. Türkleri ise problem olarak gördüğünü belirtmiştir. Roma İmparatorluğu'ndaki Trabzonluların aksine Osmanlı yönetimi altındaki Hellenlerin akıl ve bilgeliliğin son kalıntılarını da kaybettiklerini belirtmiştir. Bessarion'un Hellenler üzerinde yönetimde olan Romalılar ve Türkler arasında böyle bir ayırım yapmasının nedeni onun yöneticilere, hükümetlere ve Türklerin doğasına bakış açısıyla açıklanabilir. Türkler, ona göre son derece barbar bir halktır.³⁹

Bessarion, Anadolu'da 1071'de Selçuklular karşısında Bizans'ın büyük bir yenilgiye uğramasını ve Anadolu'nun Türkleşmesini bir barbar saldırısı olarak görmüştür. O, *Enkomion*'da sadece Trabzon'a övgüler yağdırmamıştır. Aynı zamanda Büyük Komnenos hanedanını da övmüştür. Bizans imparatoru I. Komnenos Aleksios ile Trabzon İmparatorluğu'nun kurucusu I. Büyük Komnenos Aleksios'u retorik bir üslupla karşılaştırarak Trabzon imparatorunun değerini hem prestijli Komnenos hanedanından gelmesi yönüyle hem de başarılı bir şekilde devlet kuruculuğu yapması yönüyle okuyucuya göstermeye çalışmıştır. Büyük Komnenos hanedanı zamanında "bir başkası tarafından esir edilmektense Trabzon'un diğerlerini esaret altına almasını" ve sınırlarını genişletmesini övmüştür. Bessarion eserinde Konstantinopolis pahasına Trabzon ve Büyük Komnenosları övmüştür. *Enkomion*'da Konstantinopolis'i antik ismi Byzantion ile betimlemiştir. Plethon ve Chalkokondyles de benzer kullanımı yapmıştır. Aynı zamanda Bessarion, Konstantinopolis'i ikinci Roma olarak tanımlamıştır. *Enkomion*'da Trabzon'u Roma yönetiminin son kalesi olarak yorumlamıştır.⁴⁰ Bessarion, Komnenos hanedanını Bizans İmparatorluğu'nun gerçek kurtarıcısı olarak görmüştür.⁴¹

Bessarion, Trabzon'u pek çok diğer şehirden şu sözlerle ayırmıştır: "orada ondan önce hiçbir şey yokken şehrimiz var oldu. Var olurken helak olmadı, tüm diğer şehirlerle ortak olarak evvelki mevcudiyetini korudu, helak olmadı."⁴² Burada Bessarion'un vurgulamak istediği nokta pek çok Yunan şehrinin

³⁹ Lamers, 2016: 109, 110.

⁴⁰ Akışık, 2011: 14.

⁴¹ Cyrulski, 2016: 93.

⁴² Akışık, 2011: 11.

farklı zamanlarda istila edilmesine rağmen Trabzon'un hiçbir zaman istila edilerek yok edilemediğidir. Bessarion'a göre atalarının cesur ruhunu taşıyan Trabzonluların yenilmezliği ve cesareti sayesinde şehir daima korunmuştur. Ancak müellif eserinde Türklere dikkat çekerek şehre iki barbar saldırısının olduğunu da bahsetmiştir. *Enkomion*'daki ilk kayıta 1341'de Trabzon'a saldırıldığı, şehrin yakıldığı ve düşmanların geri çekildiği; ikinci kayıta ise 1219'da Konya sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in önderliğinde düşman ordusunun yok edildiği ve önemli generallerin yakalandığı kaydedilmiştir.⁴³ Bessarion Türklerin Trabzon'a iki saldırısını eserinde dile getirmiştir. Ancak kaynaklar Selçuklu Türklerinin pek çok kez Trabzon'u tehdit ettiği ve şehre saldırdıkları konusunda hemfikirdir. Bessarion'un burada tüm tehditleri dile getirmemesinin nedeni halka Türk tehlikesine karşı cesaret verme isteğinden kaynaklanmıştır.

Sonuç

Bessarion, 1453'te Konstantinopolis'in, 1460'ta Mistra'nın ve 1461'de Trabzon'un Osmanlı Türklerinin eline geçmesi gibi büyük tarihî hadiselerin gerçekleştiği bir döneme tanıklık etmiştir. Doğu'da Osmanlı Türklerinin bu amansız ilerleyişi, Bizans'ı ve Avrupa'yı tehdit edişi Bessarion'un eserlerinde önemli bir konu hâline gelmiştir. O, Roma'ya yerleştikten sonra bir taraftan Bizans'ın kültürel mirasını toparlamaya ve korumaya çalışmış diğer taraftan Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde Doğu'da yükselen Türk tehdidine karşı destek bulmak için politik girişimlerde bulunmuştur. Politik girişimlerinin amacı ise Doğu'ya, Osmanlı Türklerine karşı büyük bir Haçlı seferinin düzenlenmesidir. Batılı prensleri Haçlı seferi konusunda ikna etmek için 1470 yılında *Epistolae et Orationes contra Turcos (Türklere Karşı Hristiyan Prenslere Nutuklar ve Mektuplar)* adlı bir eser kaleme almıştır. Eserde Türk tehdidini bertaraf etmek için tüm Hristiyanların *kâfir* Türklere yönelik bir Haçlı seferi düzenlemesi gerektiği düşüncesi işlenmiştir. Bessarion'un *Trabzon'a Övgü* adlı çalışmasının ortaya çıkış noktası da Doğu'daki Türk tehlikesidir. Daha Trabzon hatta Konstantinopolis düşmeden Bessarion Trabzonluları cesaretlendirmek ama-

⁴³ Lampsides, : 15; 2016: 95, 111.

cıyla bir *enkomion* yazmaya karar vermiştir. *Enkomion*'u bir yöneticiye ya da küçük bir kesime değil Trabzon halkına hitaben kaleme almıştır. Eserin ana düşüncesi Hellenlerin asil ataları gibi özgürlüğe düşkün doğaları gereği Osmanlı saldırıları karşısında direnmeleri gerekliliğidir. Çünkü ona göre, Hellenler Antik Çağdan beri barbarlarla mücadele ederek özgür ruhlarını korumuşlardır. Ona göre bu mücadele sadece savaş meydanlarında geçmemiş, Hellenlerin dillerini, gelenek göreneklerini, medeniyetlerini korumaları anlamında da gelişmiştir.

KAYNAKÇA

Akışık, A. (2011), "Praising a City: Nicaea, Trebizond, and Thessalonike", *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 36, 1-25.

Can Emir, B. (2016), "Reading History From Literature: July 1941", *Cultural and Religious Studies*, Volume 4, Number 7, 452-458.

Cyrulski, M. (2016), *Myśl Historiograficzna W Enkomion Trapezuntu Kardynała Bessariona*, Łódź (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Hinterberger, M. (2014), "Byzantine Hagiography and its Literary Genres: Some Critical Observations", (Ed.) Stephanos Efthymiadis, *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography: Volume III: Genres and Contexts*, Farnham, Burlington: Ashgate.

Hornblower, S. and Spawforth, A. (Eds.), (2012), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press.

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7404> (17.02.2017).

Hyde, J. K. (1966), "Medieval Descriptions of Cities", *Bulletin of the John Rylands Library*, 48/2, 1966, 308-340.

İnan Aliyazıcıoğlu, Z. (2016), "Trabzonlu Kardinal Bessarion (1403/8-1472) ve Rönesans Kültürüne Katkıları", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, (8-10 Ekim 2015), Bildiriler Kitabı 1. Cilt*, İstanbul 2016, 1345-1351.

Jeffreys, Elizabeth M. ve Alexander Kazhdan (1991), “Enkomion”, (Ed.) Alexander P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium, Volume 1*, New York, Oxford: Oxford Universtiy Press.

Jeffreys, Elizabeth M. ve Alexander Kazhdan (1991), “Basilikos Logos”, (Ed.) Alexander P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium, Volume 1*, New York, Oxford: Oxford Universtiy Press.

Jeffreys, Elizabeth M. ve Alexander Kazhdan (1991), “Prosphonetikos Logos”, (Ed.) Alexander P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium, Volume 3*, New York, Oxford: Oxford Universtiy Press.

Kazhdan, A. (1984), *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh&Twelfth Centuries*, Cambridge, Cambridge University Press.

Lamers, H. (2016), *Greece Reinvented: Transformations of Byzantine Hellenism Renaissance Italy*, Leiden, Boston: Brill.

Lampsides, U. (1935), “Zu Bessarions Lobrede auf Trapezunt”, *Byzantinische Zeitschrift*, 35/1, 15-17.

Lauritzen, F. (2011), “Bessarion’s Political Thought: The Encomium to Trebizond”, *Bulgaria Mediaevalis*, Vol. 2, 153-158.

Saradi, H. (1995), “The Kallos of the Byzantine City: The Development of a Rhetorical Topos and Historical Reality”, *Gesta*, Vol. 34, No. 1, 37-56.

Smith, C. J. (1871), “Panegyric, Encomium, Eulogy”, *Synonyms Discriminated: A Complete Catalogue of Synonymous Word in the English Language with Descriptions of Their Various Shades of Meaning and Illustrations of Their Usages and Specialities*, London: Bell&Daldy, York Street, Covent Garden.

Steiris, G. (2016) “Byzantine Philosophers of the 15th Century on Identity and Otherness”, (Eds.) G. Steiris ve diğ., *The Problem of Modern Greek Identity: From the Ecumene to the Nation-State*, Cambridge Scholars Publishing, 173-199.

BİZANS TARİH YAZIMINDA ÖRNEK BİR ŞEHİR METHİYESİ: KARDİNAL BESSARION'UN TRABZON'A ÖVGÜSÜ

Özet: Kardinal Bessarion (1403/8-1472) Trabzon'da doğmuş, Konstantinopolis'te eğitim alarak rahip olmuş bir din adamıdır. 1440 yılında İtalya'ya yerleşen Bessarion, Katolik Kilisesine hizmet ederek önemli mevkilere yükselmiştir. Ölümünden kısa bir süre öce Venedik şehir kütüphanesine zengin bir kütüphane bırakmıştır. Bu çalışmada Kardinal Bessarion'un hayatına yer vermeden eserleri arasında önemli bir yere sahip olan *Trabzon'a Övgü* (*Εγκώμιον Τραπεζούς*) adlı çalışmasının incelenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle Bizans tarih yazımında methiye türü eserlere ve şehir methiyelerine dair kısaca bilgi verildikten sonra Bessarion'un kaleme aldığı eserin yazım aşaması, fiziksel yapısı, baskıları ve tercümelere hakkında genel bilgi verilecektir. Daha sonra ise eserin içeriği değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken eserin ana düşüncesi (eser Osmanlı Türklerinin Trabzon şehrini tehdit etmesi karşısında Bessarion'un Bizanslıların bağımsızlık, insan severlik gibi karakteristik özelliklerine vurgu yaparak onları motive etmeyi amaçlamıştır. Bu motivasyonu yapmak için ise Bizanslıların ataları antik Grekleri örnek seçmiştir), dili, yazım stili, müellifin eseri yazarken kullandığı kaynaklar ve eserin kapsamı (Trabzon şehrinin iklim şartları, fiziki ve coğrafi yapısı, bölge ticareti için önemi gibi konuları içermektedir) hakkında bilgi verilecektir. Son olarak ise bu eserin Orta Çağ Trabzon tarihinin incelenmesi hususunda önemi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kardinal Bessarion, Trabzon, Enkomion, Tarih yazımı

AN EXAMPLE OF CITY ENCOMION IN BYZANTINE HISTORIOGRAPHY: CARDINAL BESSARION'S ENCOMION TO TREBIZOND

Abstract: Cardinal Bessarion (1403/8-1472) was a priest who was born in Trebizond and educated in Constantinople. Bessarion, who settled in Italy in 1440, served the Catholic Church and rose to important positions. Shortly before his death, he left a rich library in the Venice city library. In this study, it is aimed to examine the work, which called *Encomion to Trebizond* (*Εγκώμιον Τραπεζούς*) by Bessarion. First of all it will be given briefly information about the work of the type of encomion in the Byzantine historiography, and after that mentioned about the writing phase, physical structure, pressures and translations of Bessarion's work. Then the content of the work will be evaluated. While making this assessment, it will be given information about the main idea of the work (Bessarion was to motivate Greeks by emphasizing the characteristic features of them like independence, human likeness etc. in the face of the Ottoman Turks threatening the city of Trebizond. He chose the ancient Greeks as examples

to motivate them) and the language, discourse style, sources used by the author as well as the scope of the work (including the climatic conditions, physical and geographical structure and the importance of regional trade of the city of Trebizond). Finally, Bessarion's work will be tried to evaluate in terms of medieval history of Trebizond.

Key Words: Cardinal Bessarion, Trebizond, Encomion, Historiography

SİNOP BASKINININ FRANSIZ KAMUOYUNA YANSIMALARI ve FRANSIZ FİLOSUNUN KARADENİZ'E GİRİŞİ (1853-1854)*

Eyyub ŞİMŞEK**

Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi,
Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
E-Posta:
eyyubsimsek@aksaray.edu.tr

Giriş

30 Kasım 1853'te Ruslar tarafından Osmanlı donanmasına yönelik gerçekleştirilen Sinop baskını, Kırım Savaşı'nın şüphesiz en kritik olayıdır. Rusya, bu hamlesiyle üç hedefe birden ulaşmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştu. Rusya'nın ilk amacı, Osmanlı Devleti'ne savaşın başında psikolojik olarak kaybetmiş hissini verdirmektir. İkincisi, İngiltere ve Fransa'ya açıkça meydan okumaktır.¹ Bir diğer hedefi ise, Rus ordularının başlangıçta Anadolu ve Rumeli cephelerinde kara savaşlarında uğradığı başarısızlığı telafi etmek ve ordusunun moralini yükseltmek için güçlü donanması ile denizde bir zafer kazanmaktır.² 19. yüzyıl Avrupasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, Rusya'nın lehine sonuçlanmıştı. Özellikle Napolyon savaşları ve ardından Avrupa'da meydana gelen ihtilallerden en kârlı çıkan devlet Rusya olmuştu.³ Rusya için Sinop baskını Avrupa'nın en büyük gücü olduğunu ilan etmek anlamına geliyordu. Nitekim Çar Nikola'nın, Napolyon'un barış önerisini reddettiği 18 Şubat tarihli mektubunda kullanmış olduğu "...Allah'a ve hakkıma güveniyorum ve Rusya'nın 1812'de yaptığını 1854'te de yapacağına kefilim..."⁴ ifadesi bu kanaatimizi destekler

* Bu makale 2013 yılında KTÜ'de tarafımdan hazırlanan "Kırım Savaşı (1853-1856) ve Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Gönderim Tarihi: 11.05.2017

Kabul Tarihi: 09.06.2017

¹ Fransız basınında bu yönde çıkan haberler için bk. Le Siècle, 19 Aralık 1853: 1-3.

² Özcan, 1999: 102.

³ Monnier, 1977: 4-7.

niteliktedir. 1812 tarihi, hem Osmanlı hem de İngiliz ve Fransız devletlerinin tarihi açısından son derece önemliydi. İngiltere'nin desteklediği Osmanlı Devleti, 1806-1812 savaşında Rusya'ya yenildi. Aynı yıl Rusya, Fransa'yı da yenmeyi başardı. Napolyon, Rusya'ya karşı ağır bir yenilgi alarak Avrupa arenasında önemli bir prestij kaybına uğradı ve o tarihten itibaren Fransız İmparatorluğu düşüşe geçti. Böylece Rusya uzun süredir Osmanlı Devleti'nin ikna edemediği İngiliz ve Fransızları kışkırtarak fitili ateşlemeyi başardı.

Osmanlı Devleti'nin müttefikleri yanına çekmeye çalıştığı bu en yoğun dönemde Fransa tarafında önemli bir gelişme yaşandı. 19 Kasım'da La Cour'un yerine Büyükelçiliğe General Baraguey d'Hilliers atandı.⁵ Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Veli Paşa, Bonapart döneminde Fransız ordusunda önemli görevlerde bulunan bir şahsın İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasını Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır kendilerinden talep ettiği askeri yardımın kabul edileceğinin bir kanıtı olduğunu gayet iyi bir şekilde tahmin ederek, Bâb-ı Âlî'ye bildirdi.⁶

Kariyeri başarılarla dolu bir generalin İstanbul'a Büyükelçi olarak atanması, Veli Paşa tarafından bu işin bittiği şeklinde yorumlanmaktaydı. Fakat Veli Paşa'nın bu tahmini her ne kadar doğru olsa da Baraguey'in İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasında, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etme düşüncesi kadar İngilizlere karşı daha sıkı bir politika izlemek istemesi de etkili olmuştu. Çünkü General Baraguey'in İstanbul'a gönderilişi, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford'un Bâb-ı Âlî nezdindeki nüfuzunu azaltmaya yönelik önemli bir hamleydi.⁷

Kasım ayının ortasında Reşit Paşa, Fransız Büyükelçisine Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı durumunda Fransa'nın diplomatik bir girişimde bulunup bulunmayacağını sordu. Bu yönde Reşit Paşa'ya güvence veren Büyükelçi,⁸ Osmanlı donanmasının Karadeniz'e inme hususunda kendisinin üstesinden gelme ısrarının devam edip etmediğini Reşit Paşa'ya sordu.

⁴ "...Ma confiance est en Dieu et mon droit, et la Russie, j'en suis garant, saura se montrer en 1854 ce qu'elle fut en 1812..." Yon, 2004: 82; Türkgeldi, 1987: 332-336; La France et La Russie, Question d'Orient: 11-16; Taylor, 1954: 60.

⁵ Bazancourt, 1856: 25.

⁶ BOA HR.SYS.905-1, lef 35, (23 M 1270/26 Ekim 1853).

⁷ Thouvenel, 1891: 349.

⁸ Fransız Elçisinin bu diyalogu ülkesinin Dışişleri Bakanına yazarken kullandığı ifade ise oldukça ilginçtir.

Zira alınan bilgilere göre Trabzon ve Sinop limanları arasında bulunan bir Rus filosu iki şehir arasındaki iletişimi kesmişti.⁹

O günlerde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinin akabinde Beşike Körfezi'nde bulunan müttefik donanması İstanbul'a davet edilmiş ve bu donanma Haliç'e demirlemişti. Mamafih, Karadeniz'e açılma konusuna gelince, her iki devlet de olayı yavaştan almakta ısrarcıydılar. Buna karşın, Osmanlı Devleti, İstanbul ve Karadeniz'e kıyısı olan liman şehirlerini ve burada asker sevki ile meşgul olan gemilerini koruma altına almak zorundaydı. Anadolu ordusuna Batum üzerinden gönderilen sevkîyatın güvenliğini sağlamak üzere Meclis-i Mahsusâ toplandı. Buradan çıkan karar, Fransız Amiral Hamelin'in tereddütlerinin Osmanlı yetkililerince de paylaşıldığını göstermekteydi. Zira kış mevsimi dolayısıyla Karadeniz'e bir donanma göndermenin zor olacağı fikri kabul görüp; bunun yerine kılavuz ve karakol hizmeti için bir filonun Karadeniz'e açılması ve hava şartlarının kötüleşmesi durumunda Sinop Limanı'na sığınması kararlaştırıldı.¹⁰

Karadeniz'de gittikçe artan Rus tehlikesine karşı tedbir almak gayesiyle Bahriye meclisinde yapılan görüşmelerde, Bolu-Kastamonu hududundaki Amasra ile İnceburun sularında gezerek sahilin emniyetini sağlamak ve ayrıca Batum'a mühimmat-ı harbiye sevk edecek olan Patrona Mustafa Paşa filosunu himaye etmek üzere Patrona Osman Paşa ile Riyale Hüseyin Paşa kumandasında bir filonun teşkiline karara verildi. Bu karar gereğince teşkil edilen 10 gemiden müteşekkil filo 5 Kasım günü boğazdan ayrılıp Karadeniz'e açılacaktır. Bir süre karakol görevini yürüten filo, yakalandığı şiddetli bir fırtına sebebiyle ağır hasara uğradığından emir gereğince dağılık ve perişan bir vaziyette 13 Kasım'dan itibaren Sinop Limanına gelip demirleyecektir. Sonradan iki geminin eklenmesi ile sayısı 12'ye çıkan bu gemileri düşman saldırısına açık bu limandan aldırarak üzere bazı faaliyetlerde bulunulmuşsa da bu mümkün olmamıştı.¹¹

“...Ben de resmi bir şekilde sık sık sizin yaptığınız gibi güven tazeleminin gerekli olduğu kanısına vardım...”
AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Kasım 1853: 45-47.

⁹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Kasım 1853: 45-47.

¹⁰ Keleş, 2009: 122, Özcan: 100-101.

¹¹ Özcan, 2008: 55-58.

Osmanlı filosunun denize açıldığı sırada bir Rus filosu da Karadeniz'deydi. Hatta 22 Kasım 1853'te Samsun'dan yola çıkan bir ulak, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford'a bu Rus filosunun Sinop civarlarında gezindiğine dair haberi içeren mektubu ulaştırmıştı.¹²

Maiyetindeki ağır harp gemileri ile bozuk hava şartlarına rağmen Karadeniz'deki devriye gezisine devam eden Rus Amiralî Nahimof, bir Avusturya posta vapurundan Türk filosunun Sinop'ta bulunduğunu öğrenmişti. Birkaç kere Sinop'a yaklaşarak keşifte bulunan Nahimof, Rusya'dan istediği yardımcı gemilerin gelmesini müteakip 30 Kasım sabahı havanın sisli olmasından da istifade ederek filoya baskın düzenledi. Bu kanlı muharebe, her yönüyle üstün vaziyette bulunan Rus filosunun üstünlüğü ile neticelendi. Bununla beraber Sinop Limanı ve Rus denizcileri, Türk bahriye mensuplarının bu elverişsiz şartlar içinde verdiği kahramanca mücadeleye şahit oldular. Çatışmada 11 Türk gemisi tamamen tahrip edilirken Taif adlı Türk buharlı gemisi kuşatmayı yararak kurtulmayı ve hasarlı bir şekilde İstanbul'a ulaşmayı başardı.¹³

Baskın sırasında Türk donanmasında önemli miktarda insan kaybı olmuştur. Bunda Rusların batan gemilerden denize dökülen asker üzerine top atışı yapmaları ve yakıcı maddeler atmaları etkili olmuştur. Limanda demirli olan Türk filosunda resmi kayda göre, kaptan, zabit, asker, gemi personeli ve diğerleri olmak üzere toplam 2.989 kişi bulunuyordu. Kurtulmayı başaran asker sayısı 958 (125'i esir)dir. Bazı askerlerin de karaya çıkıp etrafa dağıldığı dikkate alındığında şehit düşenlerin sayısı tam olarak hesaplanamasa da 2.000 e yakın kişinin öldüğünü ifade etmek mümkündür.¹⁴

Türk gemilerini devre dışı bırakan Rus topları, bu defa şehrin Müslüman mahallesini hedef seçtiğinden şehirde de önemli tahribat meydana gelmiştir. Top atışından kurtulmak için Müslümanlar erkenden mahalleyi boşalttığından ölen sayısı 5 olmuşken, 7 mescid, 2 mektep, 247 ev ve 170 dükkân yanmıştır. Bir kayda göre de 259 ev, 224 dükkândır. Bu arada

¹² Kinglake, 1864: 34-35.

¹³ Özcan, 2008: 65 vd.

¹⁴ Özcan, 2008: 82-83.

Hristiyanlardan 16 kişi ölmüş, 50 dükkân ve 50 civarında ev tahribat görmüştür.¹⁵

Sinop'ta yaşanan bu facia hem Osmanlı, hem de Avrupa kamuoyunda büyük bir tepkiye neden oldu. Sinop baskınının öğrenen Bâb-ı Âlî, derhal müttefik filolarına tekrar Karadeniz'e girmeleri konusunda resmi bir çağrıda bulundu. Bu çağrıya cevabında Baraguey, hem Napolyon'un hem de İngiltere Kraliçesi'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savduklarını ve Büyükdere'de bulunan müttefik donanmalarının şu an için yeterli bir tedbir olduğunu belirtti. Ayrıca müttefikler adına, Rusya'nın Boğaziçi tehdit etmesi ya da Osmanlı toprağına çıkarma yapma girişiminde bulunması durumunda donanmalarının hiç çekinmeden Karadeniz'e gireceği güvencesini de Bâb-ı Âlî'ye verdi. Ama Rus donanmasının sayısal üstünlüğü, Karadeniz'de mevsim koşulları nedeniyle seyr ü sefaının zorluğu ve müttefik ordularının bulunduğu durum gibi bazı nedenler ileri sürerek şimdilik böyle bir girişime karşı olduğunu belirtti.¹⁶

İngiliz ve Fransız donanmalarının Boğaziçi'nde korumacılık görevi üslendikleri bir sırada böyle bir olayın vuku bulması İngiltere ve Fransa'da büyük yankıya sebep oldu. Olayı bir meydan okuma şeklinde yorumlayan İngiltere Dışişleri Bakanı Clarendon Rusya'ya gönderdiği notasında; "Sinop limanında tecavüze uğrayan yalnız Türk filosu değildir. Sultana ait toprakları her türlü saldırıdan korumayı üzerimize almış bulunuyoruz ve bu vaadimizi neye

¹⁵ Özcan, 2008: 83.84. Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Baraguey'in Fransız Dışişleri Bakanlığına yazdığı 3 Aralık 1853 tarihli belgede Sinop hadisesi kısaca şu şekilde anlatılmaktaydı: "Rus filosu Osmanlı donanmasının tüfek menziline gelip yerleştikten sonra, Sinop önlerinde demirlemiş hâlde bulunan Hüseyin ve Osman Paşaların komutasındaki Osmanlı donanmasına ateş açmaya başladılar. Osmanlı donanması, Rusların ilk ateşinden önce kenarları gevşetmeye zamanları vardı; ama yapamadılar. Taif gemisi zinciri kırmayı başararak 2 buharlı gemi ve 2 firkateynin arasından kaçarak açık denize açılmayı başardı. Bu arada açılan ateş neticesinde 20 kadar adam öldü veya yaralandı. Taif'in kaptanı oradan ayrılırken büyük bir patlama duyduğunu söyledi. Bütün Osmanlı gemileri gözden çıkarılmıştı. Çünkü bütün subaylar kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına ant içmişlerdi. Bk. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 3 Aralık 1853: 136-137. Sinop filosunda yer alan Osmanlı askerinin sayısı hakkında kesin bir rakam verilememektedir. Sinop'taki Osmanlı filosunun mürettebat sayısı bazı kaynaklarda 4000 ve üzerinde olarak kaydedilmektedir. Mesela Bk. Besbelli, 1977: 45. Sinop baskınından sonra teftiş amacıyla buraya gönderilen müttefik gemilerinden Fransız Le Mogador'un kaptanı da Osmanlı askerinin sayısını 4.000'in üzerinde göstermektedir. Bk. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 9 Aralık 1853: 167-172. Amiral Slade de bu sayıyı 4.200 şeklinde vermektedir. Bk. Slade, 1867: 144. Devamda yer alan bilgileri baskın faslına aktarmak daha doğru olacaktır. Fakat konuyu oldukça detaylı bir şekilde inceleyen Besim Özcan ise Osmanlı filosundaki mürettebat sayısını 2.989 olarak vermektedir. Bk. Özcan, 1990: 126.

¹⁶ BOA. HR.SYS 903-2, (12 Aralık 1853).

mal olursa olsun yerine getirme kararındayız” diyerek kızgınlığını dile getirdi.¹⁷ İngiltere bundan sonra Fransa’yı da yanına alarak Rusya’ya karşı ortak harekete geçecektir.

4 Aralık 1853’te iki müttefik Büyükelçi uzun bir aradan sonra tekrar bir araya gelerek neler yapılması gerektiğini tartıştılar.¹⁸ Fransız temsilcisi Baraguey’in teklifi üzerine bir Fransız gemisinin Sinop’a giderek durumun ne olduğuna ve Rus filosunun bundan sonraki harekâtına ilişkin malumat vermekle görevlendirilmesine karar verildi. Görüşmede farklı fikirler de ortaya atıldı. Mesela Amiral Dundas,¹⁹ hiç beklemeden Amiral Hamelin ile birlikte harekete geçerek, Sinop sularındaki Rus filosunu abluka altına alıp, boğaza getirme fikrini öne sürdü. Ayrıca Osmanlı donanması için İngiliz ve Fransız filoları da Doğu Karadeniz’de bulunacaklardı. Lord Stratford, Amiral Dundas’ın bu fikrine destek verdi. Fakat Baraguey, olaylara biraz tedbirli yaklaşmayı uygun buldu. Ona göre; konuya ilişkin bilgileri tam olarak elde etmeden harekete geçmemek gerekirdi. Çünkü bu, barışı tehlikeye sokabilecek bir durum olabilirdi. Neticede bir Fransız ve bir İngiliz firkateynin Karadeniz boyunca kontrol amaçlı gezinmesinden yana olan Baraguey’in önerisi kabul edildi.²⁰

5 Aralık’ta Fransız “Le Mogador” ve İngiliz “Retribution” gemileri, Sinop ve civarındaki Rus gemilerinin durumunu kontrol etmek ve yaralılara ulaşmak amacıyla Karadeniz’e açıldı.²¹ Her iki geminin kaptanlarına mecbur kalmadıkça herhangi bir Rus gemisine karşı düşmanca bir tutum içerisine girilmemesi emredildi. Görevleri sadece Sinop’taki Rus filosunun durumunu incelemek olan bu iki gemi, eğer zor bir durum ile karşılaşarsa, Le Mogador’un kaptanı, Os-

¹⁷ Özcan, 1999: 103.

¹⁸ Fransız basınına göre bu görüşmede her iki ülkenin Amiralleri de yer almıştı. Bk. Le Siècle, 16 Aralık 1853: 1-2.

¹⁹ Amiral Dundas ve Amiral Hamelin Napolyon Savaşlarında birbirlerine karşı mücadele etmişlerdi. Bk. Sondhaus, 2001: 58.

²⁰ AMAEF, Paris, CPT, 317, Drouyn de Lhuys’dan Baraguey d’Hilliers’e, 21 Kasım 1853: 131-132. Aslında bunun hemen öncesinde Fransa tarafında bir yetki krizi yaşanmıştı. Akdeniz Filosu Amirali Hamelin, gemilerin harekâtı noktasında Büyükelçi Baraguey ile bir anlaşmazlığa düşmüş ve Deniz ve Koloni Bakanlığı ile bu konuyu aydınlatmak için yazışmıştı. Gemilerin harekât emrini Büyükelçi Baraguey’in vereceği kendisine ifade edildikten sonra bu kriz aşıldı. Bk. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’dan Drouyn de Lhuys’a, 25 Kasım 1853: 102-105.

²¹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck’ten Baraguey d’Hilliers’e, 3 Aralık 1853: 138; Guérin, 1858: 56; Journal des Débats Politiques et Littéraires, 17 Aralık 1853: 1-3. Özcan, 2008: 104.

manlı toprakları üzerindeki Fransız çıkarlarını dikkate alarak, Büyükelçi ile haberleşmeye geçecekti. Diğer taraftan bu gemiler, çok güçlü bir filo ile karşılaşılırsa da Rus tarafının komutanına hemen bir protesto çekeceklerdi.²²

Bu arada Osmanlı Devleti, 5 Aralık tarihinde iki büyükelçiye eş zamanlı birer nota daha gönderdi. Bâb-ı Âlî'ye göre; Sinop hadisesi, Rusya'nın sahip olabileceğini sandığı Osmanlı topraklarına karşı saldırıya geçeceğinin bir kanıtıydı. Bâb-ı Âlî, yaklaşık bir aydır müttefiklerden ısrarla istenen yardım konusunda ne kadar da haklı olduğunu göstermek amacıyla, "Yeterli bir güce sahip olmadıkça; Karadeniz'de geniş bir sahil kesimini korumanın olanaksız olduğu" vurgulanıp, özellikle "bir(er) gemi göndermenin yetersiz kalacağını" da ifade etti.²³ Yani bu nota aslında iki devleti Osmanlı safında savaşa çağdırmaktan başka bir anlam taşımamaktaydı.

Le Mogador ve Retribution, Karadeniz'deki görevlerini tamamlayarak 9 Aralık'ta İstanbul'a döndüler. Amiral Hamelin, aynı gün, Le Mogador'un kaptanından aldığı bilgiler doğrultusunda Baraguey'e bir rapor sundu. Bu rapordaki şu ifadeler Sinop'ta yaşanan hadisenin boyutlarını gözler önüne sermekteydi:

"...Türk gemilerinin enkazı hâlâ tütmekte ve iç taraflar hâlâ yanmakta. Gemilere ait bütün eşyalar darmadağın vaziyette. Hâlâ büyük bir oranda demiri, henüz yanmamış korvet (Corvette) topunun iki parçasını, bir kısım buharlı gemi makinesini, zincirleri vb. kurtarabiliriz. Plaj enkaz ile örtülü. Ayrıca denizin sürekli taşıdığı cesetler de karadan bir iki adımlık mesafeye kadar gelmişti... Konumu ve limanı sayesinde ticari bir öneme sahip olan Sinop, artık bu özelliğini kaybetmiş durumda. Bir daha belini düzeltmesi de oldukça zor görünüyor..."²⁴

²² AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck'ten Baraguey d'Hilliers'e, 3 Aralık 1853: 138. Bu esnada Lord Stratford, Baraguey'e gönderdiği baştaercümanı aracılığıyla beklemeyi uygun gördüğünü ve Osmanlı amirallerine danışacaklarını ifade etmişti. Yani hâlâ barış zemininde ısrar edilmekte ve Sinop hadisesi ile ilgili bir soruşturma açılması teklif edilmekteydi. AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck'ten Baraguey d'Hilliers'e, 3 Aralık 1853: 135-142; Avusturya'ya göre; bu iki geminin Karadeniz'e açılmasından sonra İngiliz ve Fransız gemileri, bu iki geminin vereceği raporlar doğrultusunda Karadeniz'e girebilirlerdi. Bk.. La Presse, 20 Aralık 1853: 1-2.

²³ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 5 Aralık 1853: 139-141; ayrıca bk.. Le Constitutionnel, 28 Aralık 1853.

²⁴ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 9 Aralık 1853: 160-166.

Sinop baskınını teftiş amacıyla gönderilen ve olayın akıbetine bizzat şahit olan Mogador'un kaptanı ise; Sinop'ta yaşanan vahşeti şu şekilde tasvir etmekteydi:

“...Deniz hâlâ tüten bir gemi enkazında, her yerde gemilerden kalan direkler, kazıklar bulunmakta. Şehir tamamen yakılmış, yıkılmış. Kimileri, Türklerin dağlara kaçmadan önce buraları yaktıklarını iddia etmektedirler. Top güllerinin bazı işaretleri olsa da şehrin Rumlarla iskân olan bölgesi biraz daha rahat. Rus ateşinden korunmuş durumda. Şehrin bu kısmında bulunan 5-6 kahvehaneye yaralıları getirilmiş... Her yer darmadağındı. Dalgaların sürüklediği evler, çürük (ceset) kokmakta...”²⁵

1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması esnasında Rus donanmasında genç bir subay olarak görev yapan Rus Amiral Nahimof,²⁶ Sinop baskınından hemen sonra Avrupa Konsülüne, kendi haklılıklarını ispatlamak amacıyla bir mektup yolladı. Nahimof bu yazışmasında; Türk gemilerinin Abhazyadaki kabileleri kıskırtmak amacıyla sık sık kendi topraklarına geldiklerini ve Sinop'a sığındıklarını iddia etti.²⁷ Nahimof, savaşmamak için ellerinden geleni yaptıklarını ve olayı en kısa sürede bitirmek amacıyla bataryaları bombaladıklarını sözlere ekledi. Şehre verilen zararı kabul eden Amiral, buna yanan Türk gemilerinin enkazının sebebiyet verdiğini vurgulamaktaydı. Sinop halkına duyduğu sempatiyi(!) belirtmekten de geri kalmayan Rus amiral, bir subayını şehre gönderdiğini, lakin bir saatte yakın Sinop'ta kalan bu subayın muhatap bulunmadığını da belirtti. Nahimof'un bundan sonra anlattıkları ise, Rusya'nın Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ortodoksların hamisi olma isteğinin sadece kendisinden kaynaklanmadığını, Rumların da en az Ruslar kadar istekli olduklarını göstermesi açısından kayda değerdir. “...Gün boyunca sadece (şehirdeki) Rumlar konuştu... Onları gemime almaları

²⁵ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 9 Aralık 1853: 167-172; AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 9 Aralık 1853.

²⁶ Sondhaus, 2001: 58.

²⁷ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 9 Aralık 1853: 172-173. Ayrıca bk.. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 9 Aralık 1853; Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı, 2006: 145. Burada Amiral Nahimof'un Sinop'taki Avusturya Konsolosuna yazdığı mektuptan bahsediliyor.

için ayaklarımı kapandılar...” Bu cümleler, aynı zamanda yapılanı meşrulaştırma gayretinden başka bir şey değildi. Nahimof, “...bilmenizi isterim ki Çar’ın Sinop şehrine karşı düşmanca bir amacı yoktu...” şeklinde sözlerini sonlandırdı.²⁸

Sinop baskınının Rusya’nın müttefiklere savaş ilanı olduğunun anlaşılmasıyla Karadeniz’de Ruslara karşı yeni tedbirler alınmasına karar verildi. Tabi ki öncelikle Rusların Karadeniz’deki durumlarının ne olduğunun bilinmesi gerekiyordu. Bu amaçla müttefik kuvvetler, Varna’ya bir gemi göndererek Osmanlı Devleti’nin Avrupa sahillerinde Rusların faaliyetlerini takip ederek buraları güvence altına almaya karar verdiler. Bu misyonla yola çıkan Le Heron adlı Fransız gemisi 8 Aralık 1853’te Varna’ya ulaştı. Heron’un verdiği bilgilere göre; Rus gemileri Varna koyu civarında dolaşmaktaydı.²⁹ Heron’un Varna’daki bir diğer önemli görevi ise stratejik açıdan son derece önemli olan bu mevkiinin istihkâmâtı hakkında bilgi toplamaktı.³⁰

Avrupalılar son bir kez diplomatik girişimde bulunmayı uygun gördüler. 12 Aralık’ta Avrupalı devletler, derhal dört maddelik bir plan hazırladılar. Buna göre; Rusya tarafından Memleketeyn’in mümkün olan en kısa sürede boşaltılması, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki eski anlaşmaların yenilenmesi, Kutsal yerlere ilişkin bir anlaşma yapılması ve Bâb-ı Âlî’nin dört devlet ile bu konularda görüşmeye hazır olduğunu beyan edecek bir açıklama yapması kararlaştırıldı. Yapılan bu teklif Osmanlı Devleti’nce uygun bulundu ve kabul edildi. Rusya bu planı reddetti.³¹

Aslında bu plan, zaman kazanmak için yapılan diplomatik manevradan başka bir şey değildi. Nitekim Fransız ve İngilizler gizli ittifak görüşmelerinde bulunuyorlardı. 16 Aralık 1853’te Napolyon, İngiltere’ye Rusya’nın Sinop baskınını telafi etmesini ve Karadeniz’deki Rus gemilerinin Sivastopol’a geri

²⁸ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’dan Drouyn de Lhuys’a, 9 Aralık 1853: 172-173; ayrıca bk.. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’dan Baraguey d’Hilliers’e , (9 Aralık 1853); Le Constitutionnel: 28 Aralık 1853: 1-2.

²⁹ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’dan Baraguey d’Hilliers’e, 8 Aralık 1853.

³⁰ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’dan Baraguey d’Hilliers’e, 9 Aralık 1853.

³¹ Klapka, 1855: 10; Guérin, 1858: 56.

dönmesini zorunlu kılan bir plan önerdi. Bu plana göre; eğer Osmanlı gemileri ya da topraklarına karşı Ruslar tarafından herhangi bir saldırıda bulunulursa, İngiltere ve Fransa donanmaları bu harekete derhal karşılık vereceklerdi Napolyon, bu planın uygulanması konusunda son derece ısrarlıydı. Napolyon'un teklifi yaklaşık bir hafta İngiltere kabinesinde tartışıldıktan sonra kabul edildi.³² Bu şekilde İngiltere'ye Karadeniz'e tek başına girme tehdidinde bulunan Fransa için Osmanlı topraklarının korunması demek; Avrupa'daki dengenin korunmasıydı. Bu dengeye ilk darbe, Memleketeyn'in işgaliyle vurulmuştu ve savaşın bundan sonra daha fazla ertelenemezdi.³³

III. Napolyon'un İngiltere ile müttefik olma çabaları, Fransa kamuoyunda bazı tartışmaları da beraberinde getirdi. III. Napolyon'un ısrarla amcası I. Napolyon'un iktidarına son veren Waterloo savaşının galibiyle ittifak yapmak istemesi kamuoyu tarafından şaşırtıcı bir gelişme olarak izlenmekteydi. III. Napolyon'un bizzat kendisi, amcasının sonunu hazırlayanın Rusya değil de İngiltere olduğuna inanmaktaydı ve buna rağmen İngilizler ile müttefik olma isteği ünlü yazar Victor Hugo tarafından aptalca bir manevra olarak değerlendirildi.³⁴

Sinop Baskını ve Fransız Kamuoyu

Sinop hadisesi, Fransız kamuoyunda gerçekten de derin bir etki meydana getirdi. 30 Kasım 1853'te meydana gelen Sinop olayı, dönemin iletişim şartlarından dolayı Fransız basınında ancak Aralık ayının ortalarından itibaren tartışılmaya başlanabilmişti. Daha ziyade, III. Napolyon döneminin resmi yayın organı olan *Le Moniteur d'Universelle* gazetesindeki haberlerden yola çıkan Fransız matbuatı Sinop baskınını, katliam ve felaket olarak nitelendirmekteydi. Olayın detaylı bir incelemesi; ancak üç ay sonra *Moniteur*'de yayınlanabildi.³⁵ Fransa ve İngiltere, Sinop olayını 11 Aralık 1853 tarihinde Viyana'dan gelen acil telgraf ile öğrenmişlerdi. *Le Moniteur*, 12 Aralık'taki sayısında bu bilgiye yer verdi.³⁶

Fransız matbuatı, Sinop faciasını Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik saldırgan tavırlarına göz yuman

³² Kinglake, 1864: 42-44. Simpson, 1923: 239, Anderson, 2000: 147.

³³ Anderson, 2000:148; Guérin, 1858: 57.

³⁴ Simpson, 1923: 243-244.

³⁵ General Paixhans tarafından yayınlanan bu makale gazetenin eki olarak verilmişti. Bk.. Paixhans, 1854.

İngiliz ve Fransız hükümetlerinin yanlış politikalarının bir sonucu olarak değerlendirmekteydi. Fransız basınına göre bu hadise, müttefiklerin izlemiş olduğu pasif politikanın iflas ettiğini göstermiş ve en azından Rusya'ya karşı, baskı uygulanmasını içeren, birtakım önlemlerin uygulanabileceği daha aktif bir siyasetin izlenmesini de zorunlu hâle getirmişti.

İlk gelen haberlerde ölü sayısı gerçeğin çok üstündeydi. Bu nedenle Fransız kamuoyu Rusya'ya karşı büyük bir öfke besliyordu.³⁷ Fransız kamuoyunda Ruslara duyulan bu öfke, Napolyon tarafından da paylaşılmaktaydı. "Onun bu duygusu, Osmanlıya duyduğu acıma duygusundan daha şiddetliydi."³⁸ Görevlerinin, Türk topraklarını korumak olduğunu İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne ifade eden Fransa Hariciye Nazırı M. Drouyn de Lhuys, bunun için Karadeniz'in müttefik donanmalarınca abluka altına alınmasını İngiliz hükümetine teklif etti. Sinop'taki felaketin bir benzerini engellemek adına "Tuna'da olmasa bile en azından (Kara)deniz'de Rusya'yı ateşkesle zorlamak gerektiğini" ifade etti.³⁹

Sinop baskınının sonuçlarına ilişkin olarak ilk ciddi değerlendirmelerden biri *Journal des Débats Politiques et Littéraires*'de yayımlandı. Armand Bertin imzalı makalede, Sinop hadisesi, Fransa ve İngiltere'nin savaşa girme nedeni olarak görülmekteydi. Bertin, Sinop hadisesinin İngiltere'de büyük bir dalgalanmaya neden olduğuna ve bunun etkisiyle İngiliz matbuatında hiç alışık olunmayan şekilde sert ve savaş yanlısı yayınlar yapıldığına dikkat çekmişti. *Times*'ın yanında *Daily News* ve *Morning Post* gazetelerinde de savaş yanlısı makaleler kaleme alındığını ve bunların Fransız kamuoyunu oldukça şaşırttığını dile getiren Bertin, İngiliz matbuatına dayanarak, müttefik filoların Karadeniz'e girmesinin Viyana kararlarını tersine çevireceğini ve bunun savaş

³⁶ Telgraf metni için bk.. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 13 Aralık 1853; *La Presse*, 13 Aralık 1853; *Le Constitutionnel*, 13 Aralık 1853; *Le Siècle*, 13 Aralık 1853. Bazı kaynaklarda bu tarih 14 Aralık olarak verilmektedir. Bk.. Kinglake, 1864: 40. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*'de çıkan haberde Sinop'un, jeopolitik konumu ve Anadolu'da İstanbul'dan sonraki yegâne askeri tersane olması hasebiyle son derece önemli olduğu ifade edilmişti. Savaşın devam edebilmesi için Osmanlı Devleti'nin şehrin istihkâmını modern bir şekilde yapmasının zorunlu olduğu, aksi takdirde Rusların Türklerin karşısında avantajlı konuma geçecekleri gibi, İstanbul ile Erzurum'daki ordunun da iletişimi açısından Sinop'un önemi vurgulanmıştı. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 13 Aralık 1853.

³⁷ Fransızlar gerçek ölü sayısını, savaştan kurtulan bir Trabzonlu gemicinin memleketine dönerek olayı anlatması ile öğrenebilmişlerdi. Bk.. De la Gorce, 1908: 198-199.

³⁸ De la Gorce, 1908: 198-199.

³⁹ De la Gorce, 1908: 199.

talep etmek anlamına geldiğini ima etmişti. Ayrıca, *Times*'ta yer alan savaş dolu ifadelerin gerçekten uzak şeyler olmayacağını da belirtmekteydi.⁴⁰

Sinop faciasına ilişkin bir başka önemli değerlendirme de dönemin ünlü Fransız politikacılarından ve gazetecilerinden olan *Émile de Girardin* tarafından yapıldı. Viyana kararlarını zaman kaybı olarak değerlendiren *Le Siècle*'in⁴¹ kurucusu olan *de Girardin*, Sinop'ta yaşanan faciayı, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin pasifliği ile ilişkilendirip, ortak hareket edemeyen her iki ülke büyükelçi ve amirallerini de bu faciada pay sahibi olmakla itham etti. Ona göre; eğer zamanında daha dikkatli bir politika izlenseydi, müttefik filoların yardımıyla Osmanlı donanması, nitelik ve nicelik bakımından Rus donanmasına eşit düzeyde olabilirdi. *De Girardin* nazarında bu dakikadan sonra müttefiklerin yapması gereken iki şey vardı. Müttefik filo ya harekete geçecek ya da, uzun zamandır olduğu gibi, yerinde sabit kalacaktı. Birinci şıkta müttefik donanması, Osmanlı Devleti'ni koruduğunu gösterecek veya Sinop'u Sivastopol'a karşı korumak için Karadeniz'e girecekti. Doğal olarak bu durum, Rusya'ya karşı doğrudan zor kullanmayı beraberinde getirecekti. İkinci şık ise; dolaylı yoldan Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak demektir. Ama her iki durumda da beklemeye dayalı pasif politika sona erecekti. Ayrıca karşısında savaşa karar vermiş bu üç ülkeyi gören Rusya kolektif bir savaşı kolayca göze alamayacaktı.⁴²

Rusya ile savaşın eşiğine gelmiş olan Fransa için, Rusların Karadeniz'deki donanma üstünlükleri üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir sorundu. *Journal des Débats Politiques et Littéraires* gazetesinden Xavier Raymond, Rus kaynaklarına dayanarak⁴³ Rus donanmasının söylenenden de fazla olduğunu kabul etmekle birlikte, müttefiklerin desteği ile Türk donanmasının Karadeniz'de Ruslara karşı mücadele edebileceğini de düşünmekteydi. Yazısının devamında Fransız basınında olaya ilişkin abartılı bilgiler olduğunu kabul eden yazar,

“...unutmamak gerekir ki Sinop'ta Osmanlı donanmasının sadece az bir kısmı yok edilmiştir. On

⁴⁰ Journal des Débats Politiques et Littéraires. 15 Aralık 1853.

⁴¹ Le Siècle. 14 Aralık 1853.

⁴² Le Siècle. 17 Aralık 1853.

⁴³ Le bulletin d'Odessa.

üç donanımlı savaş gemisi Boğaz'a girmiştir. Aynı anda el değmemiş buharlı firkateynler de Müşaver Paşa komutasında buraya/Boğaza gelmişlerdir. Diğer taraftan daha önce ifade ettiğimiz yok olan Türk gemilerinin sayısının biraz abartılı olduğunu ve imparatorluğun diğer limanlarında bulunan bazı arızalı gemilerinde Osmanlı donanmasında yer alacağını da dikkate almak gerekir...”

diyerek bir anlamda Fransız kamuoyuna Osmanlıların güçlerinden çok fazla bir şey kaybetmediklerini anlatmak istemişti. Ama Xavier, “...her halükarda iki ülkenin donanmaları ile alakalı resmi yayınlarını öğrenmeden olumlu bir şey de söyleyemeyeceğiz...” diyerek yine de ihtiyatı elden bırakmamıştı. Sinop hadisesinden sonra, İstanbul'dan gelen acil telgrafla Avrupa kamuoyunda Osmanlılar lehine büyük bir duygu/sempati oluştuğunu belirten Xavier, İngiliz ve Fransız amiral ve büyükelçilerinin bu konuda yapılması gerekenler için bir araya geleceklerini duyurup, bu konuda Fransız kamuoyuna güvence vererek yazısını sonlandırmıştı.⁴⁴

Yukarıda belirtilen Times'ta yayınlanan savaş yanlısı ve İngiliz hükümetini bu güne kadar bekleyerek büyük bir hata yapmakla suçlayan makale Fransız basınında geniş yer buldu. Makalenin yayınlanmasından sonra Redcliff'e İngiliz hükümeti tarafından bazı yeni emirler gönderildi. Aynı manevrayı Fransız hükümetinden beklediklerini söyleyen *Lamarche* imzalı makalede, Redcliffe'e gönderilen emirlerin içeriğinin bilinmediği ama kulislerde dolaşan dedikodulara göre; bu emirlerin katı olup, Viyana kongresinden alınan kararları askıya alabilecek nitelikte olabileceği belirtildi.⁴⁵

Sinop hadisesi kadar müttefik filoların Karadeniz'e girmeleri de Fransız basınında geniş yer buldu. Fransız basınına göre; müttefiklerin bu girişimi Fransızların resti ile gerçekleşebilmişti. *La Presse*'de çıkan bir habere göre; Fransız Hükümeti, İngiltere'ye Sinop hadisesinden sonra artık taraf olmalarının gerekliliğini açıkça beyan etti ve eğer İngiltere, Fransa ile birlikte Karadeniz'e girmeyi reddederse Fransa bunu tek başına yapacaktı. Bunun üzerine Aberdeen Hükümeti aynı gün bu isteğe olumlu yanıt

⁴⁴ Journal des Débats Politiques et Littéraires. 15 Aralık 1853.

⁴⁵ Le Siècle, 16 Aralık 1853.

verdi. Sonuç olarak iki devletin filolarının Karadeniz'e girmelerine karar verildi.⁴⁶

Journal des Débats Politiques et Littéraires'de 17 Aralık 1853'te yayınlanan makalede Fransız Mogador ve İngiliz Retribution gemilerinin Karadeniz'e girmelerinin önemine değinildi. Çünkü bu iki firkateyn, her iki filonun en güçlü gemileriydi.⁴⁷ İstanbul'dan gelen bir telgraf Fransız kamuoyunda heyecan yaratmıştı. Bu haberde Hebe adlı İngiliz ticaret gemisinin, Trabzon açıklarında Ruslar tarafından taciz edildiği bilgisi yer almaktaydı. Fransız basınına göre; eğer bu haber gerçek ise Sinop hadisesinin İngiliz kamuoyunda meydana getirdiği öfkeyi arttıracak çok önemli gelişmeler yaşanabilirdi.⁴⁸ *Le Mogador* ve *Retribution*'un Karadeniz'e girmelerinin hangi amaçla olduğu ve savaşın bir işareti olup olmadığı da Fransız matbuatını oldukça meşgul etmişti. Bazı yayın organlarına göre iki geminin Sinop olayı için gönderilmeleri iki donanmanın Karadeniz'e gireceğinin işareti olarak yorumlanmaktaydı.⁴⁹ Özellikle *La Presse* gazetesi, müttefik donanmalarına ait bu iki geminin hareketinin bir sonraki adımının müttefik filonun tamamen Karadeniz'e girmesi olacağına ısrarcıydı. 12 Aralık'ta İstanbul'dan gelen haberleri kaynak gösteren gazete; Rusların Osmanlı kıyılarına çıkarma yapması durumunda iki filonun Karadeniz'e gireceğini belirtmiş ve bu haberi olumlu bir şekilde karşılamıştı.⁵⁰

La Presse iki gün arayla verdiği haberlerle bu konuya değindi. İlk gün, Osmanlı Devleti'nin Palmerston ve Bruck'ün Viyana görüşmelerine ilişkin teklifini reddetmesi üzerinde duruldu. Bâb-ı Âlî sadece Rusya'nın isteklerinden vazgeçmesi şartıyla görüşmelere başlayacaktı. Ayrıca her iki ülkenin amiralleri de Karadeniz'e açılmak için hazır beklemekteydi ve müttefik firkateynlerin geç gelmeleri de bununla bağlantılıydı. Bir sonraki gün ise Berlin'den gelen telgrafta ve *Journal Francfort* gazetesinde Mogador ve Retribution gemilerinin gönderilmelerinin mütte-

⁴⁶ *La Presse*, 27 Aralık 1853 Taylor, 1954: 58-59; İngiliz ve Fransız Hükümetleri arasındaki yazışmalar için ayrıca bk.. Temperley, 1936: 515-516.

⁴⁷ Her iki gemi de 600 beygir gücündeydi. Aynı haberde Karadeniz'e açılması beklenen bir diğer gemi olarak Charlemagne gösterilmişse de bu haber doğru çıkmamıştır. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*. 17 Aralık 1853.

⁴⁸ *Journal des Débats Politiques et Littéraires*. 17 Aralık 1853.

⁴⁹ Mesela bk.. *Le Constitutionnel*. 18 Aralık 1853.

⁵⁰ *La Presse*. 24 Aralık 1853.

fik filolarının Karadeniz'e gireceklerinin işareti olmadığına ilişkin haberleri İngiliz *Morning Cronicle* gazetesinin Fransız ve İngiliz Büyükelçilerin ayın onunda bir araya gelerek Karadeniz'e girme konusunda emirleri beklemeye başladığına dair haberi ile *Times* gazetesinde çıkan ve son derece sert ve savaş yanlısı makaleyi örnek göstererek iddialarında haklı olduklarını ispatlamaya çalışmışlardı.⁵¹ Müttefik filonun Karadeniz'e girmesi haberini *La Presse*, 26 Aralık'taki sayısında olumlu bir gelişme olarak ele almaktaydı. *Siecle* gazetesinin 13 Aralık'taki sayısına atıfta bulunarak, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, müttefik filonun Karadeniz'i işgal emrini aralarında konuştuklarından bahsetmekteydi. Hatta *La Presse*, Karadeniz'de savaş alanını gösteren bir haritayı okurları için ek olarak vermişti. Gazetede müttefik filonun bundan sonra nasıl bir rol oynayacağı konusu tartışmaya açılmış ve filonun varlığının bile Osmanlı Devleti için, en azından bir güvence olacağı ve bu şekilde Kafkasya ve Batum'daki orduya asker ve erzak temininin rahat bir şekilde yapılabileceği söylendi.⁵²

Müttefik donanmanın Karadeniz'e girmesine ilişkin olarak en çarpıcı makalelerden birisi *La Presse* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü A. Nefftzer tarafından kaleme alınmıştı. Alınan kararı geç kalmış bir hareket olarak değerlendiren Nefftzer, yazısına "...eğer geç kalmış bu emir için uzun süre beklenmeseydi, gerçekten de Osmanlı Devleti'nin donanmasının dörtte birine mal olan ve ülkelerini savunan dört bin vatanseverin ölmesine neden olan Sinop faciasına üzülme gerek kalmayacak mıydı?..." şeklinde çarpıcı bir soruyla başlamıştı. Makalesinin devamında yazar, benzer bir hareketin önünü alabilmek için doğal ve kaçınılmaz olarak sadece olayların şiddetlenmesini değil aynı zamanda düşmanlığı da sona erdirecek bir tedbirin alınmasını zorunlu görmekteydi. Daha önce bahsettiğimiz gibi Rus donanmasının nicelik ve nitelik bakımından üstünlüğünün Fransız kamuoyunda yarattığı endişe burada da dile getirilmişti.⁵³ Yazara göre buna rağmen Rusya, müttefiklerle savaşı göze alabilecek durumda değildi. Bu durumda sorunun halledilmesi için Fransa açısından

⁵¹ *La Presse*, 25 Aralık 1853.

⁵² *La Presse*, 26 Aralık 1853.

⁵³ "...Lakin Rus donanmasının diğer üç devletin donanmasına eşit olduğunu söylemek gerekir..." *La Presse*, 27 Aralık 1853.

tek yol gözükmekteydi. Yazar açık bir şekilde Rusya'ya karşı tek çıkar yolun zor kullanmaktan geçtiğine inanmaktaydı.⁵⁴ Sinop baskının Rusya'yı köşeye sıkıştırdığını düşünen Nefftzer'e göre⁵⁵ Çar Nikola'nın önünde iki seçenek vardı. Ya bu küçük düşürücü ve aşağılayıcı durumu belirsiz bir şekilde devam ettirecek ya da zorla aldığı Memleketeyn'i boşaltacaktı. Bunlardan birisini seçmesi bile Çar'ın en azından kibrini yok edecek ve diplomatik yolları düşündürecekti. Müttelik donanmalarının Karadeniz'e geç girmelerini üzüntü verici olarak değerlendiren yazara göre; "...Fransa ve İngiltere sayesinde belirsizliğin tehlikeleri ortadan kaldırılmış ve kangren olan yaraya" müdahale edilmişti. Nefftzer, Sinop hadisesinin baş müsebbibi olarak da Aberdeen'i göstermekteydi. Aberdeen'in can sıkıcı direnişinden sonra, alınan bu kararlar birlikte Avrupa'nın altı ay süren kararsızlıktan, Türkiye'nin ise fazla ve boş yere kurban vermektan kurtulduğunu belirten Nefftzer, iddiasını daha da ileri götürerek Prut'un geçilmesi ve Memleketeyn'in işgalini de Aberdeen'in kabahatli tarafgirliğine bağlamıştı.⁵⁶ Sonuç olarak Karadeniz'e girmenin iki ülkenin çıkarlarını daha da sağlamlaştıracağını savunan Nefftzer, çarpıcı bir soruyla başladığı makalesini aynı şekilde sonlandırmıştı: "...Ne zamandan beri bir yangın çıktığında itfaiyenin varışından korkulmaktadır?..."⁵⁷

Sinop hadisesinin Fransa üzerindeki en önemli yansıması Napolyon'un, Çar Nikola'ya yazmış olduğu mektuptan okunabilir. 29 Ocak 1854'te yazılan bu mektupta, o ana kadar, bu olaya tarafsız kalmayı yeğlediklerini, ama Osmanlı Devleti'nin kendilerinden yardım talebini de haklı bulduklarını dile getiren Napolyon, Sinop baskınına kadar Osmanlı Devleti'ne, pasif bir korumacılıkla yaklaştıklarını ama bu olayın Fransa'nın kesin bir konum almasına neden olduğunu Çar'a açık bir şekilde belirtmekteydi: "...Bunu politik bir başarısızlık olarak değil de askeri

⁵⁴ "... Peki, Rusya eşit olmayan bir savaşta körü körüne filozofu tehlikeye atarak bir savaşa girebilecek midir? Cevap sorunun içerisinde yatmaktadır. Kanaatimize göre; Sinop faciasını öğrendikten sonra, dediğimiz gibi bu işi zorla çözecek donanımına sahibiz. Yine diyoruz ki bu sonun başlangıcıdır. Başka türlü asla olamayacaktır..." La Presse, 27 Aralık 1853.

⁵⁵ "... Rusya, ne Sivastopol'da mahpus bir şekilde kalabilecektir ne de bunu isteyebilecektir. Bu durum Rusya'yı bütün Avrupa'nın gözü önünde zayıf ve aşağılık bir konumda gösterebilir..." La Presse, 27 Aralık 1853:1-2.

⁵⁶ Nefftzer acımasızca eleştirdiği Aberdeen'in ilerleyen zamanlarda yaptığı hataların bedelini ödeyeceğini de sert bir şekilde ifade etmekteydi: "(Aberdeen), kefareti ödeyecektir. Zaten bu süreç başladı. Lord Palmerston'un gözünde yüz kızartıcı bir konuma düşmek zorunda kaldı..." La Presse, 27 Aralık 1853: 1-2.

⁵⁷ La Presse, 27 Aralık 1853: 1-2.

onurumuz olarak kabul ediyoruz. Sinop'taki topların gülleleri Osmanlı Devletine karşı milli bir saygı duyan bütün İngiliz ve Fransızların kalplerinde acılı bir şekilde yankılandı..."⁵⁸ Napolyon, Çar Nikola'ya İngilizler ile beraber aldıkları kararı da sert bir şekilde ifade ederek, müttefiklerin kararlılığını ortaya koyarak artık savaş ya da barışta karar kılmanın zamanın geldiğini belirtmekteydi:

"...Toplarımızın ulaşabildiği her yerde ittifakımıza saygı gösterilmesi zorunludur... Açıkçası, derhal ve kesin bir ateşkes veya kesin bir kopuş zorunludur..." barış yapmanın şartları da çok açıktı: "...Rus ordusu, prenslikleri, bizim filolarımız da Karadeniz'i terk edecek. Direk olarak Osmanlı ile bir anlaşma imzalamayı tercih eden Majesteleri, dört devletin güvencesi altında olacak olan bir anlaşma için Sultanın tam yetkili bir temsilcisi ile görüşmelere başlayacak bir elçi atayacak. Majestelerinin kabul edeceği bu plan için İngiltere Kraliçesiyle hemfikiriz. Sakinlik tekrar tesis edileceği gibi, herkes de memnun olacak. Bu planda hiçbir şey Majestelerinin saygınlığını ve onurunu zedelemeyecek..."

Napolyon mektubunun sonuna, Çar'ın bu barış planını reddetmesi hâlinde savaşın başlayacağını ve müttefiklerin savaşa ordularını göndermek zorunda olacaklarını da ekledi.⁵⁹

Napolyon'un bu mektubundan birkaç gün sonra Paris Sefiri Veli Paşa, Fransız Hariciye Nazırı ile bir araya geldi. Veli Paşa'ya mektubun içeriğinden bahseden Fransız Nazır, Rusya'nın bu mektubu ilan-ı harb addedeceğinin Fransa Parlamentosu tarafından bilindiğini, hatta Fransız kamuoyunun da bütün bu hadiselerin nedenini bilmesi için Rusya ile olan yazışmaların *Moniteur* gazetesi tarafından basıldığını izah etti. Bunun dışında Elçiliklerin *kat'-ı muhaberatından* sonra artık Osmanlı Devleti'ne gereken yardımların yapılmasının zamanının geldiğini de belirtti. Bu sebeple Fransa Şubat ayının sonuna (**gaye-sine**) kadar ordusunu 650.000 askere yükseltecek ve Afrika'da bulunan askerler de General Pelissier kumandasında 20.000 topçu ve süvari hazırlanacağını ve İstanbul'a tedarikleriyle beraber 50.000 as-

⁵⁸ Napoléon, 1854: III-VIII; Yon, 2004: 82; Türkgeldi, 1987: 329-332; De l'isere, 1858: 39-42.

⁵⁹ Napoléon, 1854: III-VIII.

ker yollanacaktı. Yine de bu askerler hemen yollanmayacaktı. Fransa son ana kadar bekleyecekti. Yardım kuvvetleri, Rusya'nın Tuna'yı aşması ve bir yere saldırmaması durumunda, o tarafta bulunan Osmanlı askerinin kâfi gelmeyeceğine kesin kanaat getirildiğinde hemen on gün zarfında yollanacaktı.⁶⁰

Fransa bir taraftan Osmanlı Devleti'ne bu konuda ciddi olduğunu da göstermek istiyordu. Bu doğrultuda Toulon Limanı'nda bulunan yedi adet savaş gemisini Osmanlı refakatinde bulunan gemilere ilave olarak gönderdi.⁶¹ Fransa Osmanlı Devleti'ne donanma yollamışsa da karadan henüz asker yollamamıştı. Fransa ve İngiltere karadan ordu yollanması konusunda henüz anlaşmaya varamamışlardı. Çünkü kara ordusunun hazırlanmasında ordunun sevkiyatında ikamet edilecek yer, gerekli olan yiyecek ve içecek ile mühimmat işlerinin halledilmesi uzun zaman almaktaydı ve ayrıca oldukça masraflıydı. Bu iş için Fransa tarafından Coloneel Arnud ve İngiltere tarafından dahi Bourgon'un görevlendirilmişti. Fransızlar, gönderilecek askerlerin dörtte bir masrafını Fransa'nın, geriye kalanın ise İngiltere tarafından karşılanması için İngiltere'ye teklif sunmuştu.⁶²

Bir rivayete göre de bu askerler sadece İstanbul'un muhafazası için gönderileceklerdi. Bu askerlerin ancak gerektiğinde sevk edileceklerini ve bu iş için Fransız gemilerinin yeterli olamayacağını, İngiltere ile görüşüldüğünü de belirtti. Biz birkaç üst düzey Fransız ile görüştük. Buna göre ayın sekizinde Fransa Hariciye Nazırı ve bazı zevatla Napolyon'un sarayına gidilmiş, kendisine Avusturya ve Prusya'nın şu aralar Osmanlı Devleti'ne meyletmiş gibi göründüklerini ve bu sebeple İngiltere ve Fransa ile birleşebileceklerini ve Rusya'nın bu dört devlete karşı duramayacağını (kendisini saymıyor!) ve savaşa gerek kalmadan bu işin bitebileceğini ifade edilmiş. Kendisi de bu iki devletin katılması durumunda benim dediğim gibi işin halledilebileceğini beyan etmiş. Ayrıca gönderilecek askerlerin dörtte bir masrafını Fransa'nın geriye kalanın ise İngiltere tarafından karşılanması için İngiltere'ye teklif su-

⁶⁰ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

⁶¹ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 98, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

⁶² BOA. HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854); Lef 98, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854); Lef 103, (18 Ca 1270/16 Şubat 1854).

nulduğunu ve bunun Parlamento’da müzakere edilmekte olduğunu da belirtmiş. Fransa’nın bunda ısrar etmesi durumunda İngiltere’nin yardımcı olacağını belirtmiştir.⁶³

18 Şubat Pazar gecesi Napolyon resmi bir davette Paris Sefiri Veli Paşa’yı kabul etti. Bu davette Napolyon, Veli Paşa’ya “Çar’ın cevabının geldiğini ve teklif edilen sulhun kabul edilmediğini” söyledi. Veli Paşa daha sonra yaşananları şu şekilde anlatır:

“Ben de kendisine bu durumda savaşın kaçınılmaz olduğunu ifade ettiğim de o da bunu onayladı. Ayrıca Osmanlı Devleti’ne yardım etmek amacıyla Cezayir’den 4.000 Müslüman’ın da bulunduğu askerleri yollayacaklarını sözlere ekledi. Daha sonra Hariciye Nazırı ile olan mülakatında Pire, Preveze civarlarında ahalinin bazı uygunsuz davranışlarının olduğunu duyduklarını ve Yunan sınırında bulunan bu yerlerde halkın isyan etmeye meyilli olmalarıyla bundan Rusya’nın karlı çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği konuşulmuştur. Ayrıca bana artık ilan-ı harb etmelerinin zorunluluk teşkil ettiğini de ima eder yollu beyan etti. Çar’ın cevabını okuyanlardan birisinde rivayet edildiğine göre; Çar askerlerine güvenerek 1812’de nasıl cevap vermişlerse yine aynı cevabı vereceklerini belirtmiş olup bu da ilan-ı harp etmekten başka bir şey değildir denilmektedir.”⁶⁴

Çar’ın bu cevabından sonra Petersburg’daki Fransa elçileri de orayı terk ettiler. Artık hem İngiltere hem de Fransa Osmanlı Devleti’ne en kısa sürede karadan da yardım edeceklerini beyan ettiler. Fransızlar bu itibar ile Osmanlı Devleti’ne ilk olarak 40-50.000 kadar asker yollamaya karar verdi.⁶⁵ Fransa ve İngiltere, 12 Mart 1854’te Osmanlı Devleti ile İstanbul Muahedesini imzalayarak kara ve deniz kuvvetleri ile yardım edeceklerini kabul ettiler. Rusya’nın 19 Mart’ta Eflak ve Boğdan’ı boşaltmayacağını bildirmesi üzerine 27 Mart’ta Rusya’ya harp ilan ettiler.⁶⁶ Rus Bakan Kont Nesselrode, İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine, Çar Nikola’nın kendisine yollanmış olan

⁶³ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

⁶⁴ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 104, (21 Ca 1270/19 Şubat 1854); ayrıca bk.. Yon, 2004: 82; Türkgeldi, 1987: 332-336.

⁶⁵ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 105, (22 Ca 1270/20 Şubat 1854).

⁶⁶ Özcan, 1999: 104.

notalara cevap vermeyeceğini bildirdi. Ayın 27'sinde Napolyon, Senato'ya ve Legislative Corps'a, Rus kabinesinin kararının Rusya ve Fransa arasında savaş durumu olduğunu ortaya koyduğunu ifade etti. İngiltere Kraliçesi de benzer ifadeleri Parlamento'da dile getirdi.⁶⁷

Fransız ve İngiliz Filolarının Karadeniz'e Girişi

Tam bu günlerde Osmanlı Devleti, müttefiklere Rusların kendi topraklarına yönelik tüm faaliyetlerine karşı filosunu Karadeniz'e göndermek isteğini açık bir şekilde ifade etti. Fakat hâlâ müttefikler, ortak bir karar verip harekete geçememişlerdi. Lord Stratford, bu isteğe kesin bir şekilde katılırken, Baraguey temkinli davranmakta ısrarcıydı. Baraguey, böyle bir durumun Fransa adına avantaj sağlamasının zor görüldüğünü düşünmekteydi. Rusların Osmanlı topraklarına saldırması durumunda gemilerin Karadeniz'e inmesine müsaade edilmesi gerektiğini Lord Stratford'a ifade etti. Fakat İngiltere için artık savaş başlamıştı ve Stratford, Baraguey'in bu önerisini reddetti. Aslında bu öneri Fransa'nın diplomasi alanında ikili oynadığı şüphesini beraberinde getirirse de Fransa açısından durum biraz farklıydı. Baraguey, bir tarafta Reşit Paşa'ya bu konuda destek olacağını söylemiş hatta "Fransa'nın iyi donanımlı buharlı gemileriyle Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı avantajlı bir şekilde savaşabileceği kanısında olup, bu konuda Fransız Hariciye Nazırının bütün alakasını çekmeye çalışacağını" da ifade etmişti.⁶⁸ Baraguey, diğer taraftan da İngilizlere ihtiyatlı davranılmasını önermekteydi.⁶⁹ Ani fikir değişikliğinin nedeni Fransız Amiraller ile yapılan görüşmelerdi. 21 Aralık 1853 tarihinde Fransız Büyükelçisi, Lord Stratford'a açık bir şekilde donanmalarının Karadeniz'e inme hususunda aklına üç temel sorunun takıldığını belirtti. Bu soruları da *gereklilik*, *yararlılık*, *fırsat* olarak açıkladı. Baraguey, Lord Stratford'a; Amiral Dundas ve Hamelin ile bir toplantı yaptıklarını ve bazı kararlar aldıklarını söyledi. Alınan bu kararlara göre; Varna ve Sinop arasına hafif gemiler

⁶⁷ Abbott, 1868: 545.

⁶⁸ Reşit Paşa, Baraguey'e yazdığı bir notta, kendisinin şu sözlerini ona hatırlatmıştır: "...Sultanın Nazırları her zaman Fransız elçisinin önünde Karadeniz'e girme isteklerini dile getirdiler. Fransız elçisi de, hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını savunmak amacıyla Karadeniz'e filo göndermesine karşı olmadığını belirtti..." AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Aralık 1853: 208.

⁶⁹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Aralık 1853: 205-206.

gönderilecek ve bu gemiler, kıyılarda gezip, Rus gemilerinin hareketlerini gözlemleyeceklerdi. Lord Stratford'un müttefik filolarının Karadeniz'de gezmesini ve Sinop'ta demirlemesi önerisini ise Fransa'nın çıkarlarına uymayacağı için reddetti. Ona göre, bu şekilde hareket etmek Fransız Hükümetinin politikasıyla çelişmekteydi. "...Zira filoyu ikiye bölmek, hükümeti ikiye bölmek gibi olup, Doğu Sorununun başlangıcından beri harika şekilde yürüyen filomuz için uygun değildir..." diyerek, sadece bir buharlı firkateynin İngiliz filosuna katılmasını önerdi. Kendisinin de belirttiği gibi hâlâ fikir ayrılıkları söz konusuydu.⁷⁰

Daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde 25 Aralık 1853 tarihinde Fransa ve İngiltere Karadeniz'e açılma konusunda kesin bir anlaşmaya vardı. Amiral Hamelin ve Dundas eşit sayıda gemilere sahip olacaklardı. Lord Stratford ile Baraguey de Amirallere gönderilecek emirler konusunda anlaştılar. İki filo, Osmanlı topraklarına yönelik bir Rus müdahale girişimine karşısında, güç kullanma hakkına sahip olacaklardı.⁷¹ İki devlet bu kararlarını üç gün sonra Bâb-ı Âlî'ye iletiler. Buna göre; Fransa 3,5 mil açığa kadar ve herhangi bir hudut olmayarak Karadeniz'in her tarafında Osmanlı Devleti'nin gemilerini koruyacağını ilan ettikten sonra, İngiltere'de bu konuda aynı sorumluluğu üstlendiğini Osmanlı Devleti'ne tebliğ etti. Ayrıca ne zaman Karadeniz'e bir gemi yollanacaksa o zaman Amirallere bilgi verilmesi de gerekmektedir.⁷²

Karadeniz'e açılacak olan bu filonun görevi, herhangi bir saldırı girişimine karşı Osmanlı topraklarını korumaktı. Filoya bu görev verildikten sonra karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin bir strateji belirlendi. Mesela eğer müttefik filo, Rus gemileri ile karşılaşırsa; ilk olarak iki ülke arasında var olan Pasifik ilişkilerine uygun bir şekilde davranılacaktı. Fakat Rus gemileri Osmanlı topraklarına bir çıkarma ya da yıkıcı bir faaliyette bulunmaya kalkarlarsa, onlara dostça geri çekilmeleri uyarısında bulunulacaktı. Rus filosuna karşı, ancak müttefik filosunun taleplerini reddettiğinde, harekete geçilecekti. Bir Türk limanının Ruslar tarafından abluka altına alınması durumunda bile filo, görevine devam edecekti.

⁷⁰ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Lord Stratford'a, 21 Aralık 1853: 214-215.

⁷¹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 26 Aralık 1853: 237.

⁷² BOA.A.AMD 50/40, (27 Ra 1270/28 Aralık 1853); HR.SYS.903-2/, (27 Ra 1270/28 Aralık 1853)

Buna karşın Türklere ait bir savaş ya da ticaret gemisi Ruslar tarafından saldırıya uğrar ya da takibat altına alınırsa müttefik filosu devreye girerek, Osmanlı'ya ait bu geminin oradan uzaklaşmasını sağlayacaklardı. Sahilden 3 kilometreden fazla bir mesafede, Ruslar tarafından esir alınan başka bir ülkeye ait bir gemi ile karşılaşılır ise kesinlikle herhangi bir müdahalede bulunulmayacaktı. Bu talimatlar, Karadeniz'deki bütün Osmanlı toprakları için geçerliydi. Gerekmedikçe ittifak gemileri, düşmanı provoke etmemek için, Rus kıyılarında görünmeyeceklerdi. Bir buharlı gemi, Rumeli kıyılarını kontrol amacıyla Kara-Varna'ya kadar gönderilecekti. İngiliz ve Fransızlar, Trabzon, Samsun, Sinop ve Ereğli'deki konsoloslara irtibat hâlinde olacak ve Sinop limanının, filonun tamamının ya da bir kısmının demirlemesi için uygun olup olmadığı hususuna subayların da onayına bakılarak karar verilecekti. Bu açıdan bir yerde demirleme ya da boğaza geri dönme konusunda yetki Amiralde olacaktı. Eğer Boğaza geri dönme fikri uygun bulunursa, Sinop'ta bir gemi bırakılacaktı. Bu gemi Rus filosunun Doğu Karadeniz'deki manevraları hakkında bilgi vermekle yükümlü olacaktı.⁷³ Bu arada Rus tarafına savaş gemilerinin on beş gün içerisinde Karadeniz'deki Rus limanlarına dönmek zorunda oldukları; aksi takdirde müttefikler tarafından bu isteğin zorla yerine getirileceği beyan edildi. Çar'ın bu teklife yanıtı sert oldu ve iki ülkenin başkentlerinde bulunan büyükelçilerini geri çekti. Hemen ardından Fransız ve İngilizler, bu hamleye mukabili şekilde karşılık verdiler ve St. Petersburg'daki Büyükelçilerini oradan çektiler.⁷⁴

Nihayet ayın 31'inde müttefikler Karadeniz'e açılmak için artık hazır vaziyetteydiler. İlk etapta müttefik donanmanın on parçadan oluşmasına karar verildi. Müttefik donanmasında bulunan Fransız gemileri şunlardı: la Ville de Paris, le Jupiter, le Bayard, le Henry IV ve le Charlemagne ile le Gomer, le Mogador, le Descartes, le Magellan, le Sané adlı buharlı firkateynler. Ayrıca boğazı savunmak amacıyla da Amiral Jacquinot'un kumandasında üç gemi bırakıldı: le Valmy, le Fuidlan, le Jena.⁷⁵ Hemen bir gün sonra İngiliz Büyükelçisi ile görüşen Amiral Dundas, on parçadan oluşan bu donanmaya dört İngiliz ve iki

⁷³ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 25 Aralık 1853: 246-247.

⁷⁴ De l'isere, 1858: 37-38.

⁷⁵ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 31 Aralık 1853: 255-256.

Fransız gemisinin daha ilave edilmesi talebinde bulundu. Böylece filonun on altı parçadan oluşturulmasına karar verildi. Boğaz'ı korumak için ise sadece le Valmy ve İngiliz Trafalgar kalacaktı. Sağanak yağışlar nedeniyle gemilerin Boğaz'dan ayrılmaları dört gün gecikti. Sonunda bu filo 4 Ocak 1854'te boğazdan ayrıldı.⁷⁶ Amiral Hamelin Sinop'a vardıktan sonra kendisi burada kalırken, beş Türk gemisinin de eşlik ettiği filo, Karadeniz'in önemli kıyılarını kontrol etmek ve Rusların manevralarını tespit etmek amacıyla ayın 8'inde Sinop'tan ayrıldı.⁷⁷ Filo bir gün sonra 9 Ocak 1854'te saat 11 sularında Samsun Limanına vardı.⁷⁸ Aynı gün de Trabzon'a ulaşıldı.⁷⁹ Konvoy daha sonra 11 Ocak sabahı Batum, öğleden sonra da Şevketil'e ulaştı. Ayın 13'ünde bu konvoy Sinop'a döndü⁸⁰ ve ayın 17'sinde Boğaz'a dönmek için yola çıktılar.⁸¹

Karadeniz'de bulunan müttefik filosunun kış mevsiminin sert hava koşullarından başka karşılaştığı bir diğer problem yakıtı. Hatta Sinop'ta yakıt deposunun olmaması buradaki gemilerin Boğaz'a dönme nedeniydi. Daha önce olduğu gibi Amiral Hamelin, emri altındaki gemilerin nicelik bakımından yetersiz olmasından şikâyet etmekteydi. Eğer Boğaz'dan Sinop'a yakıt taşınması gerekirse eldeki beş adet buharlı firkateyn yeterli olmayacaktı.⁸²

⁷⁶ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 30 Aralık 1853; 8 Ocak 1854. İki gün sonra Sivastopol önlerinde bir İngiliz savaş gemisi belirmişti. Tek başına hareket eden bu gemi, adeta Rusya'ya İngiltere'nin meydan okumasıydı. Droz, 1959: 25.

⁷⁷ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e (19 Ocak 1854).

⁷⁸ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Mogador'un Kaptanından Amiral Hamelin'e (9 Ocak 1854).

⁷⁹ Müttefik donanmasının Trabzon'a uğramasında buranın stratejik öneminin yanında şehirdeki Fransız Konsolosunun, Baraguey'den şehirde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki gerilimi azaltma fikri de etkili olmuştu. Konsolos, Baraguey'e "Bana göre bir ya da iki Fransız savaş gemisinin buraya varması çok iyi olacaktır. Bu Türklere bir mesaj olacağı gibi, Hristiyanların da morallerini yükseltecektir." şeklinde bir teklifte bulunmuştu. Bk.. Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.61 (8 Aralık 1853). Konsolosun bu önerisi işe yaramıştı. Bütün halk on üç gemiden oluşan bu filonun gelişini görmek için kıyıya akın etmişti. Kendisinin tabiriyle "şehirde, uzun zamandır görünmeyen bir bayram havası vardı. Hatta bütün camilerde İngiliz ve Fransızlar için dualar edilmişti." Bk.. Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.2 (11 Ocak 1854). Guérin, filonun Trabzon'a varışını 9 Ocak olarak verir. Bk.. Guérin, 1858: 58.

⁸⁰ Guérin, 1858: 58.

⁸¹ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 22 Ocak 1854.

⁸² AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Harbiye Nazırı'ndan Amiral Hamelin'e, 25 Ocak 1854.

Varna civarının kontrolünü ihmal etmek istemeyen müttefikler, Boğaz'a geri dönmüş olan le Gomer, le Sané adlı Fransız gemileriyle Sampson ve Firebraud adlı İngiliz gemilerinin bu tarafa gönderilmesine karar verdiler. Fakat bu gemilerin görevi Varna ile sınırlı kalmayacaktı. 28 Ocak'ta Boğaz'dan ayrılan bu gemiler, Rumeli kıyılarından başlayarak, Varna'ya kadar ilerleyeceklerdi. Her türden bilgiyi elde edecek olan bu gemiler daha sonra Sivastopol önünde belirerek, Rusların gerçek gücü hakkında bilgi toplayacaklardı. Son olarak Kalfa limanı (Theodosie) önünde bulunacak ve sonra da Boğaz'a geri döneceklerdi.⁸³

Müttefikleri Osmanlı gemilerini korumaya ikna etmeyi başaran Bâb-ı Âlî için artık asker ve mühimmat sevkinde Rus tehlikesi neredeyse ortadan kalkmış vaziyetteydi. Bu durumdan yararlanmak isteyen Bâb-ı Âlî, Anadolu ordusu için Sinop, Trabzon ve Batum civarına asker ve kömür sevkiyatı yapmak niyetindeydi. 2 Şubat tarihinde Amiral Dundas ile Amiral Hamelin bir araya geldiler. Her iki Amiralin ortak kararı doğrultusunda on altı parçadan oluşturulması düşünülen bu konvoyun yelkenli gemilerden ziyade buharlı gemilerden oluşmasının gerektiğini ve 5.000-6.000 civarındaki Osmanlı askerinin taşınmasının ise çok zor olduğunu beyan etti.⁸⁴ Sonrasında Fransa'dan *Magellan*'ın katılacağı birer buharlı firkateyn verilmesi karar bağlandı. Bu konvoyun kumandası, Amiral Lyons'a verildi.⁸⁵ Ayın 7'sinde Boğaz'dan hareket eden ve 5 gemiden oluşan konvoy, Miralay İbrahim Beğ ile bir tabur asker, dört parça top ve başka askeri malzemeler taşımaktaydı.⁸⁶ Fırtınadan dolayı Sinop, Trabzon ve Batum'a fazla asker ve mühimmat indirilemedi. Bu arada Fransız ve İngiliz gemileri, Rusların elindeki Redout-Kale ve Poti limanlarının önüne gelerek burada keşifte bulundular. Daha sonra da diğer gemilere katılmak için buluşma noktasına gittiler ve 21 Şubat'ta konvoy, Boğaz'a döndü.⁸⁷

⁸³ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditarranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 28 Ocak 1854; 30 Ocak 1854.

⁸⁴ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditarranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 2 Şubat 1854.

⁸⁵ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditarranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 3 Şubat 1854; 8 Şubat 1854.

⁸⁶ Arif Efendi: 47.

⁸⁷ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditarranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 21 Şubat 1854.

Müttefik gemilerinin Karadeniz'e bu kadar geç girmelerinde İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin hem Osmanlı ile hem de kendi aralarında yaşanan koordinasyon eksikliği kadar Fransız ve İngiliz hükümetlerinin bu konuda ortak bir karara varamamaları da etkili olmuştur. Burada özellikle Fransız hükümetinin bu kararı geç almasının nedenleri üzerinde duracağız. Aslında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı agresif bir tutum sergileyeceği herkes tarafından çok iyi bilinen bir husustu. Tabii ki Fransa tarafından da Rusya'nın bu hareketleri önceden tahmin edilmişti. Fransız Büyükelçi Baraguey İstanbul'a görevlendirildiği zaman kendisine Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan tarihsel ilişkileri doğrultusunda izlemesi gereken politikanın kırmızıçizgilerini belirleyen bir talimatname gönderilmişti.⁸⁸ Son derece önemli olduğunu düşündüğümüz bu talimatnamede Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde Kutsal Yerler Meselesi'nin yanında Cezayir, Tunus ve Yunanistan gibi geçmişte veya o anda iki ülkenin ilişkilerinde sorunlara neden olan konular tarihsel yönleriyle ele alınmış ve yeni atanan Büyükelçi'ye nasıl davranması gerekeceği izah edilmişti. Bu talimatnamede yer alan bilgiler, bize Rusya'nın bütün Avrupa'nın gözü önünde Osmanlı Devleti'ni yok etmeye teşebbüs etmesine rağmen, Fransa'nın Karadeniz'e girme hususunda neden bu kadar ağırdan hareket ettiğini ve hangi hesaplar peşinde koştuğunu göstermesi bakımından gerçekten de oldukça değerlidir.

Bu belgeye göre; Napolyon nazarında müttefik dayanmasının Beşik'e Limanı'na demirlemesi agresif bir karaktere sahip değildi. Zaten Fransa, Osmanlı'yı Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır takınması konusunda kıskırtma niyetinde de değildi. Fransa, Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda Osmanlı'yı ani bir saldırıya karşı korumak amacındaydı. Fransa'nın bu politikasını Napolyon'un Çar Nikola'ya yollamış olduğu mektuptan da okuyabiliriz. Napolyon, Çar Nikola'ya Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştı:

“...Bizim Türkiye'ye karşı yüz yüze yaptığımız davranış tamamen korumacı, ama pasif bir durumdur. Savaş için onu cesaretlendirmiyoruz.

⁸⁸ Bu talimatname için bk.. SHD, GR 1 M 1620-10, Succession de Baraguey d'Hilliers; AMAEF, Paris, 316: 163-186.

Sultana sürekli barışı ve ılımlılığı tavsiye ediyoruz ve bunun bir anlaşmaya varmanın yolu olduğuna ikna etmeye çalışıyoruz...”⁸⁹

Buraya kadar bakıldığında Sinop hadisesinden sonra Fransa'nın harekete geçmesi gerekmektedir. Fakat metnin devamında kullanılan ifadeler, Fransa için Sinop hadisesinin, harekete geçme açısından temel bir saik olmadığını göstermektedir: “Yardımlımızın karakterine gelince temelde savunma amaçlıdır ve özellikle İstanbul'u korumak istiyoruz”.⁹⁰ Görüldüğü gibi Fransa'nın çıkarları bakımından en önemli ve hassas nokta İstanbul'un güvenliğiydi. Rus ordusunun Memleketeyn'i işgal etmiş olması ya da Karadeniz'de herhangi bir Osmanlı toprağının vurulmuş olması Fransa açısından birinci derecede önemli bir gelişme değildi. Doğal olarak Fransız filosunun harekete geçmesi de yine bu çıkar ile ilişkilendirilmişti:

“Bu koy,⁹¹ bize İstanbul'a kolayca ulaşmamız ve Karadeniz'e hemen girmemiz hususlarında kolaylık sağlayacaktır. Eğer Rus filosunun Varna ya da Burgaz'a yaklaştığını veya işgal ordusunun ilerleyişini kolaylaştırmak için Sivastopol'dan ayrıldığını haber alırsanız filomuz çekinmeden harekete geçebilecektir.”

İstanbul'un güvenliğinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Fransa'nın en öncelikli sorunu olduğu Napolyon tarafından Çar'a yazılan mektupta açıkça dile getirilmişti:

“...Majesteleri, gücünden doğan sakinliğini gösterdi ve Türk ataklarını Asya'da olduğu gibi, Tuna nehrinin sol kolunda geri püskürtmekle yetindi. Bunu da büyük bir imparatorun saygın bir ılımlılığı ile yaptı. Savunma amaçlı yaptığını da ilan etti. Size söylemek zorundayım ki biz, buraya kadar ilgili bir seyirciydik. Fakat Sinop hadisesi bizi, kesin bir konum almamıza neden oldu. Fransa ve İngiltere Türkiye'nin güvenliği için çıkarma yapacak asker göndermeyi yararlı bulmuyordu. Onların bayrakları kara üzerinde meydana

⁸⁹ Napolyon'un Çar Nikola'ya 29 Ocak 1854'te gönderdiği mektup için bk.. Napoléon, 1854: III-VIII; Yon, 2004: 82; Türkgeldi, 1987: 329-332; De l'isere, 1858: 39-42; La France et La Russie, Question d'Orient: 11-16.

⁹⁰ “...La caractère de l'appui que nous lui prêtons est donc essentiellement défensif et c'est particulièrement Constantinople que nous voulons couvrir...”

⁹¹ Büyükdere kastedilmektedir.

gelen anlaşmazlığa dâhil olmayacaktı. Ama deniz üzerindeki durum gerçekten çok farklı. Boğazın girişinde varlığı Türkiye için yeteri kadar fazla olan ve iki devletin denizden saldırılmasına izin veremeyecekleri 3.000 savaş gereci vardı. Sinop hadisesi bizi beklenmedik biçimde yaraladı...”⁹²

Fransa kendi önceliklerine herhangi bir zarar gelmedikçe harekete geçmeyi uygun bulmamaktaydı. İstanbul’a yönelik bir tehdit olmadan Karadeniz’e girilmesi Rusya’yı provoke etmekten başka bir işe yaramayacaktı ve Fransa bundan kaçınılması hususunda son derece titiz davranmaktaydı. Ayrıca Fransa’nın çıkarları bakımından Karadeniz’in doğusu ve özellikle de Trans-Kafkasya’da yaşanan gelişmeler takip edilmekle birlikte buralar daha ziyade İngiltere’nin Hindistan politikası açısından önem taşıdığı ve dolayısıyla onların ilgi alanına girdiği için Rusya’ya karşı askeri operasyonlara girişmek son derece gereksizdi. Fransa’ya göre; zaten buralarda olup bitenler İngiltere tarafından yakından izlenmekteydi ve Rusya’nın İngiltere’nin çıkarlarını zora sokacak hamlede bulunması durumunda İngiltere gerekli müdahaleleri yapacaktı. Fransa’nın önceliği ise yine İstanbul ile bağlantılı olarak Karadeniz’in Avrupa tarafında bulunan kıyılarıydı:

“...Lakin (Osmanlı’nın) Avrupa kıyılarına gelince her şeyden önce bizi tasalandırması gerekir. Bunun Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’de kalan toprakları için kayıtsız kalmamız gerektirdiğini söylemek istemiyorum. Aslında Ruslar, aynen Balkanlar ve Tuna’da yaşanan tehlikelerde olduğu gibi Karadeniz yoluyla İstanbul’a doğru bir kapı/giriş açabilirler. Böyle bir durumda filomuz İngiliz filosunu beklemeden harekete geçme rolünü üstlenebilir...”

Sonuç

30 Kasım 1853’te meydana gelen Sinop baskını, Fransız ve İngiliz kabinelerini derinden etkilemişti. Rusya’nın Sinop’u bombalaması, istediği zaman İstanbul’u tehdit edebileceği anlamına da gelmekteydi. Rusya, aynı zamanda Fransa ve İngiltere’ye rağmen Osmanlı Devleti ile savaşmaktan çekinmeyeceğini de herkese göstermiş olmaktadır. Sinop bas-

⁹² Bk.. Napoléon, 1854: II-VIII; Yon, 2004: 82; Türkgeldi, 1987: 329-332; De l’isere, 1858: 39-42.

kını, özellikle İngiliz kabinesinde etkili olmuş ve Palmerston düşerek yerine Aberdeen gelmişti. Bu değişiklik aynı zamanda Rusya politikasını da kökten değiştirmişti. Yeni hükümet nazarında savaş kaçınılmazdı. Fakat yine de barış için Rusya'ya son bir şans verilmesi fikri kabine tarafından uygun bulundu. Napolyon 2 Mart 1854 tarihinde Anayasanın açılışında yaptığı bir konuşmada "Hristiyanların haklarını savunmak, denizlerin özgürlüğünü sağlamak ve Akdeniz'deki haklı saygınlığımızı korumak amacıyla İstanbul'a gidiyoruz" demiştir. Milletvekilleri, savaşı finanse etmek için 250 milyonluk bir borcu onaylayıp kabul ettiler. 468 milyon kazanıldığı için girişim başarılıydı. 10.000 Fransız, askere yazıldı.⁹³ 27 Şubat 1854 tarihinde Fransa ve İngiltere, altı gün içinde cevabı verilmek üzere, Rusya'ya bir ay içinde Memleketeyn'i tahliye etmesine yönelik ortak bir nota verdiler. İstanbul'da ise, Mustafa Reşid Paşa, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması yapılmasını gündeme getirmiş ve bunu da Fransız elçisine açıkça ifade etmişti. Lakin Fransız Hükûmetinin resmi bir tebliği olmadan Büyükelçinin böyle bir işe kalkışması mümkün değilse de Reşid Paşa'nın ısrarları ile Fransız elçisi, hükûmetiyle gizlice yazışarak onay aldı. İttifaka giden yolda önce, Fransa ve İngiltere kendi aralarında bir anlaşmaya imza attılar. Altı maddelik bu anlaşma ile Osmanlı toprak bütünlüğü korunduğu gibi, Rusya'ya karşı girişilecek olan bu savaşa isteyen her devlet dâhil olabilecekti. Bu gelişmeleri takip eden Osmanlı Hükümeti, bir anlaşmanın da kendisi ile yapılmasını arzu etmekteydi. Yapılan diplomatik görüşmeler neticesinde 22 maddelik bir ittifak anlaşmasına imza atıldı. İngiltere'yi İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford, Fransa'yı yine İstanbul Büyükelçisi Baraquey d'Hilliers'in temsil ettiği görüşmelerde Osmanlı Devleti adına anlaşmaya Mustafa Reşid Paşa imza koydu. 12 Mart 1854 tarihinde 5 madde olarak imzalanan anlaşmanın temeli Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktı.⁹⁴

Aslında Fransız ve İngiliz gemileri Boğazlardan içeri girmişlerdi fakat 4 Ocak'a kadar Karadeniz'e açılmadılar. Aslında sorun İngiltere'nin Rusya'nın yapmış olduğu tecavüzlere izin vermemesiydi. Fransa ise biraz da istemeyerek bu ittifaka katılıyordu. Esasen

⁹³ Yon, 2004: 82.

⁹⁴ Keleş, 2009: 135-138; Driault, 1921: 174.

Fransa da İngiltere'nin tek başına Rus karşıtlığına girişmesine izin veremezdi. Savaş ilan edilmişti ama nerde yapılacaktı? Eflak-Boğdan bölgesi hem son anlaşmazlıkların gerçekleştiği yer olması hem de Rus ve Osmanlı toprakları arasında bağlantı-tampon bölge olması nedeniyle savaşıma uygundu.⁹⁵ Bu durumda en önemli şeylerden bir tanesi hiç şüphesiz Avusturya'nın takınacağı tavidir. Avusturya tarafsızlığını mı koruyacak yoksa müttefiklere mi katılacaktı? Avusturya'nın ilk adımı Prusya ile Nisan ayında bir müttefiklik anlaşması imzalamak oldu. İki devlet birbirinin toprak bütünlüğünün garantörü olacak ve Rusya'nın Balkanlar'da izleyeceği politikalara karşı beraber hareket edeceklerdi. Avusturya, Rusya'nın Eflak-Boğdan'ı boşaltması için askeri güçlerini harekete geçirdi. Rusya'nın yerini Avusturyalılar aldı. Bu yeni düzenleme diplomatik görüşmelerin merkezini Viyana olduğu bir dönemde savaşan tarafların bölünmesine neden oldu. Avusturya Hariciye Nazırı Kont Buol'un başkanlığını yaptığı Viyana Kongresi'ne Fransa, İngiltere ve Prusya devletleri iştirak etti. Osmanlı Devleti'nin yer almadığı kongrede 8 Ağustos 1854'te bir anlaşmaya varıldı. Viyana'da kabul edilen dört madde, savaş boyunca barış görüşmelerinin temel esaslarını teşkil etti. Buna göre; ilk madde Rusya, Eflâk-Boğdan ve Sırbistan üzerindeki himaye hakkı iddialarından vazgeçmesini, bu bölgelerin imtiyazlarının Osmanlı Devleti ile yapılacak olan bir anlaşma ile Avrupalı devletlerin müşterek garantisine altına alınmasını öngörmekteydi. İkinci madde, 1815 Viyana Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde Tuna'da serbest ticari geçişin sağlanması ile alakalıydı. Üçüncü madde, Rusya'nın lehine olan 1841 Boğazlar sözleşmesinin yeniden ele alınarak, boğazlardan geçiş Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ekseninde ve Avrupa uyumuna göre düzenlenmesi koşulunu ele almaktaydı. Kongrede ele alınan son madde ise; Osmanlı imparatorluğundaki Hristiyanların durumu üzerinedir. Rusya, Ortodoks hamiliğinden vazgeçecek ve bunun yerine müşterek bir düzenleme getirilecekti.⁹⁶ Rusya, Avrupalı devletler tarafından kendisine sunulan bu önerileri reddedince eylül ayında müttefikler Kırım'a asker çıkarttı. Böylece, savaşın yayıldığı alan Rumeli ve

⁹⁵ Albrecht-Carrié, 1958: 89.

⁹⁶ Albrecht-Carrié, 1958: 90; Keleş, 2009: 160; Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi, 9: 227-229; Türkgeldi, 1987: 41-43; Jomini, 1874: 42-43; Yeniçeri, 2002: 840-858.

⁹⁷ Uçarol, 2000: 201; Baltalı, 1973: 10-11.

Doğu Anadolu'dan Kırım ve Baltık Denizi'ne doğru genişlemiş oldu.⁹⁷

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi)

A.AMD 50/40, (27 Ra 1270/28 Aralık 1853).

HR.SYS 903-2 (12 Aralık 1853).

HR.SYS.905-1, Lef 35, (23 M 1270/26 Ekim 1853).

HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

HR.SYS.905-1, Lef 98, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

HR.SYS.905-1, Lef 103, (18 Ca 1270/16 Şubat 1854).

HR.SYS.905-1, Lef 104, (21 Ca 1270/19 Şubat 1854)

HR.SYS.905-1, Lef 105, (22 Ca 1270/20 Şubat 1854).

AMAEF (Archives du ministère des Affaires étrangères français-Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi)

Paris (La Courneuve)

Affaires politiques-Affaires politiques jusqu'en 1896, CPT, No: 317

Nantes, Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN)

Correspondance Consulaire: Trébizonde (1803-1914): No: 7 (1853-1856).

Ambassade de France à Constantinople Série E

No: 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854.

Centre d'archives du ministère de la défense, le service historique de la défense (SHD) Mémoires: GR 1 M 1620

Fransız Gazeteleri

Journal des Débats Politiques et Littéraires, La Presse, Le bulletin d'Odessa, Le Constitutionnel, Le Siècle

Osmanlı Tarihleri

Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi (1984), 9, (M. Münir Aktepe Haz.), İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.

Arif Efendi, *1270 Rus Seferi*, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, No.11.

Araştırma Eserleri

Abbott, John S. C. (1868), *The History of Napoleon III Emperor of the French*, Boston: B.B. Russell.

Albrecht-Carrié, René (1973), *A diplomatic history of Europe since the Congress of Vienna*, New York: Harper.

Anderson, Matthew Smith (2000), *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. İdil Eser), İstanbul: YKY.

Baltalı, Kemal (1973), *1856-1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu*, Ankara: Elif Matbaacılık.

Bazancourt, César Lecat (1856), *La marine française dans la Mer noire et la Baltique : chroniques maritimes de la guerre d'Orient*, Paris: Amyot.

Besbelli, Saim (1977), *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı.

De la Gorce, Pierre (1908), *Histoire du Second Empire*, Paris: Librairie Plon.

De l'isere, Eugene Pick (1858), *Les Fastes de la Grand Armée d'Orient, Histoire, Politique, Militaire et Maritime des Campagnes de Crimée et de la Baltique*, Paris: Libr. napoléonienne des arts et de l'industrie.

Driault, Édouard (1921), *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres (1920)*, Paris: 8. éd. entièrement refondue.

Droz, Jacques (1959), *Histoire Diplomatique de 1648 à 1919*, Paris: Dalloz.

Guérin, Léon (1858), *Histoire de la Dernière Guerre de Russie (1853-1856)*, 1, Paris: Dufour, Mulat et Boulanger.

Keleş, Erdoğan, (2009), *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Yayınlanmamış

Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kinglake, Alexandre William (1864), *L'invasion de la Crimée*, (Çev. Theodore Karcher), Bruxelles: In vente chez tous les libraires.

Klapka, Georges (1855), *La Guerre d'Orient en 1853-1854 jusqu'à la fin de juillet*, Genève: Lib. Etrangère de Lauffer et C.

La France et La Russie, Question d'Orient (1854), Paris: Librairie nouvelle.

Monnier, Luc (1977), *Etude sur les origines de la Guerre de Crimée*, Genève: Libraire Droz.

Napoléon, Charles Louis (1854), *Lettre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russie et documents Français relatifs aux affaires d'Orient*, Paris: Typographie Panckoucke.

Örenç, Ali Fuat (2007), "Kırım Harbi Deniz Savaşları", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (22-23 Mayıs 2006) Bildiriler*, 19-44, İstanbul: İÜFTAM Yayınları.

Özcan, Besim (1999), "Kırım Savaşı (1853-1856)" Güler Eren (Ed.), *Osmanlı, içinde*, 2, (97-112), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Özcan, Besim (2008), *Sinop Deniz Felâketi (30 Kasım 1853)*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.

Paixhans, Henri Joseph (21.02.1854), "Observations sur l'Incendie, dans la Mer Noire, des Bâtiments Turcs par les Flottes Russes", *Le Moniteur d'Universelle*.

Simpson, Frederick Arthur (1923), *Louis Napoleon and the Recovery of France (1848-1856)*, London: Longmans, Green.

Sondhaus, Lawrence (2001), *Naval Warfare, 1815-1914*, Londra ve New York: Routledge.

Taylor, A.J.P. (1954), *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, London: Oxford University Press.

Temperley, Harold (1936), *England and the Near East the Crimea*, London ve New York ve Toronto: Longmans, Green.

Thouvenel, Louis (1891), *Nicolas Ier et Napoléon III, les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854*,

SİNOP BASKINININ FRANSTZ KAMUOYUNA YANSIMALARI ve FRANSTZ FİLOSUNUN KARADENİZ'E GİRİŞİ (1853-1854)

Özet: 1853-1856 Kırım Savaşı'nın en kritik hadisesi, Rusların Karadeniz'deki Osmanlı filosunu Sinop civarında yok etmeleridir. Bu hadise, Rusya'nın henüz başlayan savaşı Karadeniz üzerinden kısa sürede bitirebilecek gücünün olduğunu göstermesi açısından önemliydi. Bu sebeple uzun süredir, diplomatik hamlelerle savaşa girmekten imtina eden Fransızlar ve İngilizler hiç tereddüt etmeden Rusya'ya savaş açmışlardır. Bu makalenin odak noktası; Sinop baskınının Fransız kamuoyunda yaptığı etki ve Fransız donanmasının Karadeniz'e girişidir. Rusya'nın Osmanlı topraklarına karadan saldırması kabul edilebilir bir hareket olarak görülmüşken denizden yapılan bu saldırı ise Fransız kamuoyunda paniğe sebep olmuştur. Napolyon Bonapart'ın Rusya'daki hezimetini asla unutmayan ve Rusya ile yapılacak olan bir savaşa bu hadisenin bir intikamı olarak bakan Fransız gazeteleri, III. Napolyon'u savaşa davet etmekten çekinmemişlerdir. Bu amacın da etkisiyle Karadeniz'e giren Fransız filosunun misyonu ve Sinop baskınına dair gözlemleri, hadisenin daha geniş bir perspektiften ele alınması ve anlaşılması açısından elzemdir. Dolayısıyla makalede Fransız filosunun Karadeniz'deki faaliyeti ve gözlemlerine de yer verilmiştir. Çalışmanın ana kaynaklarını, Fransız gazeteleri ve Fransız arşiv belgeleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Sinop Baskını, Kamuoyu

REFLECTIONS on the FRENCH PUBLIC OPINION about BATTLE of SINOP and ENTRY of the FRENCH FLOTILLA into the BLACK SEA (1853-1854)

Abstract: Destruction of the Ottoman fleet in Black Sea around Sinop is the most critical incident of the Crimean War (1853-1856). This incident had a very remarkable importance, in terms of showing that in a short time, Russia through the Black Sea, had the power to end the war that had just begun. For this reason, the French and the British, which abstained from entering the war with some diplomatic moves, waged war on Russia without any hesitation. The focal point of this article is; the impact of the Sinop Incident on French public opinion and the entry of the French navy into the Black Sea. While Russia's attack on the Ottomans from the land was considered an acceptable action, this attack from the sea caused a panic in French public opinion. French people never forgot Napoleon Bonaparte's fiasco in Russia and French newspapers regarded this war as a revenge for the lost war in 1812 so they did not hesitate to invite Napoleon III. to war. Thus, the mission of the French fleet entering the Black Sea and its observations of the Sinopean incident are very essential in terms of understanding the issue and approaching from a

broader perspective. Therefore, the activities and observations of the French fleet in the Black Sea were also included this article. The main sources of the work are French newspapers and French archival documents.

Key Words: Ottoman, France, Battle of Sinop, Public Opinion

RUSYA’NIN İSTANBUL’U ELE GEÇİRME PLANINDA İLGİNÇ BİR TEKLİF: İDARE-İ MAHSUSA VAPURLARINI SATIN ALMA ÖNERİSİ*

Şahin DOĞAN**

** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
E-Posta:
sahindogan@akdeniz.edu.tr

Boğazlar meselesi, her ne kadar yakın tarihte haklı olarak Türk-Rus ilişkileri çerçevesinde değerlendiriliyorsa da Rusların tarihsel olarak daha evvelden boğazlara olan ilgisi açıktır.¹ Özellikle Karadeniz’in kuzeyinde kontinental büyük bir devlet olarak 18. yüzyıldan sonra güçlenerek ortaya çıkan Rusya İmparatorluğu’nun dönemin sömürgeci büyük Avrupa devletlerinin bir takipçisi olarak denizlerde hâkimiyet kurma ve denizin getirdiği bolluk ve bereketten yararlanma arzusu, Rusya’nın Boğazlara olan ilgisini daha da artırmıştır. Elbette Rusya’nın coğrafi konumu bu hususta izlediği siyaseti belirleyen en önemli faktörlerin başında gelmekteydi. Zira Rusya İmparatorluğu’nun Batı sınırlarının Avrupa’da güçlü devletler ile olması Güneyde ise Osmanlı Devleti’nin bulunması Rusya’nın bir imparatorluk olarak ortaya çıkış sürecinde bu devletin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Nitekim Rusya’nın Batı’da Avrupalı devletlerin, Güney de ise Osmanlı Devleti’nin komşusu olması onun hem dış hem de iç politikalarının oluşumunda oldukça etkili oldu. Bu coğrafyanın oluşturduğu siyasî koşullar nedeniyle ne Batı’ya ne de Güney’e doğru hareket edebilen Rusya, coğrafyanın ve siyasi teşekküllerin daha uygun olduğu Avrasya’nın kuzey ve doğu bozkırlarına, Güneyde ise Kafkasya’ya doğru topraklarını genişletmek durumunda kaldı. Ancak bu süreçte Rusya hiçbir zaman

* **Gönderim Tarihi:** 14.03.2017
Kabul Tarihi: 08.06.2017

¹ Bu hususta bk. Kurat, 2011: 1.

Güney'e nüfuz etme arzusundan vazgeçmedi. Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Hindistan, Karadeniz, Akdeniz, İstanbul ve Boğazlar gibi diğer büyük Avrupalı devletlerinin de ilgi alanı olan bölgeler Bir Rus imparatorluk stratejisi olarak Rus hariciyesinin ve ordusunun sürekli olarak gündeminde en önemli yeri aldı.²

I. Petro ile başlayan reformlar dönemi sonrası ortaya çıkan yeni Rusya'nın hem Batılı devletlerle hem de Güneyde Osmanlı ve İran ile olan münasebetleri yukarıda kısaca çerçevesini çizdiğimiz koşullarda gelişme gösterdi. Rusya bu koşullar altında hem Batılı büyük devletlerle hem güneyindeki komşularıyla hem de Doğusundaki devletlerle karşı karşıya geldiği gibi bu devletlerle oldukça sofistike ilişkiler (yoğun bir diplomasi, savaşlar, antlaşmalar, ekonomik ilişkiler, vs. gibi) geliştirmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise artık bu yüzyıldan sonra yavaş yavaş güç ve toprak kaybedildiği ve bu nedenle çok da arzu edilen sonuçların alınmadığı ıslahatların yapılacağı bir döneme girilmişken Rusya'da ise Petro'nun 18. yüzyılın hemen başında yaptığı reformlar Rusya'da başarılı olmuş ve bu başarının etkileri özellikle onun halefleri döneminde iç ve dış siyasette kendisini göstermiştir. Bu şekilde Rusya, bir İmparatorluk olarak Karadeniz'in kuzeyinde yükselirken Osmanlı Devleti'nin güç kaybederek 19. yüzyıla girmesi ve bu durumun süreklilik arz etmesi, iki ülke arasındaki dengelerde ve izledikleri siyasette olduğu gibi her iki imparatorluğun Batı ve Doğu ile olan ilişkilerinde de belirleyici bir faktör oldu.³ Ancak, şunu belirtmemiz gerekir ki Rusya I. Petro devrinde Osmanlı Devleti için henüz büyük bir tehlike değildi.⁴

Bilindiği gibi Kırım Savaşı'nı kaybeden Rusya, Osmanlı için bir müddet tehlike olmaktan uzaklaştı ise de Osmanlı-Rus ilişkilerinde, Doksan Üç Harbi önemli bir kırılma noktası oldu. Zira bu savaş, iki devlet arasındaki ilişkilerde dizginler artık Rusya'nın eline geçti ve aynı zamanda Rusya'nın Batılı büyük devletlere karşı da büyük bir koz elde etmesiyle sonuçlandı. Bu tarihten sonra her ne kadar Ayestefanos Antlaşması'nı Rusya, Batılı devletlere

² Rusya'nın jeopolitiği hakkında bk. Dusinskiy, 2003; A.G., 1904; Yaşenko, 1916.

³ Daha geniş bilgi için bk. Meyer, 2003: 3-15.

⁴ Ortaylı, 1999: 128.

kabul ettiremediyse de Osmanlı Devleti açısından Berlin Antlaşması da çok şeyi değiştirmedii. Diğer taraftan bu tarihlerden sonra artık Avrupa'da bu gelişmeler ilerleyen süreçte Rusya, İngiltere ve Fransa yakınlaşması için de önemli bir zemin oluşturdu.⁵

Berlin Kongresi de Ortadoğu'da bir istikrar yaratmadı. İngiltere, Kıbrıs'a yerleşti ve ciddi bir şekilde İstanbul'u İngiliz korumacılığı altında serbest bir limana dönüştürmenin planlarını yapmaya başladı. Bu nedenle 1879 yılının Eylül ayında Livadiya'da bazı yüksek unvanlı Rus devlet adamları II. Aleksandr'ın başkanlığında toplandılar. Bu toplantıda görüşülen meselelerden biri de Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Boğazların kaderinin ne olacağıydı. Bu görüşmeye katılmış olanlardan biri olan Saburov'un belirttiği üzere, Rusya iki şeye izin vermezdi: Bunlardan birincisi Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da genişlemesi; diğeri ise Boğazların daimi olarak İngiltere tarafından işgal edilmesi idi. Bu görüşmede şartların Avrupa'daki Türk varlığını yok edilmesine götürdüğü bir durumda ise Boğazların ele geçirilmesi bir amaç olarak belirlenmişti. Toplantıda Rusya'nın müttefiki olarak ise Almanya öngörüldü. Buna mukabil olarak ise Alsas ve Loren'in Almanya sınırları dâhilinde olması garanti edilecekti.⁶

Rus idaresinin tedirginliği boş yere değildi. Zira 1882 yılının Eylül ayında İngiliz ordusu Mısır'a yerleşti. İngiltere zaten uzun bir zamandır Mehmet Ali'nin haleflerini yönetmekte ve bir anlamda Mısır Osmanlı Devleti'nin formal olarak bir parçası durumundaydı. Mısır Ordusu Tell-el-Kedire'de bozguna uğratılmıştı. Ve derhal Kıbrıs da ele geçirildi. Mısır'ın İngilizler tarafından ele geçirilmesi nedeniyle İstanbul'daki Rus elçisi A. İ. Nelidov, 1882 yılının Aralık ayında III. Aleksandr'a "Boğazların ele geçirilmesi hakkındaki raporunu" sundu. Bu raporda Osmanlı Devleti'ndeki istikrarsızlıktan, Osmanlı'nın tamamen yıkılması ihtimali ve İngiltere'nin Boğazları ele geçirmesinden bahsediliyordu. Nelidov, oluşacak şartlara göre Boğazların ele geçirilmesi için üç plan önermekteydi: 1. Osmanlı-Rus savaşı sırasında açık bir savaş ile 2. Osmanlı Devleti'nin bir içi sorun

⁵ Yukarıda kısaca bahsedilen siyasi süreç hakkında bk. Armaoğlu, 2003; Kurat, 2011.

⁶ Şirokorad, 2005: 511.

veya dış bir tehlike ile karşılaştığı anda ansızın saldırarak 3. Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak barış yolu ile.⁷

Bunlarla birlikte Rusya'nın yönetici çevreleri, zırhlı savaş gemilerinin ve büyük yolcu/transport gemilerinin ortaya çıkmasıyla, Rusya'nın Güney sınırlarının büyük bir tehlike altına girmiş olduğunu anlamışlardı. 70'li yılların sonu ve 80'li yılların başlarında İstanbul'un deniz yolu ile ele geçirilmesi planları yapılmaktaydı. Zira 1877-1879 yılları arasındaki savaş, ordunun Boğazlara kara yolu ile hareket etmesi için ne kadar çok insan kaybının ve ne kadar uzun sürdüğünü açık bir şekilde göstermişti.⁸

İşte literatürde yaygın bir şekilde yer almış olan bu süreç içerisinde Rusya'nın boğazlara olan merakı her geçen gün artarak devam etti. Nihayet Rusya'nın dış politikasının en temel gündemlerinden biri olan boğazlar meselesi yukarıda belirttiğimiz gibi her ne kadar bilimsel literatürde oldukça geniş bir yer almış olsa da Akdes Nimet Kurat'ın çalışmaları dışında özellikle Sovyetler döneminde Rus arşivlerine ulaşımın mümkün olmaması nedeniyle bu konu da diğer konular gibi Türk araştırmacılar tarafından Rus arşivlerinden yararlanılarak ele alınamamış ve bu husustaki birçok detay da ortaya konulamamıştı. Ancak, 90'lı yıllardan sonra Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla Rus arşivlerine ulaşımın mümkün olması ile birlikte birçok diğer konu gibi artık bu konuda da tarihi detaylar ortaya konulabilmektedir. Nitekim Türk araştırmacıların Rus arşiv ve kaynaklarını kullanarak bu konuyu aydınlatan çalışmalar kaleme aldıklarını görüyoruz. Bu makalemizde de yararlandığımız, Gülnar Kara'nın "XIX. Yüzyılın Sonunda Rus Büyükelçisi A.N. Nelidov'un Boğazları İşgal Projesi";⁹ İhsan Çomak'ın "19. YY. Sonunda Rusya'nın Osmanlı Devleti Politikası ve Rusya Karadeniz Donanması Kaptanı Lev Brusilov'un Gözüyle Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi A. İ. Nelidov"¹⁰ isimli makaleleri bu yeni çalışmalara örnek gösterilebilir.

İşte bu makalenin kaleme alınması da Rus Filo Arşivinde bulunan iki belgenin ortaya çıkmasıyla müm-

⁷ Şirokorad, 2005: 511.

⁸ Şirokorad, 2005: 512.

⁹ Bk. Karal, 2016: 404-414.

¹⁰ Bk. Çomak, 2015: 39-52.

kün olabilmıştır. Arşiv belgelerinin tarihi 1896 yılına ait olup yukarıda belirttiğimiz sürecin yani Ayestefenos Antlaşması'ndan sekiz yıl sonraya ait Türkiye'deki Rus Deniz Ataşesinin Ana karargâha yazdığı iki rapordur. Raporların biri 18 sayılı 23 (10) Ağustos 1896¹¹ tarihli; diğeri ise 19 sayılı 24 (11) Ağustos 1896¹² tarihlidir.

Söz konusu raporların hazırlandığı tarihlerde İstanbul'da Rusya'nın Büyükelçisi olarak yukarıda da sözü edilen Nelidov bulunmaktaydı. Nelidov 1877-1878 tarihleri arasında İstanbul'da bir müddet maslahatgüzar olarak çalışmış, 1882'de hususi bir görevle İstanbul'da bulunmuş ve nihayet 1883 senesinde 1897 senesine kadar devam edecek olan Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği görevine tayin olunmuştu. Kendisi boğazların ani bir baskın düzenlenerek ele geçirilmesi fikrini savunan ve bu hususta raporlar hazırlamasıyla bilinen bir şahsiyetti.¹³

Teğmen Stepanov imzalı olan bu raporlarda, o günlerde Girit'in muhasarası¹⁴ nedeniyle Tersane-i Amire'de büyük bir para sıkıntısı çekildiği anlaşılıyor. Nitekim Ataşenin almış olduğu bilgilere göre Tersane-i Amire'de 23 (10) Ağustos tarihinden bir hafta önce Bahriye Nazırı'nın¹⁵ emri üzerine İngiliz vapurlarına Londra'ya satmak üzere bakır ve demir hurdaları yüklenmişti. Bu hurdaların önemli bir bölümünü eski ahşap gemilerin bakır takviyeleri ve kaplamaları aynı zamanda eski makine parçaları oluşturmaktaydı. Demir hurdaları tonu 2 liradan satılan eski kazanlardı. Aynı zamanda vapurlardaki gümüş ve altın takımlar da satılmıştı.¹⁶

¹¹ RGAVMF (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Voenno-Morskogo Flota), Fond. 417, Op. 1, Delo 1516.L53b-53dob.

¹² RGAVMF (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Voenno-Morskogo Flota), Fond. 417, Op. 1, Delo 1516.L53e-eob.

¹³ Kurat, 2011:105-108.

¹⁴ 1821 senesinden beri idaresi bir sorun haline gelen Girit'te 1896 senesine gelinceye kadar birçok isyan ve mesele ortaya çıkmış, 1895 yılında da isyanlar devam etmiş ve 1896 senesinin 24 Mayıs'ında da Ada'da Kandiye ve Hanya'da Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında çarpışmalar yaşanmıştı. Ada'da yaşanan bu süreç Büyük devletlerin müdahalesiyle de Girit'in Osmanlıdan önce fiilen daha sonra da hukuken ayrılmasıyla sonuçlanacaktır. (Girit sorunu hakkında geniş bilgi için bk. Adıyeke, 2000; Karal, Basım tarihi belirtilmemiş:118-126; Armaoğlu, 2003: 555-564.

¹⁵ Bu tarihlerde Bahriye Nazırı olarak görevde Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa bulunmaktaydı. Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa ilk önce 1881 yılında Bahriye Nazırı olmuş, ancak daha sonra bu görevi 1882 yılı içerisinde kısa bir dönem Ahmed Ratip Paşa sürdürmüştür. 1882 senesinde ise Hasan Hüsnü Paşa ikinci kez Bahriye Nazırı olarak atanmış ve bu makamda 1903 yılına kadar kesintisiz görev yapmıştır. (Bk. Oran, 2012)

¹⁶ RGAVMF,417, Op. 1, Delo 1516, L. 53b.

Her ne kadar şehirde bu satışın Bahriye Nazırı'nın kendi kişisel girişimi ile gerçekleştirildiği söylentileri yayılmış olsa da Stepanov'un almış olduğu bilgilere göre bu söylentiler şüpheliydi ve gerçekten de şu an Tersane-i Amire, Girit'in muhasarası ve birliklerin taşınması için gemilerin gönderilmesinin artması nedeniyle paraya ihtiyaç duymaktaydı.¹⁷ Zira daha 1895 senesi Aralık ayında Ada'da önemli bir güç haline gelen ihtilal komitesi, Vamos'daki Osmanlı garnizonunu uzun bir kuşatmadan sonra önemli kayıplar verdimiş ve Bâb-ı Ali, Ada'da bulunan askeri gücün yeterli olmaması nedeniyle Aydın'da redif fırkasından oluşturulacak askeri bir gücü Adaya gönderilmesini kararlaştırmıştı. 1896 senesinde de Turhan Paşanın Mart ayında ikinci kez Girit valiliğine atanmasından sonra Ada'da ortaya çıkan asayişsizlikler nedeniyle valilik ve kumandanlık görevlerini üzerine alan Abdullah Paşa zamanında Ada'daki Osmanlı askeri gücü on altı taburdan otuz tabura çıkarıldığı gibi Denizli'deki redif fırkası askerleri de Girit'e gönderilmek üzere silâhlarına çağrıldı. Osmanlı Ada'daki askeri gücüne ek olarak bu askerleri de adaya gönderdi. Böylece açıkça anlaşıldığı üzere Girit'teki gelişmeler nedeniyle oldukça yoğun bir askeri faaliyet yaşanmaktaydı.¹⁸

Normal bütçe bütün bunlara yeterli değildi. Kısa bir süre önce alınmış olan kredinin ise hemen hemen tamamı harcanmıştı. Tersane-i Amire çalışanlarının maaş artırılma talepleri de yerine getirilememişti. Nitekim gemi komutanları ile Bahriye Nazırı arasında yapılan görüşmeler sırasında maaşlarının artırılması hususunu gündeme getirmiş, kendilerine görüşme sırasında derhal söz verilmiş ancak şu ana kadar bu dahi gerçekleştirilememişti.¹⁹

Tersane-i Amire'nin bu şekilde parasal güçlükler içerisinde olması nedeniyle Bahriye Nazırı, İdare-i Mahsusa'ya²⁰ ait bazı vapurları özel şahıslara kiraya

¹⁷ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53ob.

¹⁸ Adıyeke, 2000: 141-144.

¹⁹ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53ob.

²⁰ İdare-i Mahsusa'ya gelinceye kadar İstanbul'da bir ulaşım aracı olarak vapur işletmeciliği çok kısaca şu aşamalardan geçmiştir: 1844 yılında bir devlet işletmesi olarak Bahriye Nezaretine bağlı Hazine-i Hassa Vapurları idaresi kuruldu. Başlangıçta iki vapur ile İstanbul'da deniz ulaşımına katkı sunan Hazine-i Hassa idaresi zamanla vapur sayısını on beşe çıkardı. 1862 senesinde ise yapılan düzenlemeyle Hazine-i Hassa idaresi, Fevâid-i Osmaniye İdaresi adını aldı ve nazır unvanını taşıyan bir müdür idaresinde Bahriye Nezareti'nden bağımsız bir işletme haline getirildi. Bu idare daha sonra Sultan Abdülaziz döneminde 1871 senesinde İdare-i Aziziye'ye dönüştürüldü. İdare-i Aziziye Bahriye Nezareti'ne bağlandı ve başına Şûra-yı Devlet azası Bogos Efendi getirildi. Bogos Efendi Hazine-i Hassa Vapurları idaresinde çalışmış bir kişiydi.

vermeye sevk etmişti. Bu durum Rus ataşe tarafından “bizim için olağanüstü ilgi çekici bir arzu” şeklinde yorumlanarak bu bir fırsat olarak görülmekteydi. Zira İstanbul ile Asya tarafındaki havali arasında yolcu taşıma işini gerçekleştirmekte olan bu vapurlar Boğaz'da bir çıkarma operasyonu için oldukça işe yarar ve bununla birlikte bu vapurlara sahip olunması başkentin Anadolu yakası ile olan iletişiminin kesilmesi için de yararlı olabilirdi.²¹

Her ne kadar Boğaziçi'nde aynı vapurlara sahip Şirket-i Hayriye²² isimli bir başka şirket ulaşımı sağlamakta ve bu şirket daha ilgi çekici olmakla birlikte olağanüstü zengin olan bu şirketle ilişki kurmak mümkün değildi ve bu vapurlar ancak cebren ele geçirilebilirdi. Bu nedenle ortaya çıkan durum göz önünde bulundurulursa İdare-i Mahsusa'ya ait vapurlar ise zamanla Rusya'nın özel envanterine katarak her an sahip olunabilirdi.²³

Ana karargâhla bu düşüncelerini paylaşan Stepanov, “Bu konu hakkında talimatname arz ediyorum: Bu vapurların gizlice ele geçirilmesi için gayret göstermeye değer mi?” şeklinde karargâhın talimatnamesini talep ediyor ve bu konu hakkında belgeler topladığını; şu an için bir şirket ile görüşmeler başlamış olduğunu; ancak, anlaşıldığına göre bu görüşmelerin başarıyla sonuçlanmayacağını ifade ediyordu.²⁴ Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Stepanov, temas halinde olunan şirket ile bir sonuç alınamaz ise Rusya'nın böyle bir teşebbüste bulunması gerektiği yönündeydi. Ancak, Stepanov'un bu teklifine karşılık verilip verilmediği ve ana karargâhın bu hususta ne

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra 1878 tarihinde İdare-i Aziziye'nin adı İdare-i Mahsusa olarak değiştirildi ve yönetim usulü de değiştirilerek genel müdürlükle yönetilmeye başlandı. İlk genel müdürü Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa oldu. İdare-i Mahsusa 1909 senesinde bir İngiliz şirketine satıldıysa da, bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele almasıyla bu satış sözleşmesi iptal edildi. İdare-i Mahsusa, 9 Eylül 1910'da Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi adını aldı ve böylece yeni bir döneme girmiş oldu. (Koraltürk, 2007: 481-483)

²¹ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53v.

²² Bu şirket, Keçecizâde Fuad Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın girişimiyle 1851 tarihinde Osmanlı Devleti'nde ilk anonim şirket olarak kuruldu. Şirketin kuruluş amacı hem Boğaziçi'nde vapurla ulaşımı kolaylaştırmak hem de anonim denilen şirket-i itibariyelere bir örnek teşkil edecek olmasıydı. Şirketin 2000 hissesi 3 bin kuruştan satıldı. Dönemin padişahı Sultan Abdülmecid 100 senedi alarak en çok hisse senedi alan kişi oldu. Onu 50 hisse ile annesi Valide Bezmialem Sultan izledi. Geri kalan hisseler de devlet ricalinden olanlar ile tüccar ve bankerler tarafından satın alındı. Böylece Şirketin ilk sermayesi 60.000 kuruş toplanmış oldu. Kuruluşundan yaklaşık 40 yıl sonra 1895'lere doğru Şirketin 46 vapuru bulunmakta ve yıllık 9.872.177 yolcu taşınmaktaydı. Şirketin yıllık geliri 138.467,77 Lira idi. Şirketin sermayesi ise 200.000 liraya ulaşmıştı. (Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Tutel, 1997; Akyıldız, 2010: 201-203; Koraltürk, 2007)

²³ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53v.

²⁴ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53v ob.

düşündüğüne ilişkin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ayrıca Rusya'nın böyle bir teşebbüsü oldu mu? Bu hususta da maalesef bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bilindiği üzere Boğazların ele geçirilme planlarının tarihsel süreç içerisinde kâğıt üzerinde kaldığı gibi bu önerinin de kuvvetle muhtemel teşebbüs aşamasına geçmeden bir öneri olarak kalmış olması kuvvetle ihtimaldir.

Ayrıca 4 Ağustosta Odesa Bölge Karargâh Komutanı yardımcısı Tuğgeneral Çiçagov, Yunanistan'daki askerî ataşe Albay Kalnin ve Mühendis Yarbay Friman ve 8 Ağustosta ise Kerç kalesi uygulamalı dersler müdürü topçu Albay Timkovskiy olmak üzere bir komisyon İstanbul'a gelmiş ve Boğazlar bölgesinde Boğazların ele geçirilmesi planları için tespitler yapmaya başlamışlardı.²⁵

Bu komisyon Rus bataryalarının mevzilerini yerinde gözden geçiriyor ve müzakere ediyor; aynı zamanda Boğaz'da mayın mâniası oluşturulması meselesini çözümlenmeye çalışmaktaydı. Bunlarla birlikte birliklerin karaya çıkarılması, topların mevzilere tahliyesi ve nakledilmesi gibi meseleler üzerinde durulmaktaydı. Stepanov da Komisyonun bütün toplantı ve Asya ve Avrupa yakalarındaki araştırmalarında sürekli olarak bulunmaya gayret göstermekte ve kendisi de aynı zamanda Karayolları Müdürlüğü'nün planları hakkında detaylı malumat edinmişti. Stepanov'un "Ana Karargâha Gönderdiği Rapor"a göre Komisyonun İstanbul'un ele geçirme planı ile İstanbul'un işgali şu şekilde olmalıydı:²⁶

1-Rus Ordusunun toplam 25 bin kişiden oluşan iki müfrezesinden biri çok miktarda muhasara topu ile birlikte Odesa'da Russkoe Obşestvo'nun vapurlarına, diğeri ise Sivastopol'de Rus filosunun gemilerine bindirilecekti.

2-Yüklemenin yapılacağı günden bir gün evvel bütün gemiler Karadeniz'in kuzey limanlarında bekletilecek ve Odesa bölgesindeki posta, telgraf, iletişim yolları kesilecek.

3-Boğaziçi'ne gelindiğinde zırhlılar, Boğaz'ın kuzeyindeki müstahkem mevkilere ve Kireç burnunun ön tarafındaki kaleden ateş ederek Büyük Dere'ye yarararak gelecekler. Bununla birlikte aynı anda ateş

²⁵ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53v ob.

²⁶ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53v ob.

edilen müstahkem mevkieler ele geçirilmeden evvel birlikler karaya çıkartılacak. Bu operasyon kolay tatbik edilebilir sayılmaktadır.

4-Odesa birliği bir müddet sonra Türk bataryaları bizim elimizde olduğu vakit gelecektir. Hızlı bir şekilde büyük çoğunluğu mortardan (126 adet) oluşan topları boşaltacak. Topların küçük bölümünü ise (44 top) Büyükdere'deki konsolosluğun bahçesinin teraslarına yerleştirilecek. Ana bataryalar (46 top, 36 mortar vd.) hızlı bir şekilde Toygar Tepe, Karlı Tepe, Ermeni Mezarlığı ve Beykoz'a mevzilenenecektir.²⁷

Stepanov bu hususta -elinde herhangi bir talimatname bulunmaması nedeniyle- mümkün olduğunca bakış açısını söylemekten kaçınmakla birlikte kendi görüşlerini de raporda belirterek Komisyon'un aldığı bazı kararlara katılmamaktaydı. Örneğin, Stepanov bu hatların her ikisinin de mayın mâniasının amacına cevap vermediği düşüncesindeydi. Ona göre mayınların Kanlıca ile Rumeli Hisarı arasındaki dar hatta döşenmesi daha faydalı olacaktı. Ancak onun bu düşüncesine karşılık mayın mâniasının amacının Boğaziçi'nin yukarı bölgesindeki koylara takviye kuvvetlerinin karaya çıkarılması ve erzakın boşaltılması olduğu söylendi.²⁸

Stepanov, Beykoz'dan ve öncü hafif bataryalardan ateş edilen Kanlıca'daki mânianın bu amaç için daha iyi olduğunu ve bununla birlikte Rusların Karlı Tepe'deki ana mevziilerini koruduğunu eğer Karlı Tepe düşman tarafından ele geçirilirse buranın gerisinde oluşturulmuş olan mânianın kendilerine yarardan çok zarar vereceğini ifade etmişti.²⁹

Ayrıca Komisyon üyeleri, Stepanov'a seçilen mevzilerin stratejik önemi ve genel olarak Boğaziçi'nin Kuzey bölgesindeki çıkartmalar ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamışlardı. Stepanov'un dikkatini çeken önemli bir husus da şu olmuştu ki Komisyon General Brialmont'un son kitabına büyük önem veriyordu. "Defense des Cotes et les Tetes de Pont Permanentes. Par le General Brialmont. Un volume grand in-8 avec atlas infolio. Prih 30 fr. Brixelles

²⁷ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53g-g ob.

²⁸ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53d.

²⁹ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53d.

1896." İsimli bu esere Rus Harbiye Nezareti Ana karar-gâhında da muhtemelen ehemmiyet verilmekteydi.³⁰

Rus Harbiye Nezaretinin Boğaziçi'ndeki çıkarmaya ilişkin tasarısından haberdar olan Stepanov, Boğaziçi'nin kuzeyinde projelendirilen çıkarmanın Rusya'yı çok uzun ve ağır bir savaşa sürükleyeceği fikrindeydi. Nitekim Boğazın yukarı bölgesine yani kuzey bölgelerine bir çıkartma yapılması durumunda Müttefikleri tarafından desteklenen Osmanlı Rusya'nın niyetini öğrenir öğrenmez derhal kendini korumak için bütün güçlerini seferber edebilecekti. Hızlıca birlikler toplanacak ve Rus bataryalarıyla İstanbul arasındaki doğal mevziler güçlendirilebilecekti.³¹

Stepanov'un sunduğu öneriden ise direkt olarak Boğaziçi'ne bir çıkartma yapılmasının daha uygun olduğu anlaşılıyor. Stepanov'un önerisine göre bu gerçekleştirilirse bütün Türk filosu hemen hemen karşı koymaksızın ele geçirileceği gibi, cephe gerisinde hâkim mevzilei ele geçirilecek ve Beykoz'a yerleştirilecek topları bu mevzilere yerleştirebileceklerdi. Böylece onun düşüncesine göre Boğaziçi'nin kuzeyindeki çöl yerine zengin bir silah stoku, iaşe ve mükemmel bir liman elde etmiş olacaktı. Ayrıca, Avrupa ve Asya demiryollarının istasyonlarını ele geçireceklerdi. Bu şekilde Boğaziçi'ni elde ederek Asya ile ulaşımı ellerinde tutmuş olacaktı. Stepanov'a göre eğer bununla birlikte bir de güçsüz bir garnizonun bulunduğu Çanakkale boğazını ele geçirirler ise o vakit Karadeniz'deki Rus hâkimiyeti sağlanmış olacaktı.³²

Sonuç

Sonuç olarak günümüzde Rus arşivlerine erişimin mümkün olmasıyla Türk-Rus ilişkilerine dair Rus arşiv belgelerinin kullanıma başlanmasıyla yeni ve detaylı bilgiler ortaya konulmakta ve bu disiplindeki bilgilerimiz daha da zenginleşmektedir. Rusların Boğazları ele geçirme planları da hiç kuşkusuz bu konuların en başında gelmektedir.

Her ne kadar Rusların bu planları daha sonra hayata geçirilemediyse de, elimizdeki Rus arşiv belgeleri de

³⁰ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53d ob.

³¹ RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53y.

³² RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516, L. 53y ob.

Rusların boğazları ele geçirme planlarında çeşitli detayları sunmakta ve bu planların oluşumundaki süreç hakkında önemli detaylar vermektedir. Raporları değerlendirdiğimizde boğazları ele geçirmek için çıkartmanın yapılacağı yerin tespit edilmesi için detaylı ve yerinde araştırmaların yapıldığı açık bir şekilde anlaşılıyor. Ayrıca boğazların ele geçirilmesi için çıkartma yapılacak yerin boğazların kuzey kesiminden ziyade -genel kanı bu yöndedir-, Stepanov direkt olarak Boğaziçi'ne bir çıkartma yapılmasını ve bu çıkartma için idare-i Mahsusa vapurların kullanılmasını teklif etmektedir. Zira Rus Harbiye Nezaretinin Boğaziçi'nde çıkarmaya ilişkin tasarısından haberdar olan Stepanov, Boğaziçi'nin kuzeyinde projelendirilen çıkartmanın Rusya'yı çok uzun ve ağır bir savaşa sürükleyeceği fikrindeydi.

Raporlardan dönemin Osmanlı iç gelişmeleri hakkında da bilgi edinebiliyoruz. Nitekim Girit meselesinin Tersane-i Amire'de de önemli bir mali sorun yarattığı anlaşılıyor. Bu nedenden dolayı İdare-i Mahsusa'ya ait bazı vapurların özel şahıslara kiraya verilmesi dahi gündeme geldiğini anlıyoruz. Ayrıca, Çanakkale Boğazının yeterince korunmadığı ve kolayca ele geçirilebileceği bilgisinin de dikkat çekici olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Voyenno-Morskogo Flota

RGAVMF, Fond. 417, Op. 1, Delo 1516.L53b-53dob.

RGAVMF Fond. 417, Op. 1, Delo 1516.L53e-eob.

Telif Eserler

A.G. (1904), *Naşi Zadaçi na Vostoke*, S. Peterburg.

Adıyeke, Ayşe Nükhet (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Ankara: TTK Yay.

Akyıldız, Ali (2010), "Şirket-i Hayriye", *İA.*, C.39, İstanbul, 201-203.

Armaoğlu, Fahir (2003), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Yay.

Çomak, İhsan (2015), “19. YY. Sonunda Rusya’nın Osmanlı Devleti Politikası ve Rusya Karadeniz Donanması Kaptanı Lev Brusilov’un Gözüyle Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi A. İ. Nelidov”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 47: 39-52, Ankara.

Dusinskiy, İ. İ. (2003), *Geopolitika Rossii*, Moskva.

Kara, Gülnar (2016), “XIX. Yüzyılın Sonunda Rus Büyükelçisi A.N. Nelidov’un Boğazları İşgal Projesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi*, (8), 14: 404-414.

Karal, Enver Ziya (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş). *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, TTK Yay.

Koraltürk, Murat (2007), “İstanbul’da Deniz Ulaşımı: İşletmeler, Gemiler-Gemiciler, Yollar-Yolcular”, *Türkler ve Deniz*, (Ed.: Özlem Kumrular), İstanbul, 481-483.

Kurat, Akdes Nimet (2011), *Türkiye ve Rusya*, Ankara: TTK Yay.

Langensiepen Bernd, Güteryüz, Ahmet (2000), *1828-1923 Osmanlı Donanması*, İstanbul.

Meyer, Mihail (2003), “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, (Der.: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko), 3-15, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Oran, Erdoğan (2012), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Kurum Olarak Bahriye Vekâleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Ortaylı, İlber (1999), “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yay., 125-134, Ankara.

Şirokorad, A. B. (2005), *Tısyaçeletnyaya Bitva za Tsargrad*, Moskva.

Tutel, Eser (1997), *Şirket-i Hayriye*, İstanbul: İletişim Yay.

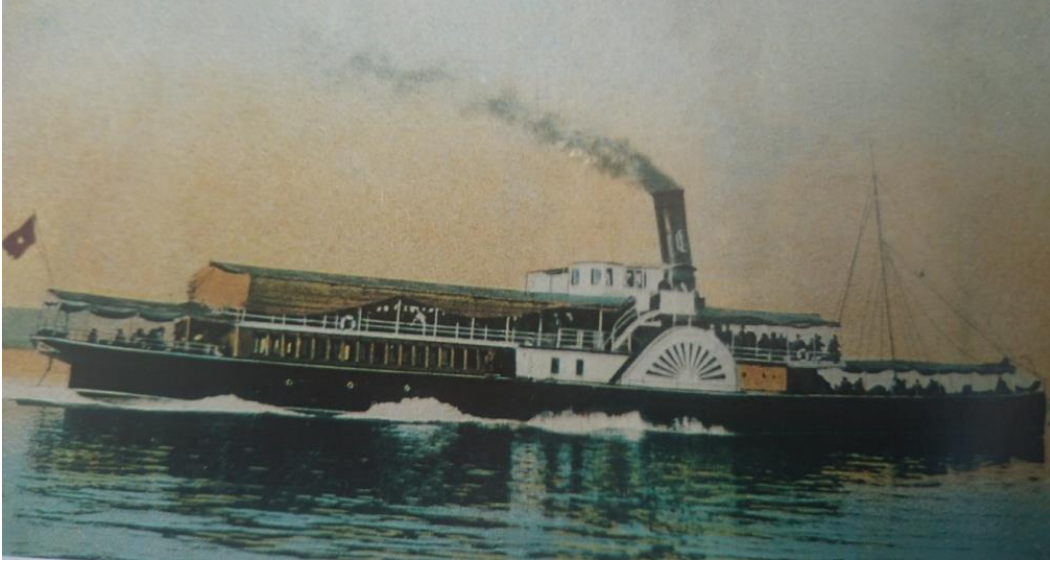
Tutel, Eser (2005), *İstanbul’un Unutulmayan Gemileri*, İstanbul.

Yaşenko, A. (1916), *Russkiye İnteresi v Maloy Azii*, Moskva.

EKLER

Resim 1: 27 Baca Numaralı “Sahilbent” Üsküdar iskelesinde. [Eser Tutel (2005), *İstanbul'un Unutulmayan Gemileri*, İstanbul.]

Resim 2: İdare-i Mahsusa vapurlarından “Aydın”. [Eser Tutel (2005), *İstanbul'un Unutulmayan Gemileri*, İstanbul.]

RUSYA'NIN İSTANBUL'U ELE GEÇİRME PLANINDA İLGİNÇ BİR TEKLİF: İDARE-İ MAHSUSA VAPURLARINI SATIN ALMA ÖNERİSİ

Özet: Tarih boyunca Rusya'nın dış politikasının en temel meselelerinden biri olan Boğazlar meselesi her ne kadar bilimsel literatürde oldukça geniş bir yer almış olsa da özellikle Sovyetler döneminde Rus arşivlerine ulaşımın neredeyse imkânsız olması nedeniyle bu konu da diğer konular gibi Türk araştırmacılar tarafından Rus arşivlerinden yararlanılarak yeterince ele alınamamış ve bu husustaki birçok detay da ortaya konulamamıştı. Ancak, 90'lı yıllardan sonra Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Rus arşivlerine ulaşımın mümkün olması ile birlikte birçok diğer konu gibi artık bu konuda da tarihi detaylar Rusya cephesinden ortaya konulabilmektedir. İşte bu makalenin kaleme alınması da Rus Filo arşivinde bulunan iki belgenin ortaya çıkmasıyla mümkün olabilmıştır. Söz konusu Arşiv belgelerinin tarihi 1896 yılına ait olup İstanbul'daki Rus Deniz Ataşesinin ana karargâha yazdığı raporlardır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Boğazlar, İdare-i Mahsusa Vapurları

AN INTERESTING OFFER IN RUSSIA'S PLAN TO CAPTURE ISTANBUL: A PROPOSAL TO BUY THE STEAMERS OF İDARE-I MAHSUSA

Abstract: Though the issue of the Turkish straits, which is one of the most important issues of Russia's foreign policy throughout history, has taken a considerable place in the scientific literature, especially since it is almost impossible to access the Russian archives during the Soviet period, this issue, like many others, has not been sufficiently handled by Turkish researchers using Russian archives and many details of this issue could not be revealed as well. However, with the collapse of the Soviet Union and the access to Russian archives after the 90s, like many other issues, also for this issue historical details can be presented from Russian side. The writing of this article became possible thanks to the appearance of two documents in the archives of the Russian Fleet. The date of the archive documents is 1896 and they are the reports of the Russian Naval Attaché in Istanbul written to the main headquarter.

Key Words: Russia, Straits, Steamers of İdare-i Mahsusa

NAHÇIVANDA SERAMİKÇİLİĞİN GELİŞİM TARİHİNDEN*

Toğrul HALİLOV**

** Doç. Dr. Azerbaycan Bilimler Akademisi, Nahçıvan Bölümü
E-Posta: toqrul@gmail.com

İnsanların toprağı pişirmesi, pişirilmiş topraktan çeşitli ürünlerin yapılmasıyla seramikçilik sanatının gelişimi başlamıştır. Seramikçilik, yani kilin özel biçime düşürülmesi ve özel pişirilmesi ile bağlı olan meslek, bir sanat dalıdır. Seramik eşya boyutu, biçimi, üzerindeki desenler, hazırlandığı malzeme ve hazırlanma teknolojisine göre bir-birinden farklıdır. “Seramik”, “seramikçi” kelimelerinin kökenini Yunan dilinde “yanık ve yanmış madde” anlamına gelen “keramikos” oluşturur.¹ Tüm tarihi dönemlerde seramikçiler tarafından pişmiş topraktan (kilden) kaplarla birlikte çeşitli maddi kültür örnekleri yapılmıştır. Seramikçi tarafından çeşitli mamüllerin yapımı kolay olmamış, bu alanda belli bir beceri ve alışkanlıklar talep edilmiştir. Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan'da da seramikçiliğin eski tarihi var. Bu sanat alanının gelişim tarihi Neolitik çağından (M.Ö. VII binyılda) başlıyor.

* Bu çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı himayesindeki Bilimin Gelişmesi fonunun mali yardımı ile gerçekleştirilmiştir – Grant № EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/47/5

Gönderim Tarihi: 05.05.2017

Kabul Tarihi: 16.06.2017

¹ MEGEP, 2008: 3.

Neolitik ve Kalkolitik çağlarından farklı olarak Tunç çağında seramikçilik gelişerek ev sanatı dışına çıkmış, uzmanlaşmış üretim alanına dönüşmüştür. Seramikçiliğin gelişimiyle ilgili olarak mamüllerin yapılmasında, pişirilmesinde, desenlenmesinde farklılıklar sergilenmiştir. Onlar Neolitik ve Kalkolitik çağlarında yapılmış seramikçi ürünlerinden morfolojik ve tipolojik özelliğine ornamentlerine

(desenlemesine), yapılma teknolojisine, kalitesine ve diğer belirtilerine göre farklılık oluşturuyor. Seramikçiler tarafından kilden mamül-lerin yapımında elle yanı sıra çömlekçi çarkı, onları pişirmek için fırınlar kullanılmıştır. İlk fırınları yapılarına kadar seramikçi ürünlerini pişirmek için ilkel teknik yöntemler kullanmışlardır. En eski, ilkel pişirme teknik yöntemleri seramikçi ürünlerinin açık yerde veya çukurda pişirmesidir. Her iki teknik yöntem eski çağda dünyada yaygın olmuştur. Seramikçi fırınları sonradan yapılmıştır. Tüm yöntemlerin uygulanmasında gerekli temel malzeme çok miktarda odun oluşturmuştur. Neolitik çağının basit ve kaba kaplarından farklı olarak Kalkolitik dönemde daha az görülmektedir. Yeni üretim teknolojisi ve ambalaj türleri benimsenilmiştir. Kapların kalitesini artırmak için yeni teknik yöntemler kullanılmıştır. Seramikçi fırınının yapılması bu dönemin en önemli olaylarından olmuştur. I Kültepe ile birlikte Şomutepe, Alikömektepe, İlanlıtepe Çalağantepe yerleşimlerinden seramikçi fırınlarının kalıntılarına tesadüf edilmiştir.² Onlar iki katlı inşa edilmiştir. Alt katta ocak yakılmış. Üst katta seramik birikerek pişirilmiştir. I Kültepe ile yanısıra II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağına ait VII (yedinci), XI (on birinci) yapı-inşaat kalıntılarında da dairesel ve dikdörtgen biçimli seramik fırınlarının kalıntıları bulunmuştur.³ (Tablo 1)

II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağına ait VII (yedinci), XI (on birinci) yapı-inşaat kalıntılarında bulunmuş seramik fırınlarının ancak alt bölümü sağlam kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır.⁴ Son dönemlerde de yerleşimden dairesel biçimde bir mok seramik fırınları bulunmuştur (Tablo 1). Bu fırının biçim ve özelliğine göre “Ağ deniz türlü” fırınlarla benzerlik oluşturduğunu söylemek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda “Ağ deniz türlü” fırınların Hindistan’dan Mısır’a, Yunanistan’dan İspanya’ya, Anadolu’dan Kafkaslara kadar olan geniş alandaki toprakları kapsadığını görmek olasıdır.⁵ Erken Tunç çağından itibaren (M.Ö. IV binyıl) seramikçi çarkının kullanılması bu sanat alanına önemli

² Azerbaycan Tarihi, 2007: 80.

³ Алиев, 1991: 24, 123.

⁴ Алиев, 1991: 24, 123.

⁵ Daniel, 2008: 38-42; <https://www.academia.edu/6234207/>; <https://www.academia.edu/6231124/>

etki göstermiş, onun yeni gelişme aşamasına geçmesine neden olmuştur. Kaplar simetrik biçimde formlaştırılmış, kaliteli pişmiş ve ankoplanmışdır. Kapların pişirilmesinin, şüyürlenmesinin (hamarlanmasının), süslenmesinin ve diğer teknolojik gelişmelerin yeni sınırlarına vâkıf olan seramikçiler ilginç sanat örnekleri yaratmışlardır. Kalın duvarlı kapların yanısıra, ince duvarlı, iyi cilalanmış kaplar da yapmışlar. Nahçıvan'ın seramikçilik mamüllerin (bulguları) sırasında kil kaplar çok sayıdadır. Bunun başlıca nedeni tüm tarihi dönemlerde kil kapların insanların hayatında önemli yer tutması, geniş kullanılmasıdır. Kil kapları mutfak ve çiftlik kapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Çiftlik kapları mutfakta kullanılmış kaplarla kıyasıda kalın duvarlı yapılmıştır. İster mutfakta, isterse de çiftlikte kullanılmış kil kapların yapılmasında birçok teknolojik gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm seramik ürünlerinin yapıldığı gibi kapların yapımında da ilk olarak üretim için kaliteli toprak seçilmiştir. Bunun nedeni kaliteli topraktan yapılmış kapların uzun süre toprağın altında sağlam kalması, kaliteli pişirilmesidir. Çamurdan yoğrulmuş kapları belirli şekle getirirken onların simmetriyasına (biçimine) özel dikkat edilmiştir. Kabı belli forma getirdikten sonra pişirilme süreci zamanı çatlamaktan korumak için özel teknik yöntemler kullanılmıştır. Kabı öncelikle bir kaç gün gölgede, sonra ise güneş altında bekletip kurutmuşlardır. Sonra kabın pişirilmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Bazen kapların üzerini çatlamaktan korumak için şüyürlemişlerdir. Pişirilme zamanı kapların çeşitli renklerde olmasının nedeni onların yapıldığı toprağın içerdiği demir bileşikleridir. Demir bileşikleri ateşin etkisinden çeşitli renklere dönüşerek kapların gri, pembe, siyah, vb. boyalı olmasına neden olmuştur. Kabların üzerinin renklenmesinde boyak bitkileri ve çeşitli mineraller kullanılmıştır. Marqans oksidinden kahveyi, bakır oksidinden yeşil, demir oksidinden sarı, kobalt oksidinden mavi renkler alınmıştır. Kapların üzerine pişirilmeden önce boya çekilmiş, sonra pişirilmiştir. Bu yüzden de kapların üzerindeki boyalar silinmemiş, günümüzdek sağlam kalmıştır. Kapların yapılması ve pişirilmesi işleminden sonra onların üzeri belli desenlerle süslenmiştir. Süslemede kullanılan desenler geometrik, nebati, antropomorfik, zoomorf olmak üzere birkaç gruba ayrılır.

Desenler sade ve karmaşık biçimdedir. Sade geometrik desenleri dalgalı, düz ve kırık hatlar oluşturuyor. Karmaşık desenler daire, dörtgen ve üçgen gibi geometrik desenler kombinasyonlarından oluşmuştur. Kapların üzerinin süslenmesinde basma, çizme, çertme v.b teknik yöntemleri kullanılmıştır. Neolitik ve Kalkolitik çağında kil kaplar açık pembe, kırmızı, bazen ise gri renkte saman karışımı olan kilden yapılmıştır. Tunç çağında kapların yapımında saman karışımı kullanılmamıştır. Kaplar iri veya küçük kum tanelerinden oluşan kilden kaliteli yapılmıştır. Erken Tunç çağında Kalkolitik çağının bir grup desenleme yöntemleri kalsa da seramikçiler tarafından yeni desenleme motifleri de kullanılmıştır. Erken Tunç çağında Nahçıvan seramikleri gri, siyah ve pembe renklerden yapılmıştır. Onlar cilalı ve cilasız yapılmıştır. Bu çağın seramik ürünlerinden bir kısmında bazı kapların üzerinde lekelerin kalmasının nedeni onların iyi pişirilmemesidir. İnce duvarlı, iyi cilalanmış kapların yapılması bu dönemde kapların pişirilme tekniğindeki gelişmelerle ilgilidir. Erken Tunç çağına ait kil kapların karakteristik özelliklerinden biri onların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan biraz içeri birikmesi ve simetrik olmasıdır. Bu döneme ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın yapılması Doğu Anadolu'nun seramik mamulleri için karakteristik özelliklerdendir. II Kültepenin Erken Tunç çağı tabakasından bulunmuş bu tür kapların bir grubunun benzerleri Göytepe'nin aynı çağa ait seramikleri arasına tesbit olunmuştur.⁶ Erken Tunç çağında Nahçıvan seramikçileri tarafından kapların desenlenmesinde oval veya yuvarlak desenler, zigzag, "S", "L", "M", "Y" biçimli işaretler de kullanılmıştır. Üzeri oval veya yuvarlak süslü kil kaplar I Kültepe, II Kültepe, I Mahta arkeolojik yerleşimlerinde bulunmuştur.⁷ I Kültepe yerleşiminden bulunmuş kabartma teknik yöntemle süslenmiş üzerinde "M" biçimli desen olan kil kaplar.⁸ Yanıktepe yerleşiminden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturuyor.⁹ I Mahta yerleşiminden üzeri çizme desenli çok sayıda kil kap bulunmuştur.¹⁰ I Kültepe,¹¹ II Kültepe¹² yer-

⁶ Bahşeliyev, 2007: 108.

⁷ Bahşeliyev, 2004: 50.

⁸ Абибуллаев, 1982: 133.

⁹ Kuşnaryeva, Çubinaşvili: 1970: 89.

¹⁰ Aliyev, Aşurov, 1992: 33-36.

¹¹ Абибуллаев, 1982: 127.

¹² Seyidov, 1993:123.

leşim yerlerinden bulunan üzeri zigzag desenli kil kapların benzerleri Güney Kafkasya'nın,¹³ Ön Asya'nın¹⁴ aynı çağa ait arkeolojik yapılarının seramikleri arasında var. Ovçulartepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği¹⁵ Nahçıvan'da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtlıyor.

Nahçıvan'ın Erken Tunç çağı seramik ürünleri sırasında kilden yapılmış ocaklar, mangallar, hayvan, tekerlek figürleri de vardır.

Ocaklar nalşekilli ve dikdörtgen biçimdedir. Onların bir grubu basit yapılmıştır. Bazılarının arka kısmında yarımşer biçimde kulp yapılmıştır. Mangallar dairesel; kap altlıkları silindirik, yuvarlak ve dikdörtgendir. Tekerlek modelleri dairesel, kesikte bikonik biçimdedir, onun orta kısmında bir delik açılmıştır. Kil hayvan figürleri öküz, at, köpek figürlerinden oluşuyor. I Kültepe Höyüğü'nün Erken Tunç çağı tabakasından, Mahta Kültepesi'nden, Ovçulartepesi'nden bu tip arkeolojik bulgular bulunmuştur. I Kültepe'den 21,¹⁶ Mahtadan 4¹⁷ adet hayvan figürü bulunmuştur. Onların çoğu boğa figürleridir. Bu figürlerden her birinin kendine has özelliği var. Onlar arasındaki benzerlik figürlerin çoğunluğunun ayaklarının, bir grubunun ise boynuzlarının kırılmasıdır. Araştırmacı Osman Hebugullayev'in düşüncesine göre figürlerin kırılmasının nedeni onlardan ritüallerin icra edilmesinde kullanılmasıdır.¹⁸ Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı, semantikaıyla ilgili araştırmacıların düşüncelerini lojistik yönden, mantık açısından birleştiren en önemli konu figürlerden kült gibi kullanılması, figürlerin insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlantı oluşturmalarıdır. Bu figürler Nahçıvan'daki Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kayaüstü resimlerle, metal ürünlerin, kil kapların üzerindeki resimlerle ve hayvanlarla gömüyle lojistik yönden, mantıksal açıdan bağlantı oluşturuyor. Bu nedenle tüm hayvan figürlerinin "hayvan kültü" adlı dini inançlar sistemi ile bağlantı oluşturduğunu ehtimal etmek olasıdır.

¹³ Кушнарева, Чубиншвили , 1970: 166.

¹⁴ Sevin, Özfrat vd., 2000: 852.

¹⁵ Aşurov, Bahşeliyev, Hüseynova, Aliyeva, Aliyev, 2010: 65-70; Bahşeliyev, Ristvet, Gopnik, Aşurov, 2011: 77, 86; Bahşeliyev, Marro, Aşurov , 2010: 32-34.

¹⁶ Абибуллаев, 1982: 141.

¹⁷ Aşurov, 2002: 65.

¹⁸ Абибуллаев, 1982: 143.

Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak Azerbaycan'ın kayaüstü resimlerinde boğayla ilgili eski örneklerin Gemikayanın yanı sıra Kobustan'daki Mezolitik (Orta Paleolitik çağ) çağı resimleri arasında var.¹⁹ Gemikaya'daki kayaüstü resimlerinin çoğunda boğanın boynuzları bir-birine bitişik hilal biçimde resmedilmiştir. Bazı kayaüstü resimlerde bu hayvanların boynuzları kavis biçimde öne doğru yönelmiştir.²⁰ Kayaüstü resimlerin yanı sıra Kobustan,²¹ Alikömektepe,²² Kükü nekropolünden,²³ Şortepe, I Kültepe, II Kültepe yerleşimlerinden²⁴ boğayla ilgili arkeolojik bulgular vardır. Boğanın yanı sıra keçi, köpekle ilgili arkeolojik bulgular hep Gemikaya'da, ve Anadolu,²⁵ İran, Ön Asya²⁶ kayaüstü resimlerinde (petroglifler) çok sayıda tesbit olunmuştur. I Kültepe²⁷ ve Sarıdere nekropolünde²⁸ köpekle gömü de bulunmuştur.

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı kil kapları kilin rengine, yapısına ve süsleme tekniğine göre bir-birinden farklı iki ana gruba ayrılırlar. Birinci grup pembe renkli boyalı kaplar içerir. Bu tür kil kapların üretimi ve yayılması Azerbaycan arkeolojisinde "Boyalı kaplar kültürü" adı ile tanınır. "Boyalı kaplar kültürü" Nahçıvanın yanı sıra Urimiya havzası ve Doğu Anadolu'da da yaygındır. Azerbaycan'ın diğer topraklarında boyalı kaplar Nahçıvandaki gibi fazla değildir. Araştırmacı Veli Aliyev II Kültepe'nin stratigrafyasına göre "Boyalı kaplar kültürü"nü dört döneme ayırmıştır.²⁹ Bu kültürün ilk dönemi için monokrom (bir boyalı) boyalı kaplar karakteristik olsa da, sonraki dönemlerde polikrom (çok boyalı) boyalı kaplar yaygındır. Monokrom (bir boyalı) boyalı kaplarda kırmızının üzerine siyah renkle düz ve dalgalı çizgilerden oluşan çeşitli desenler çizilmiştir. Polikrom (çok boyalı) boyalı kapların üzerinde basit kompozisyonlu desenlerle yanı sıra karmaşık kompozisyonlu desenler de kullanılmıştır. Kapların üzerinin süslemesinde dalgalı, kesik çizgiler, üçgenler,

¹⁹ Farecov, 2009: 21.

²⁰ Halilov, 2011: 23-29.

²¹ Farecov, 2009, 17.

²² Алиев, 1991: 169.

²³ Novruzlu, Bahseliyev, 1992: 25.

²⁴ Абибуллаев, 1982: 143, 144.

²⁵ Aliyev, 1993: 66.

²⁶ Bahseliyev, 2002: 42-44.

²⁷ Абибуллаев, 1982: 225.

²⁸ Bahseliyev, 2002: 23.

²⁹ Aliyev, 1977: 43-89.

küçük daireler, insan, kuş ve hayvan resimleri kullanılmıştır. I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı, Nehecir, Yaycı, Çalhanqala vb. arkeolojik yapılarından bulunmuş bu tip polikrom boyalı kapların bir grubu Göytepe'nin D ve C,³⁰ Haftavantepenin V, VI,³¹ Dingeteppe'nin IV³² kültürel tabakasından bulunan bazı kaplarla benzerlik oluşturuyor.

İkinci grup seramikler, kil kaplar boyasızdır. Onların bir grubunda Erken Tunç çağı seramiklerinde kullanılan desenlerin gelenekleri kullanılmıştır. Kapların bir grubunun üzeri Erken Tunç çağı seramiklerinde olduğu gibi çizme, çertme teknik yöntemleriyle çeşitli geometrik desenlerle süslenmiştir. Nehecir,³³ II Kültepe³⁴ vb. Arkeolojik yerleşimlerden bu tip kaplar bulunmuştur. II Kültepe yerleşiminden bulunmuş bu tip kapların çoğunun seramik fırınında bulunması onların yerli seramikçiler tarafından yapıldığını kanıtıyor. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde bu bu tip kapların yayıldığı bölgeler Mil-Karabağ, Talış-Muşan, Kobustan ve Kuzey Doğu Azerbaycan'dır.

Nahçıvan bölgesinin Orta Tunç çağı seramik mamülleri sırasında Kızılburun yerleşiminden bulunmuş kil erkek figürü da ilgi çekicidir. Yüksekliği 20 cm olan bu figürün yüzü yassı, baş ve vücut üyeleri çok orantılı biçimde, elbiseli, çekmeli ve şapkalı yapılmıştır. İnsanın sol eli kemerinin üzerine koyulmuştur. Figürün şapkası ve bacakları kırmızı, kıyafeti beyaz renkli yapılmıştır. Vücudu ince çizgilerle siyah ve kahverengi renkle boyanmıştır. Onun üzerindeki libas pelerin tarzındadır. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş çömleklerden birinin üzerinden de bu tip resim görülmüktedir. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş bu figür İran'dan bulunan erkek figürü gibi elbiseli yapılmasına rağmen bazı farklılıklar göstermektedir. Kızılburun erkek figürünün İran'dan bulunmuş figürden eski olduğu söylenmektedir.³⁵

Nahçıvan seramikçileri tarafından Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağında da kil kaplar boyasız ve boyalı yapılmıştır. Kapların süslenmesin-

³⁰ Brown, 1951: 21.

³¹ Edwards, 1981: 189.

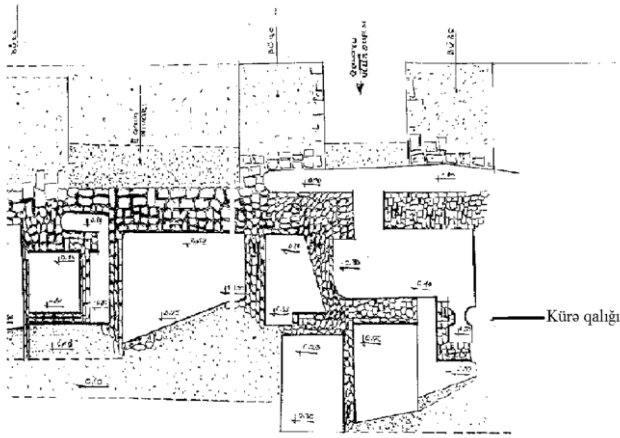
³² Hamilin, 1977: 126.

³³ Seyidov, Bahşeliyev, 2002: 68.

³⁴ Алиев, 1991: 53.

³⁵ Aliyev, 1977: 62.

de geometrik (dalgalı, düz kırık hatlar, üçgen v.b.), zoomorf desenler çok kullanılmıştır. Onlar basit ve karmaşık kompozisyonludurlar. Bu çağ seramiklerinde konnellyur desenler de tesbit olunmuştur. Son Tunç çağının boya bezemeli seramikleri Doğu Anadolu'da olduğu gibi³⁶ polikrom (çok boyalı) boyalı olmuştur. Seramiklerin boyanmasında kırmızı, siyah, sarı ve diğer renkler kullanılmıştır. Son Tunç çağı yerleşimlerinden boya bezemeli seramiklerin bulunması "Boyalı Kaplar" kültürünün Son Tunç-Erken Demir çağına dek devam ettiğini kanıtıyor. Beyaz boyalı kaplar da bu çağa ait yerleşimlerden (I Kültepe ve Qazhan) bulunmuştur. Merkezi Avrupa ve Küçük Asya'dan Çin'e kadar geniş bir alanda yayılmış bu tür seramikler, konnellyur desenli seramikler gibi Hocalı-Gedebey kültüründe yaygındır. Bu nedenle bu türlü seramiklerin Hocalı-Gedebey kültürünü yaradan aşiretlerle karşılıklı ekonomok-kültürel ilişkiler sırasında Nahçıvan'a getirildiğini ihtimal etmek olasıdır. Nahçıvan'daki Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş çanak, çömlek tipli kaplarla yanısıra çaydanlıklarda da Hocalı-Gedebey kültürüne ait özellikler (yuvarlak kabartmalar) var. Çaydanlık türü kaplarda, Hocalı-Gedebey kültürü için karakteristik olan yuvarlak kabartmalarla desenlenmiş kil kaplarda boya bezemenin uygulanması eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir. Nahçıvan'daki arkeolojik yerleşimlerde bulunmuş boyalı kaplarda Doğu Anadolu, Hocalı-Gedebey kültürüne ait süslerin olması bu kültürler arasında etkileşimin olduğunu, bunları üreten aşiretlerin köken olarak aynı olduğunu göstermektedir.

Tablo I: II Kültepe yerleşiminin planı

³⁶ Çilingiroglu, 1990: 170; Çilingiroglu 1990: 25-44.

Çölmekçi çarkıyla ilgili yapılan araştırma sırasında Orta Tunç çağından başlayarak onların kullanılmasının emek verimliliğinin yükselmesine neden olduğunu görürüz. İlk seramik çarkı elle harekete getirilmiştir. O kısa eksen üzerinde kurulmuştur. Seramikçi eli ile çarkı hareket ettirdikten sonra onun durmasına kadar olan süre içinde iki eliyle kabı belirli biçime dönüştürmüştür. Kaynaklara baktığımızda M.Ö. IV-III binlerde el ile harekete getirilen bu tip çölmekçi çarklarının Babil, Mısır ve Hindistan'da da kullanıldığını görmekteyiz.³⁷ Son Tunç çağında ayakla harekete getirilen seramik çarkının uygulaması kapların üretimini ve kalitesini daha da artmıştır.

Nahçıvan'ın Tunç çağı seramikçilik sanatıyla ilgili yapılan araştırma sırasında şunu söyleyebiliriz: Tunç Çağı'nda Nahçıvan'da seramik sanatı uzmanlaşmış bir üretim alanı olmuştur. Son dönemlerde II Kültepe yerleşiminde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında oradan bulunmuş seramik imalathanesi ve çok sayıda seramik fırınları, içerisi boya ile dolu kil kaplar Orta Tunç çağında II Kültepe yerleşiminin Nahçıvan'ın önemli seramikçilik merkezlerinden biri olduğunu kanıtıyor.³⁸ Seramikçiliğin gelişimi sırasında kilden yapılan ürünlerin kalitesinin yanı sıra desenleme motifi de artmıştır. Seramiklerin süslenmesinde kullanılan desenler insanların dini-ideolojik görüşlerinin yanı sıra sanatkârlık yeteneğiyle de ilgilidir. Desenler, yerel özellikler yanı sıra, diğer kültürlerle de benzerlik oluşturmaktadır. Süslemede yerel desenler yanı sıra, diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların maddi ve manevi kültürlerinde benzerliğin olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır. Yerleşimlerden bulunmuş insan ve hayvan figürleri Nahçıvan'da heykeltraşlığın tarihine dair arkeolojik bulgulardan olup Tunç çağında seramikçilerin bu alanda da belli yeteneğinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Tarihi (en kadimden bizim eranın III asri) (2007), Yeddi cildde, I, Bakü.

³⁷ Ahmedov, 1989: 61.

³⁸ Aliyev, 1991: 38; Aliyev, Mammedov, 2010: 130.

Абибуллаев О.А. (1982), *Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР*, Баку: Элм.

Алиев В.Г. (1991), *Культура эпохи средней бронзы Азербайджана*, Баку: Элм.

Aşurov S.H. (2002), *Nahçıvanın İlk Tunc Dövrü Keramikası*. Bakü: Elm.

Aşurov S., Aliyev O. (2010), "Nahçıvanın Erken Ekinçi Maldar Tayfalarının Medeniyyəti", *Azərbaycan Arxeologiyası*, (13), 1, 15-25. Bakü: Həzər Universiteti.

Асланов Г.М., Ваидов Р.М., Ионе Г.И. (1959), *Древний Мингечаур*. Баку: Издательство АН Азерб. ССР.

Aliyev V.H. (1977), *Azərbaycanda Tunc Dövrünün Boyalı Qablar Medeniyyəti*, Bakü: Elm.

Aliyev V.H., Aşurov S.H. (1992), "Mahta Tunç Dövrü Abideleri", *Azərbaycanda Arxeologiya və Etnoqrafiya İlmələrinin Son Nəticələrinə Həsər Olunmuş Elmi Konfransın Materialları*, 33-36, Bakü: Elm.

Aliyev V.H. (1992), *Gemikaya Abidesi*, Bakü: Azərnəsr.

Aliyev V.H., Məmmədov A.E. (2011), "II Kültepede Yeni Tədqiqatlar (2010-cu il)", *Azərbaycanda Arxeoloji Tədqiqatlar-2010*, 126-135, Bakü.

Ahmedov Q.M. (1989), *Bu Güne Nece Gelib Çıkmışdır*. Bakü: Az. SSR EA.

Bahşəliyev V.B. (2002), *Gemikaya Rəsəmlərinin Poetikası*. Bakü: Bilim.

Bahşəliyev V.B. (2007), *Azərbaycan Arxeologiyası*, Bakü: Elm.

Bahşəliyev V.B. (2004), *Nahçıvanın Qədim Tayfalarının Mənəvi Medeniyyəti*. Bakü: Elm.

Bahşəliyev V., Marro C., Aşurov S. Ovçular tepesi (2010), "2006-2008-ci il Tədqiqatlarının Nəticələri", *First Pre Liminary Report the 2006-2008 Seasons*, Bakü: Elm.

Bahşəliyev V.B., Ristvet L., Gopnik H., Aşurov S.H. (2011), "Oğlankalada 210-cu ilde Aparılan Arxeoloji Tədqiqatların Nəticələri", 339-348, *Azərbaycanda Arxeoloji Tədqiqatlar-210*, Bakü: Həzər Universiteti,

Brown T.B. (1951), *Excavations in Turkey, 1948*, Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London.

Çilingiroğlu A. (1990), “Van-Urmiye Boyalıları İşığında Değerlendirilmesi”, 169-173, *Türk Tarih Kongresi*, X.

Çilingiroğlu A. (1990), “Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye Boyalıları”, *Ege Üniversitesi Arkeoloj ve Sanat Tarihi Dergisi*, B c, 25-44.

Daniel Rhodes (2008), *Kilns: Design, Construction and Operation*.

Edwards M.R. (1981), *The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware)*, 101-140, İran, w. KIK.

Farecov N.M. (2009), *Azərbaycanın Kayaüstü İncəsənəti*, Bakü: Azpoliqraf.

Hamilin C. (1977), *The Early Second Millennium Carbon Assemble Age of Dinka Tepe*, 125-153, İran.

Halilov T.F. (2011), “Gemikaya Anitinin Ortadoğu Kültürüyle Bağlılığı”, *Avrasiya*, 23-29.

Кушнарева К.Х., Чубиншвили Т.Н. (1970), *Древние культуры Южного Кавказа*. Ленинград.

MEGEP (2008) (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Seramik ve Cam Şekillendirme Antik Form Şekillendirme, Ankara.

Novruzlu E.İ., Bahseliyev V.B. (1992), *Sahbuz Bölgesinin Arkeoloji Abideleri*. Bakü: Bilim.

Sevin, V., Özfırat, A., Kavaklı, E. (2000), “Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)”, *Bulleten*, LKIII/238: 847-882.

Seyidov A.Q., Bahseliyev V.B. (2002), *Nahacirde Arkeoloji Araştırmalar*. Bakü: İqtisad Üniversitesi.

Сейдов А.Г. (1993), *Памятники кура-аракской культуры Нахичевани*, Баку: Билик.

www.academia.edu/6234207/çanakkale_örneğinde_bati_anadolu_seramikçiliğinin_ege_adalarındaki_uzantıları

https://www.academia.edu/6231124/seramikte_odunlu_pişirim_gelenegi_uzakdogunun_yuksek_derece_firinleri

NAHÇIVANDA SERAMİKÇİLİĞİN GELİŞİM TARİHİNDEN

Özet: Seramikçilik, Nahçıvan'ın en eski sanat alanıdır. Makalede Nahçıvan'daki, seramikçilik sanatı üzerinde durulmuştur. Azerbaycan'ın diğer toprakları gibi Nahçıvan da önemli bir sanat merkezi olmuştur. Seramik ürünler boyut, biçim, desen, yapıldığı malzeme ve yapılış teknolojisine göre bir-birinden farklıdır. Nahçıvan seramikçilerinin yapmış olduğu kil kaplar, sofraya veya mutfak seramiği olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yapılan bilimsel araştırma sırasında belli oluyor ki, bu çağa ait seramiklerin süslenmesinde geometrik, zoomorf, nebati, antropomorfik v.b desenler kullanılmıştır. Onlar basit ve karmaşık kompozisyonludur. Resimlerin yayılma alanı Azerbaycanın yanısıra dünyanın çeşitli topraklarında yaygındır. Süslemede yerel desenlerin yanı sıra, diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların dini-ideolojik görüşlerinin de benzer olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır.

HISTORY OF FORMATION THE POTTERY NAKHCHIVAN

Abstract: It was defined that pottery was one of the ancient craftsmanship areas in Nakhchivan. The article handicraft have been learnt in the Nakhchivan. In addition to Nakhchivan, as well as the other regions of Azerbaijan, was an important centre of craftsmanship. The pottery products differed from one another in their size, shape, ornaments on them, the material they were made of and the technology. The pottery products made by Nakhchivan potters were divided into two groups-welfare and kitchen ceramics. Scientific research that is going on during certain geometric in the decoration of ceramics from this period, zoomorf, vegetable, anthropomorphic patterns etc. have been used. They are simple and complex kompozisyon. Download Azerbaijan as well as pictures of the span widely around the globe land. They have both local characteristics and similarities with other cultures. In addition to local ornamentals, the presence of similar ornaments in other cultures proves that the people of the different regions of the world are alike in their religious-ideological views, and that each ornament has its deepest semantics.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan, Seramikçilik, Arkeolojik Yerleşimler

Key words: Nakhchivan, Pottery, Archaeological Monuments

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE TRABZON BASINI (1945-1950)*

Rahmi ÇİÇEK**

Doç. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
Bölümü
E-Posta: rahmicicek60@gmail.com

Giriş

Osmanlı taşrasında basının gelişmesinde etkili olan gelişmelerden biri Abdülaziz döneminde Osmanlı vilayet merkezlerinde birer vilayet matbaası kurulması kararının alınmasıyla başlamıştır.¹ Trabzon merkezde 1868 yılında kurulan matbaa 1869 yılında ilk Türkçe gazete olan Trabzon Vilayet Gazetesini yayınlamaya başlamıştır.² Trabzon Vilayet gazetesi ve matbaası, Trabzon'da basın ve yayın hareketinin oluşmasındaki en büyük etkenlerden biridir. Buradan yetişen pek çok kişi hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde Trabzon yerel basınının etkin matbaacıları ve gazetecileri olmuşlardır.³

II. Meşrutiyet dönemi öncesinde Trabzon'da 1885 tarihinde Mehmet Nuri ve Ahmet Fehmi Efendinin çıkarmış oldukları Saadet Gazetesi ile 1897 yılında Şatırzade Osman Bey'in imtiyazını aldığı "Karadeniz Gazetesi"nin⁴ özel yerel basın sektörünün oluşmasına yönelik ilk çabalar olarak görülür.⁵

II. Meşrutiyet döneminde Trabzon basını, Osmanlı ulusal basınına paralel olarak önemli bir gelişme

Gönderim Tarihi: 01.05.2017

Kabul Tarihi: 16.06.2016

¹ Koloğlu, 2010: 11-12.

² Odabaşoğlu, Tarihsiz: 7-8. Trabzon Vilayet Gazetesinin ilk sayısı 13 Nisan 1869 tarihini taşımaktadır. Vilayet Gazetesi aralıklarla yayını 1916 Rus işgaline kadar devam ettirmiştir. Albayrak, 2010: 1.

³ Küçükerman, 2014: 92-107.

⁴ Yayınlanıp yayınlanmadığı bilinmemektedir.

⁵ Albayrak, 2010: 25-26.

göstermiştir. Dönemin siyasal akımları ve siyasal partilerinin faaliyetlerine paralel olarak Trabzon'da hem siyasal söylemleri oluşturmayı amaçlayan hem de bölgesel ve kültürel zenginlik unsurlarını topluma kazandırma düşüncesi, basın faaliyeti ortaya çıkmıştır. 1908'den başlamak üzere Trabzon'un işgal edildiği 1916 yılına kadar geçen süre içerisinde 30 civarında Türkçe gazete ve dergi yayınlanmıştır.⁶ Bunların dışında, aynı dönemde 25 Rumca, 13 Ermenice gazete ve derginin yayınlandığı bilinmektedir.⁷ Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde Eyüpzade Osman Nuri "Orient" adıyla Fransızca bir dergi ve Rus işgali döneminde (1916-1918) iki Rusça gazete yayınlanmıştır.⁸

Rus işgali yıllarında tamamen dağılan yerel basın, tekrar faaliyete 1918 sonrasında başlamıştır. 1918-1925 yılları arasında; dönemin siyasal gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkan Trabzon yerel basını milli hareketin gelişimine uygun olarak Hürriyet ve Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki çekişmeden,⁹ Milli Mücadele basınına doğru bir gelişme göstermiştir. Bu süre içerisinde yani 1918-1923 tarihleri arasında 16 gazete ve dergi yayınlanmıştır. 1919 Eylül ayından itibaren basında yer alan aykırı sesler (İtilafçılar ve İttihatçılar) ortadan kalkarken, yerini milli hareketi destekleyen bir basına terk etmeye başlamışlardır.¹⁰ Bu süreç, Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasına kadar devam edecektir. Yani 1920-1922 dönemi Trabzon yerel basını tek ses olma özelliği taşımaktadır. 1922 ve sonrasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti içerisinde başlayan tartışmalar, basında yeni bir süreç başlatmıştır. Trabzon MHC içerisindeki çekişmeden doğan fikri ayrılığın basında da temsilcileri oluşmuştur. Faik Ahmet Barutçu'nun İstikbal Gazetesi¹¹ ile karşısında yer alan Ali Becil'in çıkarmış olduğu Güzel Trabzon Gazetesi arasındaki çekişme zamanla siyasal oluşumlara paralel bir çizgi takip etmiştir. 1923 yılında Güzel Trabzon Gazetesi, Halk Gazetesi adını alarak, Trabzon'da Cumhuriyet rejiminin ilanı sonrasında ilk yayın imtiyazı alan gazete oldu. Halk Gazetesi,

⁶ Albayrak, 2010: 27-140. Odabaşoğlu, 1987: 9-13.

⁷ Albayrak, 2010: 580-593. Odabaşoğlu, 1987: 12-13.

⁸ Albayrak, 2010: 594-600.

⁹ Akbal, 2008: 73-153.

¹⁰ Albayrak, 2010: 141-278.

¹¹ Çapa, 1992: 133-168.

Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkasının yerel basındaki sesi olurken, Milli Mücadele döneminin en önemli yayın organı olan İstikbal Gazetesi ise Halk Fırkası içerisinde oluşacak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının destekçileri arasında yer almıştır.¹²

Cumhuriyet döneminde ulusal basında olduğu gibi Trabzon yerel basınında da dönüm noktası, 1925 Takrir-i Sükûn dönemidir. 1925 yılında çıkartılan "Takrir-i Sükûn Kanunu" birçok basın organının kapanmasıyla sonuçlanmıştı. Bu dönemde yani 1923-1929 döneminde Trabzon'da çeşitli tarihlerde yayınlanan ve kapanan 16 gazete ve dergi bulunmaktadır. Bunlardan çok azı siyasal nitelikli gazete ve dergi olma özelliği taşımaktadır. Bekir Sükuti Kulaksızoğlu tarafından 16 Eylül 1924 tarihinde yayınlanmaya başlanan Yeni Yol Gazetesi hem Takrir-i Sükûn döneminde hem de daha sonraki dönemlerde yayın faaliyetini sürdüren tek siyasal gazete olma özelliğine sahiptir.¹³ Bu dönemde yayın faaliyetinde bulunan gazete ve dergilerin birçoğu resmi ve yarı resmi kurum ve kuruluşlar tarafından çıkartılmış yayınlardır. İçeriklerine bakıldığında kültür ve ekonomi ağırlıklı yayınlar olduğu görülür.¹⁴

Takrir-i Sükûn döneminin 1929 yılında sona vermesi ve arkasından Türkiye'nin çok partili hayatı tekrar denemeye karar vermesi üzerine, 1930'lu yıllarda geçmişin hareketli ortamından uzakta olsa Trabzon'da tekrar yerel basında canlanma başlar. Yeni dönem basınına etkileyen iki temel neden etken bulunmaktadır: Bunlardan birincisi kısmen de olsa "Takrir-i Sükûn" sonrası ortamının söz ve yazı hürriyeti, ikincisi ise 1932 sonrası kurulan Halkevleri çevresinde oluşmaya başlayan aydın-memur tabakasının entelektüel bir faaliyet alanı olarak siyaset dışı kültürel ve sanatsal yazım hayatına yönelmesidir. Bu iki faktör 1932 -945 dönemi Trabzon yerel basınına etkilemiştir. Çıkan gazete ve dergiler de bu iki özelliğinin yansımalarını görmek mümkündür.

1929 sonrası yeni Türk alfabesinin kullanılmasından 1945 yılına kadar geçen dönem içerisinde yayın faaliyetini sürdüren gazete ve dergiler şunlardır:

¹² Usta, 1994: 27-31.

¹³ Albayrak, 2010: 299-311. Yeni Yol Gazetesi 1924 yılında başladığı yayınlarını her ne kadar zaman zaman el değiştirse de 1966 yılına kadar sürdürmüş Trabzon'da Cumhuriyet döneminin en uzun süreli yayın organlarından biridir.

¹⁴ Albayrak, 2010: 299-353.

Olca/ İkbâl Gazetesi; 1909 yılında Osman Nuri Eyüpoğlu tarafından yayınlanan gazete I. Dünya Savaşı nedeniyle 1915'te yayınına ara vermiştir. Savaş sonrasında 1919 yılında tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Sürekli yayınlanma imkânı bulamamakla birlikte yayın faaliyetini 1948 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁵

Yeni Yol Gazetesi; 16 Eylül 1924'te yayın hayatına başlayan gazete, Bekir Sükuti Kulaksızoğlu tarafından çıkarılmaktadır.¹⁶ Hem Tek Parti hem de Çok Partili dönemin yayın organlarından biridir. Yayın faaliyetini 1966'ya kadar devam ettirmiştir.

Halk Gazetesi; 8 Ekim 1933 yılında yayınlanmaya başlanan gazete, 1943 yılına kadar Arif Barutçu tarafından çıkartılmıştır. 1943 yılında Diş doktoru Cemil Hulusi Bulak tarafından "Yeni Halk Gazetesi" adıyla yayınlanmıştır. 21 Mayıs 1943-11 Ocak 1944 tarihlerinde bu isimle yayınlanan gazete, bu tarihten sonra tekrar "Halk Gazetesi" adını alarak, 1946 sonrasında gazetenin sahibi Ali Kalkan ve mesul yazı işleri müdürlüğünü Hulki Nemlioğlu tarafından çıkarılan gazete yayın faaliyetini 1963 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁷

1925-1945 döneminde siyasal içerikli yayın faaliyetini yürüten bu üç gazete dışında Trabzon'da kısa süreli bazı gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Bunlar arasında 1930'da Serbest Fırka deneyimini döneminde yayınlanan; Hayri Eyüpoğlu'nun çıkarmış olduğu ve yaklaşık yirmi sayı yayınlanan "Serbest Seda Gazetesi", 1931-1933 yılları arasında yayınlanan ve Arif Barutçu tarafından çıkartılan "Reklam Gazetesi" yer alır.¹⁸

1944 yılında ulusal basında çok seslilik konusunda hareketlenmenin başlamasıyla, aynı tarihlerde Trabzon'da da yerel gazete ve dergi basımında bir hareketlenme görülür. 1944'te Trabzon basın hayatına katılan gazeteler şunlardır: Tahsil Gazetesi; Sadi Rıza Altıkulaç ve Bekir Hartamas tarafından üç sayı olarak çıkmıştır. Horoz Gazetesi: Cevdet Alap tarafından kısa süreli bir yayın olarak Halkevleri dergisi İnan'ın bir uzantısı olarak yayınlanmıştır.¹⁹

¹⁵ Albayrak, 2010: 1-21.

¹⁶ Albayrak, 2010: 22-54.

¹⁷ Albayrak, 2010: 62-78.

¹⁸ Albayrak, 2010: 57-62. Gazete ekonomi ve reklam ağırlıklı olarak yayınlanmıştır.

¹⁹ Albayrak, 2010: 79.

Akçaabat gazetesi, Avukat Vesim Eyüpoğlu tarafından yayınlanan gazete Akçaabat Halkevi'nin yayın organı olarak, 1944-1948 tarihleri arasında on beş günde bir toplam 93 sayı olarak yayınlanmıştır. Gazetenin etkin yazarları arasında Akçaabat Halkevi'nin genç kuşak aydınları yer almaktadır. Bunlar arasında yer alan Bilal Akıncı, Mahmut Üstün gibi isimler Trabzon'da yerel gazeteciğin gelişinde etkin olan isimler olacaktır.²⁰

Türkiye'nin Çok Partili sisteme karar verdiği 1945 yılına gelinceye kadar Trabzon yerel basınının siyaset-basın ilişkisi, II. Meşrutiyet döneminden itibaren yaşamış olduğu önemli bir deneyime sahiptir. Bu deneyimin uzantısı olan üç gazete²¹ 1945-1950 dönemi siyasal gelişmeleri içersinde kendi siyasal çizgilerini oluşturarak basın faaliyetini sürdürürken, yeni basın organları da tıpkı II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele döneminde olduğu gibi basın-yayın hareketinin içerisinde yerlerini almışlardır.

Çok Partili Hayata Geçiş

II. Dünya Savaşı'nın sonlarında Türkiye çok partili hayata geçiş konusunda bazı adımlar atmaya başladı. Özellikle; 1944 sonrasında CHP grubunda ve basında meydana gelen gelişmeler çok partili yapının habercisi oldu. Bu durum, 1945 Temmuz'unda Milli Kalkınma Partisi'nin ve Ocak 1946 yılında ise CHP grubundan ayrılanların oluşturduğu Demokrat Parti'nin kuruluşuyla yeni bir merhale kazandı.²²

Çok sesli ve çok partili bir yapı oluşurken, yeni siyasal yapılanmanın halkla diyalog kurulmasında en önemli gücü basın olacaktır. Gerek ulusal basın, gerekse yerel basın 1945 sonrasında oluşan siyasal yapılanmaya uygun bir gelişim çizgisi göstermiştir. Genel Türkiye siyasetinde meydana gelen gelişmelerin Trabzon yerel basınına yansımaları görünürde iki şekilde kendini gösterdi. Bunlardan birincisi tek partili yapının yayın organlarının yeni yapılanmada kendi yönelimlerini belirlemeleri ve arayışlarıdır. İkincisi ise 1944 sonrası başlayan demokrasi taleplerine bağlı olarak oluşan siyasal ortamda yeni basın organlarının yayın faaliyetine başlamasıdır.

²⁰ Akçaabat Gazetesi, 1 Haziran 1944- 30 Ağustos 1948 sayıları, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi.

²¹ Yeni Yol, Halk, ve Olcay Gazeteleri

²² Gürkan, 1998: 50-63.

Trabzon’da 1945 yılında, Tek Partili döneminden itibaren yayın faaliyetlerini kesintiye uğramadan sürdüren üç gazete bulunmaktaydı. Halk, Yeni Yol ve Olcay Gazeteleri.²³ Bu üç gazete de “Tek Partili” dönemde, dönemin koşullarına uygun bir yayın faaliyeti sürdürmüşlerdi. 1945 sonrasında ise yeni politik yapıya uygun olarak Halk Gazetesi ve Olcay Gazetesi CHP’nin bölgedeki sesi olma durumunu korurken, Yeni Yol Gazetesi CHP’den ayrılarak DP’ye geçen yerel siyasetçilerin sesi haline gelmiştir. Çok Partili döneme geçişte yayın faaliyeti sürdüren üç gazeteden ikisi Yeni Yol²⁴ ve Halk Gazeteleri 1945 sonrasında siyasal çekişmesinde kendilerine yeni bir yol oluşturacaklardır. Yeni Yol gazetesi ulusal siyaset içerisinde 1945’te CHP’den kopan ve DP’yi kuran liderlerle aynı görüşleri paylaşarak yayın politikasını; CHP’nin liberal kanat²⁵ ekolünden DP’ye doğru kaydıracaktır. Yeni Yol, bu politik değişime paralel olarak 1945-1950 döneminin Trabzon basınında DP’nin siyasal savunucusu rolünü üstlenmiştir. Halk Gazetesi²⁶ ise 1945 sonrasında CHP’de oluşan yeni hizip-

²³ Osman Nuri Eyüpoğlu tarafından yayınlanan Olcay Gazetesi, 1909 yılında ikbal adıyla yayın hayatına başlamıştı. Gazete II. Meşrutiyet Döneminde Trabzon’daki İttihatçıların destekçileri arasında idi. Milli Mücadele döneminde yayın faaliyetine tekrar başlayan gazete Milli Mücadeleyi desteklemiş ve 1923 sonrasında ise CHP’nin destekçi organı olarak yayın politikasını devam ettirmiştir. 1935 Olcay adıyla yayınlarına devam eden gazete Çok Partili dönemde CHP destekçiliğini sürdürmüştür. Gazetenin sahibi olan Osman Nuri Eyüpoğlu’nun ölümünden sonra on sayı daha yayınlanan gazete varlığını devam ettirememiştir. Albayrak, 2010: 1-21.

²⁴ Cumhuriyetin ilanından sonra Trabzon’da çıkan ilk yayın “Yeni Yol Gazetesi”dir. Bekir Sükuti Kulaksızoğlu tarafından, aynı isimle Giresun’da çıkarılan gazetenin yayını, 16 Eylül 1924 tarih ve 101. Sayı ile Trabzon’da devam etmiştir. Yeni Yol Gazetesi Trabzon’da ilk çıkışından kapanıncaya kadar aynı ismi taşıyan kendi matbaasında basılmıştır. Yeni Yol matbaası “Serasi” matbaasının satın alınmasıyla kurulmuştur. Yeni Yol Gazetesi’nin Trabzon kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. 1924’lü yıllardan başlayarak Trabzon’da eli kalem tutan bütün aydınlar, şairler, sanatkarlar Yeni Yol’un sayfalarından gelip geçmiştir. Bekir Sükuti Kulaksızoğlu ile başlayan Yeni Yol yazar kadrosu içinde; 1924-1928 yılları arasında: İhsan Hamami, Muzaffer Lermioğlu, Kemal Ahmed, Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu, Halil Nihad Öztepe, Mustafa Sıdkı Cansızoğlu, Numan Sabit Osmançebebioğlu, Baba Salim Ögütçen, Cevdet Alap, Hakkı Tunçay, Rıfkı Kulaç, Şevket Çulha, Cemal Azmi Tellioglu gibi isimleri sayabiliriz. 1941-43 yıllarında Feridun Fazıl Tülbetçi, Cemal Rıza, Hakkı Tunçay, Şevket Çulha, Cevdet Alap, Salih Çağatay, İhsan Hamami, Baba Salim gibi yazarlar bulunuyordu. 1944 yılında Şevket Çulha, Hakkı Tunçay, Nesip Yağmurdereli, Kazım Güler, Fethi Çulha, S. Ayata, İbrahim Örs. Cemal Rıza Çınar (Osmanpaşaoğlu), Zeki Yağmurdereli, Mustafa Kemal Sayıl ve başyazar Bekir Sükuti Kulaksızoğlu vardı. Yeni Yol varlığını 1966 yılı sonuna kadar devam ettirmiştir. Albayrak, 2010: 299-321.

²⁵ Uyar, 1998: 345-348. “Köy Enstitülerinden Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa” başlığı altında verilen ve CHP içerisindeki hizipleşmede Yeni Yol Gazetesi çizgisini liberal kesimden yana koymaya başlamıştır.

²⁶ 24 Nisan 1923- Eylül 1923 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Daha önce 1 Nisan 1922/Aralık 1922 tarihleri arasında Güzel Trabzon Gazetesi’ni çıkartan Ali Becil, aradan dört-beş aylık bir süre geçtikten sonra “Halk Gazetesi” adıyla yeni bir gazete yayınlamıştı. Başta iki günde bir çıkan gazete 7. Sayıdan itibaren günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Gazete Turan matbaasında basılmakta idi. Gazete bu dönemde Müdafaa Hukuk Cemiyeti içerisinde yer alan çekişmede I. grup lehinde bir pozisyon almıştır. Ali Becil’in Halk gazetesinden sonra aynı adla çıkan “Halk Gazetesi”, 8 Ekim 1933 yılında yayın hayatına Başlayan Arif Barutçu’nun çıkarmış olduğu gazetedir. Gazete, Milli Mücadele döneminde 1919-1925 tarihleri arasında yayınlanan Faik

leşmede genel olarak “Sağ-Sol” çekişmesi gibi görülen hizipleşmede sağ grubun yanında yer almıştır. 1946 seçimleri sonrasında ise Recep Peker grubunun politik çizgisini takip eden gazete, CHP’de²⁷ 1947 kongresi sonrası oluşan liberal söylemler karşısında da devletçi bir tavır sergilemiştir.

Bu iki gazete dışında; 1945-1950 döneminde çok partili yapının gereği olarak oluşan yeni yerel basın organları arasında kısa süreli yayın hayatını devam ettirebilen basın oluşmuştu. Trabzon’da basın hayatına yeni katılan ve uzun soluklu olamayan gazeteler; Yeni Haber,²⁸ Dikkat,²⁹ Doğru Yazar,³⁰ Hedef,³¹ Halk Sesi,³² Yeni Of³³ gazeteleridir. Yeni basın bir ta-

Ahmet Barutçu’nun “İstikbal Gazetesi”nin matbaasında basılmış olup aynı aileye mensup Arif Bey tarafından yayınlanmıştır. Yayınını 15 Ocak 1963 yılına kadar devam ettirmiştir. Başlangıçta ticari maksatlı gazete olarak çıkan, ancak fikri yazılara da ağırlık veren Reklam Gazetesi’nden istenilen sonucun alınmaması üzerine, Arif Barutçu’nun sahipliğindeki gazetenin 254. sayısından itibaren ismi değiştirilip, 265. sayı Halk Gazetesi olarak 8 Ekim 1933 Pazar tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. 11 Kasım 1938 sayılı Halk Gazetesinin incelenmesinden de bu tarihte gazetenin sahip ve neşriyat müdürünün Dr. Ve Diş tabibi Hayrettin Atakol olduğu görülür. 1941 yılında ise İstikbal Matbaasında basılmaya devam edilen Halk Gazetesi’ni çıkartan ve mesul müdürlüğünü yapan kişi olarak Kemal Saruhan görülmekte, sermayedar ise Dr. Abdullah İkiz’dir. Gazetenin yazarları ise Ali Kalkan, Kemal Hatip, Kemal Kefeli olarak görülmektedir. 1942 yılında Halk Gazetesi kadrosunda şu isimler yer almaktadır, Kemal Kefeli, Abdullah Günel, Cemal Karahan, Kenan Oğuzlu, Nurettin Erel, Salih Ekiz, Fazıl Aktay, Mazhar Eren, Tevfik Vural, Ali Kalkan, Yusuf Ahıskalı. 1942 yılında gazetenin sahip ve neşriyat müdürlüğünü Kamil Saruhan yapıyor, gazete İstiklal Matbaasında basılarak, Salı ve Cuma günleri olmak üzere haftada iki gün yayınlanıyordu. Mali sıkıntılar nedeniyle 1943 yılı Mayıs ayında kapanma tehlikesi yaşan gazete, 1074. sayıdan itibaren 21 Mayıs 1943 yılında Diş tabibi Cemil Hulusi Bulak’ın neşriyat müdürlüğünde “Yeni Halk Gazetesi” adıyla yayınlanmaya başladı. Yeni Halk Gazetesi yedi aylık bir süreden sonra, 11 Ocak 1944’de yeniden “Halk Gazetesi” adıyla yayını sürdürdü. 13 Nisan 1945 yılında 1203 sayılı gazete ile birlikte neşriyat müdürlüğü ve gazete sahipliği Emekli Yarbay Faik Odabaş üstlendi. Haftada iki gün Salı ve Cuma günleri çıkmaya devam etti. 7 Ekim 1946 tarihinde sahipliğini Mehmet Kazancı’nın üstlendiği gazetenin neşriyat müdürlüğünü Ali Kalkan yapmaktadır. Bu tarihlerde gazetenin yazı kadrosunda şu isimler bulunmaktadır: K. Açıkgoz, Kemalettin Çelik, Derviş Değerli, Muzaffer Akman, Cemal Azmi Tellioglu, Münir Melal, Kemal Kefeli, S. Tezcanlı, Fikri Nur Özdemir, Burhan Esen, Ömer Kazangel, Selma Aygut. M. Saruhan. Gazete, varlığını 15 Ocak 1963 tarihinde yayınlanan 6489 sayı ile kapanmıştır. Albayrak, 2010: 62-87.

²⁷ Uyar, 1998: 349-356.

²⁸ Gazete 1946 yılında haftalık olarak Hikmet Ata Oğuz tarafından 5-6 sayı çıkmıştır. Albayrak, 2010: 99.

²⁹ 1 Ocak 1947 yılında Hikmet Ata Oğuz tarafından muhtemelen 12 sayı olarak çıkartılmıştır. Gazetenin yazı kadrosunda Hikmet Ata Oğuz, Muzaffer Konuralp, Sabri Karanis ve Mahmut Üstün’ün bulunduğu bilinmektedir. Gazete Olacay matbaasında basılmış olup bir süre sonra kapanmıştır. Albayrak, 2010: 100-101.

³⁰ Muzaffer Konuralp tarafından yayınlanan gazete 25 Nisan 1947 yılında çıkmaya başlamıştır. Çıktığı tarihte Trabzon’da dört gazete yayınlanmaktadır. Beşinci gazete olarak yayın hayatına başladığında “Niçin Çıkıyoruz” başlığı altında verilen bilgide mevcuttur. Ekim 1947’de kapanmıştır. Gazetenin yayınlanmasıyla ilgili olarak bilgi veren Muzaffer Konuralp; “1945-1946 yıllarında CHP İl sekreteri iken, açıklanmasını doğru bulmadığım bazı sebepler yüzünden bu görevden ayrıldım. İşte söz konusu gazeteyi, Doğruyazar’ı bu tarihten sonra 1947’de çıkardım.” Albayrak, 2010: 02-105.

³¹ 19 Ağustos 1948’de Sabri Karanis tarafından yayınlanmıştır. Mevcut sayısı bulunmadığı için kısa bir süre yayınlandığı tahmin edilmektedir. Albayrak, 2010: 116.

³² Muhtemelen 1949 yılında yayınlanan gazetenin varlığına dair kısa bir bilgi Yeni Yol Gazetesinde yer almaktadır. Mevcut hiçbir sayısı yoktur. *Yeni Yol Gazetesi*, 10 Kasım 1949.

³³ Bir ilçe gazetesi olarak 12 Ocak 1950 tarihinden itibaren Hasan Tahsin Sarıalioğlu tarafından çıkartılan gazetenin yazı işleri müdürlüğünü H. Fehmi Cinemre yapmıştır. Muhtemelen 1960’lı yılların başlarına kadar yayın faaliyetini sürdürmüştür. DP siyasal çizgisinde yayın yapmıştır. Albayrak, 2010: 127-130.

raftan Trabzon yerel basınını şehir merkezinden ilçelere taşırken, diğer taraftan da çok partili yapının getirdiği tartışma ortamında yerel sorunların basın yoluyla kamuoyuna taşınmasını, yerel politikacı ve politikaların belirlenmesinde etkin bir rol üstlenmiştir.

Bu gazeteler dışında 1945 sonrası Trabzon yerel basınında yer alan ve 1944 yılında³⁴ Akçaabat Halkevi'nin yayın organı olarak yayınlanan "Akçaabat Gazetesi" yayın faaliyetlerini 1948 yılına kadar sürdürmüştür. Gazetenin ilk sayısında Bilal Akıncı tarafından yazılan "Akçaabat Çıkarken" başlıklı yazıda şu bilgilere yer verilmektedir:

"Akçaabat, matbuat sahasına atılırken, maksat ve gayesinin nelerden ibaret olduğunu önceden hazırlanmış; gerek zirai, gerekse içtimai ve edebi mevzular üzerinde dikkat ve itina ile yürümeği esas prensip olarak kabul etmiştir.

Gazetemiz eşsiz yurdumuzun, büyük Türk ulusunun her yönden ilerlemesi yolundaki, kudretli adımlarına uyarak Kazamızın yükselmesine ve bilhassa köylümüzün kalkınmasına hizmet etmek gibi en önemli ve kutsal bir vazifeyi üzerine almış bulunuyor. İşte okuyucularımızın fikri ihtiyaçlarıyla yakından meşgul olmak imkânını elde eden "Akçaabat" şimdiden kendini bahtiyar addetmekte ve sonsuz bir haz duymaktadır.

"Akçaabat" bu haftadan itibaren, tayin ettiği ve tasarladığı bu esaslar dairesinde Halkevimiz tarafından neşrine başlanılarak okuyucularımıza sunulmuştur.

Bugünkü hayat şartlarına ve medeniyet icaplarına en uygun bir şekilde iktisadi, içtimai ve edebi bahislerden başka ayrımcı köy ve köycülük, sıhhi ve zirai öğütlerle kasaba ve köylerimize ait alakalı ve istifadeli haber ve bilgiler mümkün olduğu kadar, sütunlarımızda devamlı surette neşre çalışacağız. Şimdilik tek kanat yani iki sayfadan ibaret olarak çıkmak zarureti mevcut olmakla beraber Halkevimizin bu muvaffakiyeti, bazı vilayet ve kaza merkezlerimize bir örnek olacağı şüphesiz sayılabilir.

³⁴ Akçaabat Gazetesi, 1 Haziran 1944.

Karadeniz'in incisi mesabesinde olan ve verimli kazalardan birini teşkil eden Akçaabat'ın böyle bir gazeteye sahip ve malik bulunmasının takdirle karşılanacağına kuvvetli inanı vardır. Binaenaleyh "Akçaabat" çıkarken, ön sözümüz şu oluyor:

Kazanacağı rağbet ve teveccüh "Akçaabat'ı daha müttekâmil ve daha parlak ve faydalı olmağa sevk edecektir ki, bu da makta ve gayemiz için kâfidir."

On beş günde bir yayınlanan bir ilçe gazetesi olarak; 1945 sonrasının siyasal mücadele ve oluşumlarından uzak kültürel,³⁵ ekonomik³⁶ ve sosyal³⁷ alanda yazılan yazılarıyla faaliyetini sürdürürken, kısmen haber niteliği dışında siyasal söylemlerde bulunmamıştır.³⁸

Akçaabat Gazetesinde tarih konuları üzerine yazı yazan Mahmut Üstün gazetenin kapanmasından yaklaşık bir buçuk yıl sonra "Yeni Pulathane" adıyla bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Murat Üstün, gazetenin ilk sayısında; gazetenin çıkış amacıyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

"Maksadımız

Halkın ihtiyaçlarıyla, dilekleriyle haklı şikâyetleriyle çok yakından ilgilenmek dertlerinin ortağı

³⁵ Mahmut Üstün, "Trabzon Tarihinde Akçaabat'ın Önemi" *Akçaabat Gazetesi*, 9 Haziran 1944 gibi tarihi konuları kaleme alan dizi yazıları bulunmaktadır. Mahmut Üstün tarafından yazılan "Trabzon Tarihi" ve "Akçaabat Tarihi" başlıklı yazılar 1948 yılına kadar devam etmiştir.

³⁶ İlçenin temel geçim kaynağı olan tütüncülük üzerine gazetede çok sayıda yazı yer almaktadır. Bu yazılan önemli bir kısmı gazetenin sahibi olan Vesim Eyüpoğlu tarafından yazılmıştır. Vesim Eyüpoğlu, "Tütün Satışları" *Akçaabat Gazetesi*, 15 Mart 1946.

³⁷ Sosyal alanda en önemli yayınlar Akçaabat Halkevinin faaliyetlerinin gazete tarafından duyurulmasıdır. Bunun dışında ilçede kurulan Kültür Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır. *Akçaabat Gazetesi*, 3 Ekim 1944 "Kasabamızda Kültür Cemiyeti", Cemiyetler ve Roller (Muhlis Kazancıoğlu).

³⁸ Gazetenin son iki sayısında yere alan ve Kemal Kefeli tarafından yazılan iki makale dışında siyasal içerikli yazı yoktur. Kemal Kefeli, "Uydurma Havadisler Karşısında" *Akçaabat Gazetesi*, 31 Mayıs 1948. Bu yazıda DP'liler tarafından toplumun uydurma bir takım söylemlerle kandırıldığı bilgisine verilmektedir. Kemal Kefeli, "Demokrasimizin Gelişme Yolu", *Akçaabat Gazetesi*, 15 Temmuz 1948. Kefeli bu yazısında muhalefet eleştirisi yaparak şu ifadelerde bulunmaktadır: "Jandarmanın dipçığı, polisin tazyiki altında inim inim inleyen vatandaşlardan bahsediliyor. Bu cümlemin içinde suçlu vatandaşlara dahi devlet otoritesini temsil ve yurt nizamını sağlama vazifesi olan jandarma ve polisin müdahale etmesi arzusu mu saklıdır? Zira bize öyle geliyor ki Türkiye'de keyfi bir hareketle hiçbir vatandaşın burnu kazanmamış, en küçük bir müdahaleye maruz kalınmamıştır. Eğer kalınmışsa ebetteki mevki ve vazifesini kötüye kullanan her memur gibi suçun jandarma ve poliste kanunun pençesine teslim edilmiş ve cezasını görmüştür. Ne gariptir ki, en geniş ölçüde asayişin hâkim olduğu bir diyarda bu hatiplerden şu ifadeleri de işitiyoruz. Bu memlekette mal, namus ve haysiyet emniyeti yoktur. Bunu değil söylemek bile en büyük bir gaflettir, hatadır ve en az bir iftiradır. Acaba bu iddiada bulunanlara bir tecavüz vaki olmuş mudur? Ve farzı muhal böyle bir tecavüz karşısında vazifeli kimseler hareketsiz mi kalmış, varlıklarından şikâyetçi buldukları asayiş memurları suçluyu himaye mi etmişlerdir."

olmak zevkini duymak için tamamıyla tarafsız olan gazetemizi sunuyoruz.

İlçemizin büyük bir ihtiyacına çare olacağından emin bulunduğumuz halkımızın refahla yaşantısını temin için onunla ilgilenmesini dileriz. (Yeni Pulathane)”

Trabzon’da Olcay matbaasında basılan gazete, kendisini; “Yurt, Millet ve Cumhuriyet Sevgisini Kalbinde Taşır Her Pazartesi Neşrolunur Siyasi Köylü Gazetesidir” şeklinde nitelendirmektedir. Gazetede yayınlanan daha çok tarih ağırlıklı yazılarla, “Köylünün Karşılaştığı Hadiselerden İlham Kanun Bilgisi” yazı dizisi, dizi hikâyeler ve ekonomi yazılarının tamamı Mahmut Üstün tarafından yazılmaktaydı. Sadece “Sağlık Notları” başlıklı dizi yazı Sadri Ayata tarafından yazılmıştır. 23 sayı ile 5 Aralık 1949 yılına kadar yayınlanan gazetede Akçaabat Tarihi, Akçaabat Aile Tarihi ile çiftçi sorunları üzerinde durulmaktadır.³⁹

İlçe gazetesi olarak yayınlanan gazetelerden biri de “Çaykara(Demokrat Çaykara) Gazetesi, 23 Nisan 1948 tarihinde Numan Sabit Osmañcelebioğlu tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Gazete yayın faaliyetini birçok ekonomik zorluklar içerisinde sürdürmüş zaman zaman ekonomik nedenlerle kapanma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu durumu Osmañcelebioğlu şu cümlelerle ifade etmektedir:⁴⁰

“Numan Sabit Osmañcelebioğlu gazeteyi yayınlarken karşılaştığı ekonomik sorunlarla basım sorunları hakkında şu bilgileri vermektedir: “Çaykara gazetesi doğduğu zaman birçokları dediler ki:

-Bir gazete için doğmak kolay olabilir. Fakat yaşayabilmek meseledir. Başka matbaalarda dizilip basılmak zorunda olan Çaykara gazetesinin kaderi, ondan evvel pek kısa zamanda çıkıp batanlarinkinden başka olacak değildir ya

-Bu teşhis birçok benzerlerine bakarak pek yanlış sayılmaz. Cidden burada başkasının matbaasında gazete çıkarmak meseledir. Çok azim, sebat ister. Çok şükür Çaykara gazetesi 80 sayıyı bulmak,

³⁹ Yeni Pulathane Gazetesi, 7 Ocak 1949- 5 Aralık 1949 toplam 23 sayı Milli Kütüphane Sürekli Yayınlar Bölümü.

⁴⁰ Çaykara Gazetesi, 23 Nisan 1948.

ikinci yaşına yaklaşmakla acıyarak, acınarak, gazeteler mezarlığına gömüleceğini soranların tahminlerini boşa çıkarmış bulunuyor.

Arada elimizde olmayan şu ve bu sebeple çıkamadığımız olmuştur. Fakat bu aksamalar asla bu yoldaki azmimizi azalmamıştır.

Bize ilk müracaatımızda (gazetenizi temelli çıkartamayız hemen hiç olmazsa bir mürettiphane kurmaya bakmalısınız) dedikleri halde 12 incisinden sonra 67 sayımızı çıkaran en nihayet istediklerini ödemekte kusur etmediğimiz ve etmeyeceğimiz belli olduğu halde artık çıkaramayız demelerine ve geçen hafta bu sebepten çıkmamamıza rağmen inayeti hakla ve sayın abonelerimizin şimdiye kadar esirgemedikleri, bundan sonra da esirgemeyeceklerine kani olduğumuz koruyucu alakalarıyla yürüyüşümüze devam edeceğiz.

Türlü mahrumiyetler ve çok çetin şartlar içinde şimdiye kadar çıkabilen gazetemizin arada sırada çıkamaması hiç çıkmayacağı şüphesini uyandırmasın. Biz giriştiğimiz taahhüdü neşre devamla ifa edeceğiz, yahut da abonelerimize kalan borcumuzu terekemizden ödeyeceğiz.

Sayın abone ve okuyucularımıza haber verelim ki; dizimevi yapılmaya elverişli bir yer tutulmuştur. Mümkün olan süratle kurmak hazırlığında ve davranışındayız. Buna muvaffak olduğumuz gün gazetemiz her bakımdan daha ziyade gelişip güzelleşecektir.

Bu hedefe süratle varmak için aklımıza gelen acele tedbir şudur: Abonelerimizden 1951 sonuna kadar abone bedellerini istemek. On abonemiz üzerinde yaptığımız deneme müspet netice verdi. Bundan aldığımız ümit ve cesaretle şehrimizdeki abonelerimizin reylerini alacağız ve ricamızı kabul edenlerin isimlerini müsaadeleriyle gelecek nüshadan itibaren neşre başlayacağız.

1951 sonuna kadar abone bedellerini ödemek suretiyle bize çetin yolumuzda yürümek için ümit ve cesaret verenlere teşekkür ederiz.

Önce haftalık olarak yayınlanan gazete daha sonra günlük olarak basılmıştır. Yayın hayatını 1962 yılına kadar sürdürmüştür. Önceleri Olcay matbaasında

basılan gazete daha sonra kendi matbaasında faaliyet göstermiştir. Çaykara Gazetesi, Olcay matbaasında basılırken “Çaykara” adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra Çaykara matbaasında basılmaya başladığı tarihten itibaren “Demokrat Çaykara” adıyla çıkmaya başlamıştır. 1 Mayıs 1953 yılına kadar haftalık olarak çıkmış, bu tarihten itibaren ise günlük olarak yayınlanmıştır. 1959 yılında Numan Sabit Osmançelebioğlu’nun gazeteyle ilişkisi kesilmiş İsmail Oğuz tarafından devir alınmıştır.⁴¹

Çaykara Gazetesi Numan Sabit Osmançelebioğlu’nun bireysel gayretleriyle yürütülen bir ilçe gazetesi olma özeliği taşımaktadır. Gazete, siyaseten, çıktığı tarihten itibaren DP çizgisinde hareket eden siyasal söylemlerini bu çizgide dillendiren bir yayın politikası izlemiştir. 1950 seçimlerine kadar olan nüshalarında DP destekçiliği üstü kapalı bir şekilde yapılırken, 1950 seçimlerinden sonra açık destek halini almıştır.⁴²

Siyasal çizgisinde CHP’ni destekleyen ve yayın hayatına 1945 sonrasında başlayan “Trabzon Gazetesi”nin ilk nüshası 6 Temmuz 1946 tarihinde yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi önce Mahir Ülengin, daha sonra Cemal Rıza Çınar (Osmanpaşaoğlu) dur. Önce Şark matbaasında basılmıştır.

Gazetenin başmakaleleri genellikle Cemal Rıza Çınar, ara sıra da Tefik Vural Cıvavoğlu tarafından yazılıyordu. Gazete kuruluşundan itibaren günlük olarak çıkarken, 10 Eylül 1946 ve 51. sayı ile Salı, Perşembe, Cumartesi olmak üzere haftada üç gün yayınlanmaya başlanmıştır. 21 Eylül 1946’dan itibaren kendi matbaası olan Trabzon matbaasında basılmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren tekrar günlük olarak yayınlanmıştır.

Uzun yıllar Mısırlı sokakta çıkartılan gazete, 1960’lardan sonra, Uzun Sokak Merkez Polis Karakolu karşısındaki pasajın alt kısmına taşındı. Burada çıkmaya başlayan Trabzon Gazetesi, bu dönemdeki mali kriz sırasında 15 Ağustos 1963’te Hasan Tahsin Yılmaz’a satılarak, isim değişikliği yapılarak “Sonhaber” adını aldı.⁴³

⁴¹ Albayrak, 2010: 106-115.

⁴² *Çaykara Gazetesi*, 8 Ocak 1949-15 Nisan 1950 sayıları, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü.

⁴³ Albayrak, 2010: 91-99.

8 Temmuz 1946-17 Mayıs 1950 tarihleri arasındaki nüshalarını incelediğimiz gazetenin CHP'de "İlimliler" olarak adlandırılan grubun sesi olma özelliğini taşımaktadır.

Basın-Siyaset İlişkisi

1945 sonrası çok partili demokrasi sürecinde oluşan yeni siyasal yapılanmada iktidar- muhalefet ilişkileri bağlamında, ulusal basına yansıyan birçok siyasi tartışma konusu bulunmaktadır. Bu konulardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Demokrat Partinin Kuruluşu Sorunu, Basın Yasasının Yeniden Düzenlenmesi, 1946 Seçimleri ve Seçim Tartışmaları, 1947 Bütçesi Üzerine Tartışmalar, CHP Hükümetleri ve İktidar- Muhalefet Çekişmeleri, 12 Temmuz Beyannamesi, DP'de Bölünmeler, CHP ve DP Kongreleri, Soğuk Savaş Dönemi Başlarında Komünizm Hassasiyeti ⁴⁴

Bu genel konu başlıkları üzerinden Trabzon basınına yansıyan tartışmalar üzerinden bir değerlendirme yapılacak olunursa, Demokrat Partinin kuruluşuna giden gelişmeler Trabzon basınında 1945 yılından itibaren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP'den istifalar gibi haber niteliği taşıyan yazılar dışında yerel gazeteciler arasında yoruma dayalı değerlendirilmelerin yapılmadığı dikkati çekmektedir. DP'nin kuruluşu ise 9 Ocak 1946 tarihinde "Demokrat Parti, Parti Programı İçişleri Bakanlığınca Tasdik Edilerek Partinin Faaliyete Geçmesine Müsaade Olundu" başlığı ile duyurulmuştur.⁴⁵ Şubat ayı ortalarına kadar DP ile ilgili küçük haberler dışında bir değerlendirme yapılmamıştır. 20 Şubat 1946'da DP'nin İstanbul teşkilatının kurulduğu haberi yer almaktadır.⁴⁶ CHP ile ilgili olarak CHP grup toplantıları ve iktidar partisi icraatlarına yer verilmiştir. Mayıs 1946'da yapılması planlanan yerel seçimlerle ilgili olarak siyaseten basına yansıyan değerlendirmelerden biri Mayıs 1946'da Cevdet Alap tarafından yazılan "Particilik" başlıklı yazıda görüyoruz. Burada partilerle

⁴⁴ Bu ve benzeri konular, bu dönem üzerine araştırma yapan tarih ve siyaset bilimcileri tarafından bu tür alt başlıklar altında verilmektedir. 1945-1950 dönemi araştırma eserlerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Kemal H. Karpat (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul; Mahmut Goloğlu (2013), *Demokrasiye Geçiş*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013; Feroz Ahmet (1993), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1993; Gürkan, 1998, Basın. Bu çalışmaların sayısını artırmak mümkündür. Ancak konumuz açısından bu çalışmaların ortaya koyduğu temel tartışma konularından hareketle Trabzon yerel basını-siyaset ilişkisi değerlendirilmiştir.

⁴⁵ *Yeni Yol Gazetesi*, 9 Ocak 1946.

⁴⁶ *Yeni Yol Gazetesi*, 20 Şubat 1946.

ilgili değerlendirme yapılırken Cumhuriyet dönemi partileri hakkında bilgi verildikten sonra şu ifadeler yer alıyor;⁴⁷

“CHP kurucularını-onlardan olduğum için- iyi bilirim. Terakkiperver Fırka ile Serbest Fırkayı bilirim, mensuplarını da bilirim. Yalnız bilmediğim, bilmeğe gayret ettiğim şu Milli Kalkınma Partisi var ki, liderlerinin, partisi erkânına sık sık kuzu ziyafeti çekmesinden, kah istifalar, kah ayrılımlar, kah birbirlerini davalardan onu da anlamaya bilmeye başlamış gibiyim.

Demokrat Partiye gelince: Halk Partisinden Serbest Fırkaya, Serbest Fırkadan Halk Partisine, yine Halk Partisinden Demokrat Partiye ve yarın kim bilir hangi Partilere geçeceği şüphesiz bulunan malumu'l-evsaf bazı “kesanın” şimdide bu partinin idare kurulu üyesi olmasından bu partiyi de anlar ve bilir gibi oluyorum. Sayın R. Koralta'nın kulağı çınlasın. Hele dağlardan gelip bağdakini atanlar bana, daha çok Partileri, Particileri anlatacak gibi geliyor”.

Bu yazının yayınlanmasından sonra 26 Mayıs 1946 yılında DP'nin katılmadığı belediye seçimleri yapılmıştır. Seçimlerden bir gün önce Trabzon'da belediye meclisine aday gösterilen 60 isim CHP adayı olarak ilan edilmiştir.⁴⁸ Belediye seçim sonuçları ise 5 Haziran 1946 tarihinde “Belediye Seçimleri Neticelerdi” başlığı ile verilen haberde; seçimi CHP adaylarının kazandığı belirtilerek kazanan asil ve yedek aday listesine yer verilmiştir.⁴⁹

26 Haziran 1946'dan itibaren ise, milletvekili seçimleri hazırlıklarına ait haberler basında yer almaktadır. Bu haberler içerik olarak yerelde yapılan seçim hazırlıklarını içermektedir.⁵⁰ Yine aynı tarihlerde DP'den istifalar olduğuna dair haberlere yer verildiği görülmektedir. Partiden istifalarla ilgili haberler, seçimler öncesinde ve parti kongreleri öncesi ve sonrasında sık sık yer alan haberler arasındadır. Bu

⁴⁷ *Yeni Yol Gazetesi*, 18 Mayıs 1946. Muhtemelen hem Yeni Yol Gazetesindeki yazı hayatı hem de Trabzon Gazetesinde ki yazı hayatını bir süre devam ettirmiş Yeni Yol Gazetesi' de giderek Demokrat Parti siyasetine yaklaşacaktır. Özellikle de 1946 seçimleri sonrasında Trabzon ve Yeni Yol Gazeteleri yavaş yavaş rakip iki gazete konumuna gelecektir.

⁴⁸ *Yeni Yol Gazetesi*, 25 Mayıs 1946.

⁴⁹ *Yeni Yol Gazetesi*, 5 Haziran 1946.

⁵⁰ *Yeni Yol Gazetesi*, 26 Haziran 1946. “Milletvekili Seçimi Hakkında” başlıklı yazıda seçimi bürolarıyla ilgili listeler bulunmaktadır.

dönemde basında yer alan benzer haberler, 1946 seçimi öncesi ve sonrası ile 1947 ile 1950 seçimleri öncesinde yerel basına yansıyan sürekli haberlerden biridir.⁵¹

Siyasi Partilerin seçimler öncesinde miting alanlarında kullandıkları dilden kaynaklanan haber akışı basının temel eleştiri konularından birini oluşturmaktadır. Bu dönemde eleştiri konusu yapılan konuşmalardan biri, Nazilli’de DP adayı Dr. Rıza Türel tarafından yapılan bir konuşmadır. Bu konuşmada; Trabzonlular ve Karadenizliler kaypaklıkla suçlanmıştır. Bu tür tartışmalar dışında seçimlerle ilgili başmakalelerde itidal ve seçimlerin olgunluk içerisinde geçmesine yönelik yazılar yer almaktadır. Bu yazılardan biri Muzaffer Korlu tarafından kaleme alınmıştır. Korlu, II. Dünya Savaşından sonra başlayan çok partili siyasi hayata atıfta bulunarak seçimlerin sükûnetle yapılmasının önemi üzerinde durmaktadır:⁵²

“21 Temmuz’da milletvekillerimizi seçeceğiz. Bu imtihanda alacağımız netice, siyasi olgunluğumuzun, bütünlük ve beraberliğimizin notunu verecek, onu dünyaya duyuracak, tanıtacaktır.

Gaye Ahmet’in veya Mehmet’in kazanması, şu veya bu kimsenin menfaatlenmesi demek değildir. Reylerimizi verirken, millet ve memleketin mukadderatını ellerine teslim edeceklerimizi seçerken tek düşüncemiz, içimizde hiçbir menfaat ve ihtiras hissine yer yermekten top yekûn milletin refahı, saadet ve selameti olmalıdır. Vicdanımızın sesi budur, sağduyumuz buna amirdir.”

Trabzon Gazetesi ise seçimler öncesinde seçim ve muhalefetin seçim meydanlarında kullandığı dili eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Cemal Rıza Çınar tarafından yazılan makalede muhalefetin dili şu satırlarla eleştirilmektedir:⁵³

“Memleket davaları ele alınır, elenirken bunun tahlil ve tefsircilerini de çok yakından tanımak lazımdır.

⁵¹ *Yeni Yol Gazetesi*, 29 Haziran 1946.

⁵² *Yeni Yol Gazetesi*, 17 Temmuz 1946. Benzer bir başmakale yine Muzaffer Korlu, “Kutsal Sınav” başlığı ile 20 Temmuz’da yayınlanmıştır. *Yeni Yol Gazetesi*, 20 Temmuz 1946.

⁵³ *Trabzon Gazetesi*, 8 Temmuz 1946.

Millet kürsülerinde sesleyenler arasında müşterek davanın samimi adamları sıfatı ile ileri atılanlar vardır. Hakikat denilen mukaddes mefhum, mukabil taraflardan her hangisinin dilinde hürmet görülür.

Yurt içindeki partilere kabul edilmeyen Ahmet Emin Yalman'ın asılsız astarsız feryatlarının nasıl bir karaktere dayandığını bilmeliyiz.

Rahmetli Atatürk, bu memleketin milletle beraber istiklal hakkını almak için savaşırken yabancı idarelere kapanmak, ayrı ideolojilere bağlanmak, memleketi parçalamak gibi dâhili mücadeleler karşısında kalmıştı.

Ahmet Yalman mandalığa geçmemizi ve Trabzon'dan Kars'a, Van'a kadar olan toprakların Ermenilere, Kürtlere teslimini tavsiye edenler arasındadır.

Rıza Tevfik'in Türk ihtilalini doğuran Sevr'deki imzası ile Ahmet Emin Yalman'ın Türkiye'deki imzası arasında ne fark vardır? Dün Türkiye'miz için hangi vicdanla bu şartlar altında harita çizenler bugün samimiyetle millet kürsülerine çıkabiliyorlar?

Karakteri damgalananların, akideleri milletçe belli olanların millet kürsülerinden gelen sesleri samimiyetle dinlenemez.”

Bu yazının yayınlanmasından sonra Tanin Gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ahmet Emin Yalman'la ilgili yayınlamış olduğu “Ahmet Emin Yalmanı Anlamak İçin İki Günde İki Fikir” yazı dizisi ile “Ahmet Emin Yalman'ın Mütareke Yıllarından Vesikalar” başlıklı yazı dizileri yayınlanarak, Ahmet Emin Yalman'ın çıkarmış olduğu “Vatan” gazetesindeki muhalefete olan desteğini karalama siyasetiyle cevap verilmektedir. Bu yazı dizileri dışında Cevdet Alap tarafından da kaleme alınan iki yazıda Ahmet Emin Yalman eleştirilmektedir.⁵⁴

Yine seçimler öncesinde DP tarafından bölgede dağıtılan bir seçim broşürü ile ilgili olarak Cemal Rıza Çınar, muhalefet eleştirisinde bulunmaktadır:

⁵⁴ *Trabzon Gazetesi*, Cevdet Alap, “Böyle Biline”, 7 Temmuz 1946. Cevdet Alap, “Yalman Ali Kemal Ağzı Kullanıyor”, *Trabzon Gazetesi*, 15 Temmuz 1946.

“Demokrat partinin bütün yurtta dağıtmak üzere merkezden bastırıldığı küçük el ilanları dün Samsun’dan şehrimize de geldi. Vatandaş haysiyetini darbeleyen bu ilanlar cürüm mahiyetinde, işlenilmiş bir suçu ihtiva etmekle beraber halk arasında demokratlar lehine cereyan uyandırmanın çok kötü zihniyette kullanılması düşünülmüş ve ele alınmış bir silahtır.

Millet meclisinde baştan sona kadar hırsızlıkla itham eden bu ilanın demokrat partiyi son kıymetine çöktürmeye doğru sürüklenmekten başka bir rolü olmamıştır.

Demokrat parti kurulurken mücadele tarzımızın esasları da çizilmişti. Halk çoğunluğunu tarafına almak isteyecek partilerin propaganda esasları, bunların ana hatları, memlekete hizmette iktidar ve tefevvuk farklarında aranacaktı. Bu cepheden halkı ikna ederek taraftarlar kazanmak zihniyeti ön planda olacaktı. Mevcut partilerin içinde CHP’sinin eliyle alınarak Cumhuriyet Halk Partisinin karşısında hürmet mevkiini kazanan demokrat parti bu hataları işlemeyecekti. Çünkü ilanı doğrudan doğruya Trabzon şubesinin bir hareketi zannedilmişti. Halbuki merkezden tertip edildiği ve yurdun her tarafında dağıtıldığı anlaşıldı. Can ve gönülden memnun kaldığımızı asla şüphe edilmemesi lazım gelen partililik hayatı ve heyecanını daha ziyade demokrat parti ile uzun müddet karşı karşıya yaşayacaktık. Teşkilatın bir şubesinin fırlattığı iftira şeklinde zannedilen bu hareketin doğruca merkezden doğmuş olması, demokrat partiden beklenen ümitleri büsbütün kırdı.

Herhangi vatandaşı arzulanan bir fikri istikamete meyletmenin yollarını çirkin düşüncelerde arayanlar bu memleketin hiçbir zaman sadık ve samimi unsurları olamazlar. Ve bu itibarla memleket bu çeşit tiplerin ellerinde bütün varlığıyla batağa saplanır kalır.

Cumhuriyet Halk Partisinin eliyle büyüyen ve boylanan Demokrat Parti milletvekilleri seçimlerine 9 kala bu affedilmez hatayı işlerse günler daha yaklaştıkça bunun nasıl bir ölçüsüzlüğe doğru kayacağını şimdiden tahmin etmek kabildir.

Karşiki tarafı zayıflatmak kastiyle akla gelen her düşünceyi tatbik etmek istemenin kendi kendini yıkmaya doğru bir yol aldığı pek farkında olunmuyor. Particilik hayatında gördüğümüz birçok tecrübe vardır. Demokrat Parti bu neviden silahlarla seçimleri kazanmaya çıkacaksa, Halk arasında bu türlü çalışmalara devam edecekse ömürlü olmaz.”

21 Temmuz seçim sonuçları ise 24 Temmuz’da yayınlanan gazetelerde yer almaktadır. Yeni Yol, “Yurtta Milletvekili Seçimi” başlığı altında verdiği haberde CHP adayları büyük bir çoğunlukla kazandılar haberini vermektedir.⁵⁵

Seçimlerden sonra başlayan yeni hükümetin kuruluş süreci ve seçim sonuçlarına DP’nin yaptığı itirazlarla ilgili yerel basında haber niteliği dışında yoruma dayalı bilgi bulunmamaktadır.⁵⁶ Gazeteler Türkiye’nin iç gündeminde seçimlerle ilgili tartışmadan ziyade, Boğazlar, Kars ve Ardahan üzerindeki Rus taleplerinin tartışıldığı görülür. Dış politikadaki bu gelişmelerle ilgili konuda yerel basın tek ses olarak hareket etmektedir. Hem II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler hem de Rus istekleri konusu yerel basında geniş bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, 1947 bütçesi görüşmeleri ve meclis içi tartışmaların başladığı döneme kadar devam etmektedir.

Ekim 1946’dan itibaren CHP, Parti kongresi hazırlığına başladığında, parti içi eleştiriler de kendisini göstermeye başlamıştır. Bu süreç, Yeni Yol Gazetesini DP saflarına doğru itmeye başlayacaktır ki, bununla ilgili ilk belirtiler Bekir Sükuti Kulaksıoğlu tarafından “Parti İşleri Memleket İşleri” başlıklı yazısında ortaya konulmaktadır. Bu yazıda:⁵⁷

“Parti işlerinin şahsi mülhaza ve ihtiraslarımıza göre yürütülmesine imkân olmadığını ve hele bunda sonra asla imkan olmayacağını artık anlamamız lazımdır. Partili vatandaşların istediği,

⁵⁵ *Yeni Yol Gazetesi*, 24 Temmuz 1946.

⁵⁶ Şevket Çulha, “Yeni Hükümet Programı”, *Yeni Yol Gazetesi*, 17 Ağustos 1946: Çulha ; “ Eski askerlerin de yer aldığı, Recep Peker kabinesi, gelecek günler için şiddet tedbirlerine ve bir takım kayıtlamalar başvuracak bir kabine zan veya vehim edenler Demokratik prensiplere ve Anayasa ruhuna sadık kalan hükümet programının okunmasından sonra yanılmışlardır” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Çulha’nın “CHP Hayat Emniyet Sahası” başlıklı yazısında CHP dış politikası ve Boğazlar sorunu üzerinde durmaktadır. *Yeni Yol Gazetesi*, 24 Ağustos 1946.

⁵⁷ *Yeni Yol Gazetesi*, 12 Ekim 1946.

şunun bunun ihtirası arkasından koşmak ve koşturmak değil, karşılıklı itimat ve samimiyet havası içinde ahenkli, düzenli, nizamlı çalışmalarla parti ve memleket hizmetlerini başarı ile yürütmek parti dışında kalan kitlenin sevgisini, sempatisini, takdirini kazanmaktır.

Hâlbuki partiyi idare edenlerin parti müfettişi olarak buraya gelip gidenlerin davanın ruhu olan bu mühim ve nazik noktaları asla görmek istemedikleri ve hatta bu umumi arzunun tersine, ama tamamen tersine hareket ettikleri eserleri ile beraber herkesin gözünün önündedir.”

Kulaksızoğlu, parti içi eleştirilerine 16 Ekim tarihli yazısıyla da devam etmiştir.

Seçimler ve sonrası tartışmaların Trabzon yerel basını merkezli bir başka konusu ise; Trabzon Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu ve yeniden oluşturulan cemiyet yönetiminin oluşturulmasında yaşanmıştır.⁵⁸

10 Ağustos 1946'da Trabzon Gazetesi “Kanunlarımız ve Bazı Memurlar” başlıklı yazısında; devlet görevlisi olan bazı memurların gazeteci kimliği taşıdıkları ve gazetecilik mesleğinin yararlandığı hakları kullandıkları belirtilmektedir. Yine aynı yazıda devlet memurları kanununa göre; siyasi konularda yazı yazmaması gereken bazı memurların müstear imzalarla siyasi yazılar yazdıkları vurgusu yer alıyor. Bu şekilde yazı yazan memurlarla ilgili olarak savcılığa suç duyurusunda bulunulmaktadır. Ve şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Devlet bütçesinden de ayrıca para alarak bütün vakitlerini daireleri dışında geçiren ve amme hizmetlerini ihmal eden, işleri için müracaat eden vatandaşları bomboş masalarının başında saatlerce bekleten, iç ve dış siyasi meseleler peşinden koşan, kanun tanımayan, kanunlardan korkmayan bu gibi memurlara hadlerini bildirmek salahiyeti, basın kanununda vilayet makamlarına ve Cumhuriyet Savcılarına verilmiştir.

Memurin kanununun 9 uncu maddesinde bütün bu yolsuzlukları bertaraf edecek sarahatiyle mey-

⁵⁸ 1946 seçimleri sonrası çıkartılan basın kanunu hakkında bir değerlendirme için bkz. Goloğlu, 2013: 105-110.

dandadır. Bunlar, hükümet aleyhine dedikodu yapan, devlet otoritesini inceltecek hareketler değil midir?

Bugün müddei-i umumilikçe bütün gazetelerde yazı işleri ile uğraşan ve kaçamak yolunu tutturup müstear nam kullananların kimler olduğunu gazete mesul müdürlerinden sorulsa her daireden bir çehre ile karşılaşacağız. Sonra bu şekilsiz şehrimizde zümrecilik zihniyeti doğurmaktadır.

Kanunlarımızın tayin ve tespit ettiği işler hilaflına hareket edenler tahkik ve takip edilmeli, meydana çıkarılmalı ve men edilmelidir.”

Bu yazının yayınlanmasından sonraki süreçte; 1946'nın sonundan itibaren yeni cemiyetler kanununa göre, Trabzon Gazeteciler Cemiyetinin oluşturulmasına başlanmıştır. Bekir Sükuti Kuşaksızoğlu, Şevket Çulha, Kemal Kefeli ve Ali Kalkan'dan oluşan gazeteciler heyeti bir nizamname hazırlayarak gerekli izinleri almışlardır.⁵⁹ Nizamnamenin kabulünden sonra 28 Ocak 1947 tarihinde Halkevleri salonunda toplanan cemiyet üyeleri, cemiyet seçimlerini gerçekleştirmiştir. Buna göre; Gizli oyla yapılan seçimlerde idare kurulu asıl üyeliklerine Bekir Sükuti Kulaksızoğlu, Şevket Çulha, Vesim Eyüpoğlu, Kemal Kefeli ve Mehmet Alper. Yedek üyeliklere: Nurettin Bekiroğlu, Cevdet Alap, Muzaffer Korlu, Salih Çağatay, Abdullah Günel seçilmişlerdir.

Haysiyet Divanın asil üyeliklerine Abdullah Günel, Cevdet. Alap ve Nesip Yağmurdereli, Yedek üyeliklerine ise: Salih Çağatay, Nurettin Bekiroğlu, Muzaffer Korku. Murakıplıklara, Kemal Onur ve Mehmet Kazancıoğlu seçilmişlerdi.

Seçimlerin son aşamasında ise Ankara'da yapılacak olan umum kongreye gidecek delegelerin seçimine geçilmiştir. Yapılan oylama sonunda Cevdet Alap, Ali Kalkan, Kemal Kefeli ve Şevket Çulha Ankara'da Trabzon Gazeteciler Cemiyetini temsil etmek üzere seçilmişlerdir.⁶⁰

Gazeteciler Cemiyeti seçimlerine CHP'ye yakınlığı ile bilinen Trabzon Gazetesi itirazda bulunmuştur. 30 Ocak 1947 tarihli nüshasında; cemiyetin yaptığı kongreyi mevzuata aykırı bularak basın üzerinden

⁵⁹ Akçaabat Gazetesi, 3 Aralık 1946.

⁶⁰ Akçaabat Gazetesi, 2 Şubat 1947. Yeni Yol Gazetesi, 29 Ocak 1947. Halk Gazetesi, 30 Ocak 1947.

savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur. Söz konusu suç duyurusu şu şekildedir:

“Matbuat Kongresine Memurlar Müdahale Ettiler

Evvelki gün Halkevi salonunda yapılan matbuat kongresine memurlar müdahale etmişlerdir. Hadiseye kongrede hazır bulunan bir emniyet memuru da şahittir. Gazetelere zayi ilanları verilere varıncaya kadar kongreye girilmiş ve yolsuz, kanunsuz bir kongre yapılmıştır. Evvela memurların gazetecilik mesleki ve alakalarını ve bu alakalarının devam ettirilmesi sebeplerini anlayamıyoruz? Matbuat ve onun cemiyeti siyasi müesseselerdir. Memurların gerek gazetelere ve gerek cemiyetlerine intisapları kanunen memnudur. Buna rağmen gazetelere her telden yazı yazmaları, matbuat cemiyetlerine kaydolmaları, matbuat kongresi var diye kazalardaki ve şehirdeki memuriyetlerinden saatlerce ayrılarak siyasi bir teşekkülün kongresine iştirak etmeleri, edebilmeleri hayretle karşılamak icap etmez mi?

İl makamı kanunlara karşı yapılan bu aleni yolsuzlukla alakadar olmalı ve tahkikat yaptırılmalıdır. Burada kanuna itaatsizliğe bir emniyet memuru ve vatandaşın şahit olduğunu tekrar ederiz.

Tahrirat kâtiplerinin, tekel idaresi memurlarını, şu daire, bu devlet müessesesi memurlarının matbuat kongresinde ne işleri vardır? Memurun kanunun 9 uncu maddesinin memnuniyeti karşında ya memuriyetlerinden istifa ederek gazeteciliğe intisap etsinler veya millete hizmet etmekle mükellef oldukları vazifelerini tanısin, vazifeleri başından ayrılmasınlar. Tekel başmüdürünün de hadiseye dikkat nazarlarını çekeriz.

Gazeteciliği devletçe teslim edilmiş haklarından istifade etmek, ancak bilfiil gazeteci olanlara mahsus bir haktır.

Vapurlarda trenlerde yüzde 80 tenzilatlı tarifelerden ve şehir içi otobüs seferlerinden de tenzillattan istifade etmek isteyen muhtelif meslekteki vatandaşlar nerede bir matbuat cemiyeti bulurlarsa derhal kayıt yaptırmak teşebbüsünde bulunuyorlar. Bu zihniyetle yarın matbuat cemiyetinin uncu, pastırmacı ve elektrikçilerle dolmaya-

çağı ne malum? Ve bu türlü zihniyet, devletin bütçesine karşı işlenilmeğe hazır bir sui istimalin misali değil midir? Bu şekil altında kayıt yapanlar da aynı düşüncelerin mesul unsurları olmak gerekir. Memlekette kanun ve nizam hakimdir. Matbuat kongresi meslekte müstakil, bilfiil çalışanların iştirakiyle yapılabilir. Çantasını koluna takan matbuat kongresine giriyor. Geçen yıllarda aynı yolsuzluklar olmuş ve gazeteciler arasında hoşnutsuzluk ve geçimsizlik doğuran hadise il makamlarına resme bildirilmişti. Bizim haklarımızı mesleğimize yabancı unsurlar temsil edemezler. Hadise il makamlarınca tetkik edilmeli ve matbuat kongresine müdahale den memurlara tebligat yapılmalıdır. Kongreye müdahale eden devlet memurlarının adları gazetemizce feshi talep olunan yolsuz, kanunsuz kongre zaptında yazılı olacağı gibi bizde de mevcuttur. Neşriyatımızla ilgilenen dairelere bu isimleri bizden isteyebilirler.”

Bu duyuru üzerine başlatılan soruşturmada Trabzon Gazetesi yayın müdürü savcılığa çağrılarak ifadesine başvurulmuştur.⁶¹ Gazetenin iddia ettiği cemiyet kongresine memurların müdahale bulunduğu haberiyle ilgili olarak iki tekzip yazısı yayınlamak zorunda kaldığı görülmektedir. Bu yazılardan ilki Akçaabat Tahrirat Kâtibi imzasıyla gönderilen yazıdır. Bu yazıda Trabzon gazetesinin matbuat kanunu yanlış yorumladığı ithamları bulunmaktadır.⁶² Tekzibin arkasından gazete, iddiasını devam ettirecektir. İkinci yazı ise Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığına seçilen Bekir Sükuti Kulaksızoğlu'nun 20 Şubat 1947 tarihli tekzip yazısıdır. Bu yazısında Kulaksızoğlu Trabzon Gazetesinin savcılık şikâyetini ve yayınlarını haksız bularak: şunları ifade etmektedir:

“Trabzon Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne

...

2- Memurlar Kongreye müdahale ediyorlar tarzındaki başlık bu kongreye iştirak eden ve öteden beri bir cemiyet vazifesi olarak Trabzon basınında ilmi, bedii yazılar yazan memurları ve memurun kanunu hükümlerine göre gazetelerde yazı

⁶¹ Trabzon Gazetesi, 4, 6 Şubat 1947.

⁶² Trabzon Gazetesi, 13 Şubat 1947.

yazamayacakları düşüncesinin halk efkarı ve idareciler nezdinde akisler yapmasını hedef tutuyorsa gazeteniz bu kanun maddesinden ve realitelerden yanlış hüküm çıkarıyor demektir.

Memurun kanununun 9 maddesinde (memurların siyasi cemiyet ve kulüplere intisap ve devamları her nevi intihabata müdahaleleri ve siyasi neşriyat ve beyanatta bulunmaları memnu ve bil muhakeme sübutu halinde tarlarını muciptir) kaydı vardır.

A- Gazeteniz tarafından yanlış tefsir ve mütalaa edilen bu madde hükmündeki (siyasi cemiyet) kaydı maksadı doğrudan doğruya politik olan cemiyetlere şamildir. Hâlbuki nizamnamemizde cemiyetin gayesi: ikinci maddede açıkça yazılı olduğu üzere içtimaidir.

B- (her nevi intihabata müdahale) kaydı, izaha lüzum hissettirmeyecek kadar vuzuh ifade ve seçimlere müdahale etmenin ne demek olduğunu yeter derecede açıklar. Binaenaleyh siyasi bir cemiyet olmaktan uzak bulunan bir teşekkülün umumi heyet toplantısında hazır bulunmak, intihabata müdahale etmek tabiriyle tavsif olunmaz.

C- (siyasi neşriyat ve beyanat) a gelince: memurun kanununun bu hükmü, kati bir lisanla memurların siyasi yazı yazamayacaklarını ve siyasi beyanatta bulunamayacaklarını ifade etmektedir. Bunu n zamirinde ise memurların ilmi, edebi, ahlaki, içtimai, bedii yazılar yazabilecekleri manası pek açık aşikar olarak görülmektedir.

D- Bu maddenin üç bent halinde açıkladığımız hükümlerine aykırı bir hal ve hareket sezilmediği içindir ki il makamlarınca bu memurların memur oldukları bilindiği halde senelerden beri yazı yazmalarına müsaade edilmiş ve yine bu makamlarca haklarında gerekli soruşturmalar yapılarak (yazar) diye kaydedilmişlerdir.

E- Yazar memurların, başbakanlığa bağlı basın ve yayın genel müdürlüğünce (yazar) olarak tescil edilmeleri de kanuna aykırı bir hal bulunmadığına bir delildir.

2-Gazeteciler cemiyetinin umumi heyet toplantısında hazır bulunan ve gazeteniz tarafından (kongreye müdahale ediyorlar) diye teşhir edilen

memurlar mülga basın birliğine mukayyet ve müseccel olduklarından ve yeni cemiyet nizamnamesi ise bunları asıl aza meyanına idhal etmiş bulunduğundan kongreye iştirak etmişlerdir ki bu ne bir müdahale sayılır ne de mesuliyeti mucip bir hal diye tavsif edilebilir.

En küçük bir menfaat hissi bile duymadan, sırf bir insanlık ve cemiyet vazifesi görmek üzere heveskar olarak Trabzon basınına hizmet eden bu arkadaşlar hakkında inandırıcı sözler söylemek iktiza ediyordu ise aynı yetkiyi haiz olarak bu kongede hazır bulunan gazetenizin sahip ve yazı işleri müdürü tarafından usulü dairesinde neden itiraz serdedilmemiş, usulsüz şekiller hakkında bir müzakere konusu açılmasına tevessül olunmamıştır da tersine olarak neşriyat yoluna başvurulmuştur? Bu meslek adına teessür duyulan bir hareket değil midir?

Gazetenizde yayınlanan asılsız ve hakikatleri değiştirir mahiyetteki bahse mevzu yazının cevabı olan bu açıklamanın yukarıda işaret olunduğu üzere aynı sütunda neşrini rica eder sevgilerimi sunarım.

Trabzon Bölgesi Gazeteciler Cemiyeti Başkanı

Bakir Sükuti Kulaksızoğlu”

Bu iki tekzip yazının yayınlanmasından sonraki süreçte; hem savcılık takibatı sona ermiş hem de gazete iddialarını sürdürmeyi bırakmıştır. Mesleki gibi görülen bu tartışmanın arkasında tamamen siyasal nedenler yatmaktadır. 1945 sonrasında genç memurlar arasında yeni kurulan DP'ye yönelim başlamıştır. Bu beraberinde birçok memurun basında müstear imza ile yazı yayınlaması sürecini başlatmıştı. İktidar ise bu tür davranışları cezalandırma yoluna gitmek istiyordu. Basındaki memur-gazeteci tartışmasının arkasında bu tespit bulunmaktadır.⁶³

Ocak 1947 yılından itibaren Trabzon Gazetesinin ağırlıklı olarak üzerinde durduğu konulardan biri de

⁶³ Akçaabat Gazetesi'nde ve Yeni Yol Gazetesi'nde yazı yazan memurlar arasında Mahmut Goloğlu'da bulunmaktadır. Goloğlu hukukçu kimliği ile kaleme aldığı "Memur-Siyaset" başlıklı yazılarında memurların siyasal konularda yazı yazamayacaklarını vurgulamaktadır. Kendisi de memur olduğu dönemde gazetelere yazı yazarken kültürel, ahlaki ve ekonomik konular üzerinde yazmıştır. 1948 yılında memuriyetten istifa-sından sonra ise kendi adıyla siyasal konular üzerinde çok sayıda Yeni Yol Gazetesinde yazı yazmıştır. Çiçek, 2015: 497-530.

CHP kongresine bağlı olarak, CHP'nin kendisini yenilemesi düşüncesidir. 13 Ocak 1947 tarihli nüshasında gazete, Cemal Rıza Çınar imzasıyla yayınladığı yazı son derece ilginçtir. CHP'nin liberalleşmesi gerektiği düşüncesini taşın yazının başlığı "Valileri Halk Seçmelidir";⁶⁴

"Amerika'da olduğu gibi bizde de valilerin intihapla yapılmasına ve böyle bir yeniliğe ihtiyaç vardır kanaatindeyiz. Belediye reisleri gibi valiler de halk tarafından seçilmelidir. Halk memlekette, Cumhuriyete bağlı temsili vasıfları haiz her vatanndaşı müddeti içerisinde vali seçecektir.

Demokrasiye daha geniş ölçüde daha imanlı girişin fevkalade bir hatvesi olmakla beraber idari teşkilatta en esaslı bir yeniliğe doğru mükemmel bir hamle atılmış olur. İdari mesuliyetlerde salahiyetlerin en son noktalarına kadar çok faal ve hassas bulunmalarının yolu bundan başka ne olabilir.

Türk inkılabının liderlerinin memleket kalkınmasının bahsindeki irşatları ortadadır. Bu irşat ve işaretlerin yarattığı idari fedailik yurdun ancak mahdut mantıklarında olabilmıştır. Halbuki inkılapçılığın siyasi ve idari temsilcilik vasıfları evvela fedailiktir.

Devlet bütçesine yaslanarak tekaüt müddetini bekleyen heyecansız alakalarını evraka boğmuş ne idari salahiyet sahipleri gelip geçmiştir. Memleket kalkınmasının muhtaç olduğu suratı bunların fedailiğinden bekliyorduk."

Genç kuşak CHP'liler kimliğinden hareketle yazıldığı düşünülen bu yazının, bir benzeri yine aynı kişi tarafından "Parti ve Menfaat" başlığı altında yer alır. Yazıda şu düşüncelere yer verilmektedir:⁶⁵

"Mühim hareketin arkasından milletçe doğan Cumhuriyet inkılabı Osmanlı imparatorluğunu çökertti. Muasır terbiye, muasır hayat ve medeniyete açılan yeni yol ileridekilere benzemek ve ulaşmak içindir. Sanayi ve fenne onlar kadar, onlardan daha fazla kavuşmak içindir. 25 yıl tek parti halinde yapılan bu yolculuğa yine Halk Par-

⁶⁴ Trabzon Gazetesi, 13 Ocak 1947.

⁶⁵ Trabzon Gazetesi, 18 Ocak 1947.

tisi ile bir muhalefet partisinin de refakati sağlandı. Milletçe yapılan inkılap yeniliklerine yeni hayata layık olduğu yükselmeyi sağlamak uğrunda iki rakip parti hararetle çalışmaktadırlar.

Memleket için faydalı olacak bu çalışmalara menfaat hırsı girdiği gün alt tarafından hayır beklenmemelidir.

Partileri mevki için, şeref için sıhriyet duygu ve tesiriyle dayandıkları asil kuvvetten uzak bulunduran birer aile ocağı haline getirmek menfaatperestliktir.

İdealist olabilirsiniz. Muhit kuran ve genişleten cazibelerinizde olabilir. Güzel dinletir ve istifade de ettirirsiniz. Veyahut ta sempatiniz olur, gönül alıcı, hoş komşuluktan, ata misalleri bol, propagandacı, faal bir unsur olabilirsiniz. Fakat fiiliyata geçişte salahiyyet alındık ta sıhriyet ve istismarcılık zihniyeti, dün etrafa iltifatlar bugün ters yüzlülük. Bunlar, bu kötü haletler ve karakterler particilik hayatından uzak kaldıkça bizden ileridekilere daha süratle ve tezinden ulaşmak kabil olabilir.”

Görüldüğü üzere 1947 CHP Olağan Kongresi öncesinde CHP’de değişim, yerel birimlerden itibaren vurgulanan düşünceler arasında yer almaktadır. Gazetenin başyazarlarından biri olan Tefvik Vural Cıravoğlu’da “Halk Partisi İslah Edilmelidir?”⁶⁶ Başlığı altında kaleme aldığı yazı dizisinde:

“Son günlerde İstanbul Milletvekilli Sayın Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Halk Partisinin ıslahı için parti divana bir takrir sunduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Her partili gibi bizde bu tahrir üzerine ilgimizi toplamayı bir vazife sayıyoruz. Sayın Tanrıöver divana sunduğu bu takrirdede esaslı olarak partide bir ıslahat yapılmasını, ahlak ve terbiye işlerinin daha ciddi ve esaslı bir şekilde ele alınmasını temenni ettiği gibi gerekirse parti içinde tasfiye yapılmasını bile istemektedir. Biraz geç de olsa bugünün demokratik hareketleri karşısında bir takım çalışma tarzını değiştirmek mecburiyyetinde kalan bir partinin geleceğe ümit sağlanması bakımından bu takrir samimi inançlı particileri yerinde ve esaslı şekilde düşünmeye sevk etmiştir kanaatindeyiz. Zira yirmi beş yıllık

⁶⁶ Trabzon Gazetesi, 28 Ocak 1947, 1 Şubat 1947.

geçmiş olan ve tek partili bir çağda kökleşen hak partisinin bugünün Demokratik cereyanlarına uyacak şekilde düzenlenmesi onun için hayati bir zarurettir.

Atatürk devrinde bir sürü ıslahat ve inkılâplar yapan Cumhuriyet Halk Partisi bu memlekette yapıcılığı ve barışçılığı ile milli tarihimize layık olduğu yeri almıştır. Bu itibarla memlekete geçmişte sayısız hizmetleri olan bir partinin bugün Demokratik hareketlerine ayak uydurup yaşaması elbette lazım ve şarttır. Lakin tek partili zamanın icaplarına göre yürüyen Halk Partisinin artık eskiden alıştığı bir takım itiyatlardan, hatta zihniyetlerden tamamen ayrılması icap dere. Bir kere kurucusu rahmetli Atatürk'ün son günlerinde bile her çeşit fikir ve kanaat sahiplerini çatısı altına toplayan bu partinin içine gün oldu ki bir külâh kapmak için zaviyesi kapanan, eli teberli, ayağı mesli fodlacı derviş başındaki sarık melon şapkaya çevirdikten sonra; sırtındaki latayı kıvrıp frak yaptırarak girdi. Yine gün oldu ki en koyu nihilistler laiklik prensibinin arkasına gizlenip kendi kanaatlerini ve davalarını yürütmeye çalıştılar.

Halk Partisi diğer tarafta takip ettiği planlı iktisat ve devletçilik siyaseti sayesinde Marksist solları tatmine uğraşmıştır. Bir zamanlar yabancı sermayeden ürken ve her vesileyle milli sanayi ve endüstri cihazımızı memlekette kökleşmeye çalışan Halk Partisi; vaktiyle esaret ve tahakkümünden korktuğu bu yabancı sermayeye bugün memleketin kapılarını mali bünyeye uygun şartlar altında açmıştır.. İşte günün şartlarına göre bu milli siyaseti kah sağa, kah sola alan Halk Partisi bu gün içine doldurduğu her çeşit kanaat ve telakki sahiplerinin arz ettiği muhtelif renkler tasfiye edilecek bir hale gelmiştir. Binaenaleyh zamanın icaplarına göre kendisine esaslı bir düzen vermesini temenni ettiğimiz Cumhuriyet Halk Partisi acaba kendisini esaslı bir şekilde ıslah ve tasfiye yoluna girecek midir? Her şeyden önce bu işlerde kemiyetten ziyade keyfiyete değer vermenin şaşmaz bir düstur olacağı muhakkaktır. Çünkü siyasi bir partiyi ayakta tutan kuvvet müşterek siyasi kanaat ve iman sahiplerinin birlik ve

beraberliğidir. Bu gün Halk Partisi içinde beklenen iş tarihi bir zaruret in ifadesidir.”

Yine Cemal Rıza, “Cumhuriyet Halk Partisinden Beklenen Yenilikler” başlıklı beş farklı yazıda bu vurgusu devam ettirmiştir.⁶⁷ Partinin il yönetimiyle ilgili ortaya çıkan sorunlarla bağlantılı olarak yazdığı “CHP Genel Sekreterliğine” başlıklı yazıda da Trabzon’da partiden istifalarla ilgili olarak şu ifadeleri yazmaktadır:

“Trabzon Halk Partisinden çekilenler arasında eleman vaziyetinde birkaç arkadaşın da istifalarına başlıca sebep ve amil, bugünkü il idare heyetidir. Heyette ekseriyet almış, ikilik yaşatanların idari hatalarından dolayı da işbirliği yapılmayarak idare heyeti azalışından çekilenler ve partiye devamsızlıkları görülenler vardır.

Burada teşkilatın köklü ve imanlı unsurlarını partiden uzaklaştırmaya sebebiyet veren bir zümrecilik ruhu yaşatılmaktadır. Uzak kademelere kadar tesir salan bu idari hataların nihayet bir gün düzeleceğini takdir ve isticai gösterenler ebedi ayrılık imzaları kullanıyorlar.

Trabzon teşkilatı muayyen bir zümrenin malı mesabesinde telakki ediliyor. Ve sonra parti saflarının tamamen bozulmasını intaca amil olacak incitmelerden, idaresizliklerden hiçbir ıstırap ve mesuliyet korkusu hissedilmemektedir.

...

Bugün de yarın da Trabzon Halk Partisini, bütün mensuplarını incitmeden, dağıtmadan, bağrına basacak, teşkilatı kuvvetle kucaklayacak, zümrecilik zihniyetinden uzak kuvvetli bir idare heyeti istiyoruz. Bugünkü idare heyetinin genel sekreterliği de işfale ve parti efradı hakkında partiye bağlılık noktasından inkâr ve iftiraya cüret eden hareketleri tespit edilmiştir. Bir suç işlenmiştir. Parti hizmetlerinde böyle bir idare heyetin daha ne beklenir?”

1947 yılı bütçe görüşmelerinde iktidarla muhalefet arasında yaşanan gerilimle ilgili olarak yerel basında küçük bir iki haber dışında bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde 12 Temmuz Beyannamesinin ya-

⁶⁷ Trabzon Gazetesi, 11,13 ve sonraki sayılar Şubat, 1947.

yınladığı tarihte ve öncesinde ise Bayar-İnönü görüşmelerine dair haber basında yer almasına karşın, içerikle ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir.⁶⁸ 14 Temmuz 1947’de Halk Gazetesinin ilk sayfasında 12 Temmuz’la ilgili olarak “İsmet İnönü’nün Beyanatları” üst başlığının altında “Devlet merkezinde geniş akisler bırakmış ve demokrasi hayatımızın yeni merhalesi sayılmıştır” bilgisine yer verilmektedir.⁶⁹

12 Temmuz Beyannamesinin arkasından başlayan süreçte, yerel basında polemik konusu olabilecek tartışmalara girilmediği görülür. CHP kongresi ve öncesinde yaşananların aksine DP kongresi ile ilgili haber ve yorumların son derece sınırlı sayıda kalmıştır. Basında tekrar siyasal polemikler 1948’de gündeme gelen seçim kanunuyla birlikte başlamıştır. Bu süreç 15 Mayıs 1950’ye kadar devam etmiştir. Siyasal polemiklerin başlamasında etkin olan seçim kanunun çıkarılması öncesinde DP halk mitingleri düzenlemeye başlamıştır.

Haziran 1948 tarihinde⁷⁰ Trabzon’da yapılan bir mitingle ilgili olarak;

“Demokrat Partinin Pazar günü Kavak Meydan da yaptıkları mitingde devlet adamlarına gerek alenen ve gerek ima yolu ile sarf ettikleri tarizkar sözler tespit ve tevaik edilmiş ve gereken muameleye başlanmıştır”

ifadesi kullanılmaktadır. 10 Temmuz 1948 tarihli gazetede ise “Demokrasi Küfretmek Değildir? Başlığı altında Maçka’da düzenlenen CHP mitingindeki konuşmacıların söylemlerine geniş bir yer verilmektedir.⁷¹ 1949’da başlarının temel tartışması ise DP Kütahya milletvekili Ahmet Tahtakılıç’ın TBMM’de CHP milletvekilleri tarafından yumruklanması hadisesidir. Bununla ilgili olarak yerel basında tartışmalar yapılmıştır. Trabzon Gazetesinde Osmanpaşaoğlu imzasıyla yazılan yazıda CHP milletvekillerini haklı

⁶⁸ *Halk Gazetesi*, 1 Temmuz 1947, “Milli Birlik” İnönü-Bayar görüşmelerine “Halk” imzalı başmakalede sükûnet tavsiye edilmektedir. 2 Temmuz 1947 tarih gazete ise geniş olarak “İnönü-Bayar” görüşmesiyle ilgili olarak Başbakan Recep Peker’in açıklamalarına yer verilmiştir. Trabzon Gazetesi ve Yeni Yol Gazetesi bu konulara hiç değinmemiştir. 11 Temmuz tarihli Halk Gazetesinde “Başbakanın Demeci” başlığı altında Recep Peker’in “Demokrat Parti mensupları hükümetimizi kötölemek için Türkiye Cumhuriyeti kanunlarıyla Hitler kanunları arasında kıyaslar yapmaktan çekinmiyorlar” şeklinde uzun bir demeci yayınlanmıştır.

⁶⁹ *Halk Gazetesi*, 14 Temmuz 1947.

⁷⁰ *Trabzon Gazetesi*, 23 Haziran 1948.

⁷¹ *Trabzon Gazetesi*, 10 Temmuz 1948.

çıkarma çabaları dikkati çekmektedir. “Tahtakılıç” başlıklı yazıda şu yorum yapılmaktadır:

“Halk Partisinden bir milletvekilinin tokat atması ne demektir? Demokrasiyi geliştirmek davası yumrukla mı başarılı? Hürriyetin ışığını söndüren bu cereyan nasıl alabildiğine gider? Murakabe mefhumuna, ruhuna sıkılan bu yumruklar kırılmalıdır neden bu zorbalık?

Millet Meclisinden, başkentten illere, kasabalara, köylere kadar estirmek istenilen bu havanın, propagandanın maksat ve hedefi açıktır. Vatandaşların dilini yukarda sıraladıkları itham suallerine alıştırmak ve böylece halk yığınları arasında Halk Partisini kötölemek seçim kabiliyetini, çoğunluğun sempatisini darp eylemektir. Muhalefet organları yumruktan evvelki hadiseleri bu sebepler altında nakletmekten kaçınmaktadırlar. Çünkü umumi efkârın hükmünü münhasıran ileri sürdükleri sulandırmak maksadı üzerinden almak teşebbüsüne bundan başka çıkar bir yol bulunmamaktadır.

Muhalefetin bu yeni sakızını hemen çürüten realite ortadadır. Tahtakılıç memleketin her köşesinde ayıplanan bir lisan kullanmıştır. Bir milletvekilini sahtekar olmakla tavsif etmiştir.

Memlekette hürriyeti mumla aradıklarını iddia edenlerden biri bir insan haysiyetini topuklarının altına almak istemiştir.

Tahtakılıç bugüne kadar ki meclis hayatında kendisine muhalif bir milletvekilliden böyle ağır bir hitaba maruz kalmış, hakaret görülmüş müdür?

Her ne şekli olursa olsun hadiseyi icat eden Tahtakılıçtır. Muhalefetin ve ortaklarının etrafa yaydıkları teessür havası Tahtakılıç'ın haysiyetleri baltalayan sözlerine yumrukla mukabele edilmesinden midir?

Tahtakılıç'a (sahtekâr sizsiniz) denilseydi veya hut Tahtakılıç kendisinin işlediği suç gibi doğrudan böyle bir hitaba maruz kalsaydı ne yapacaktı? Yumruğu insanlara yakıştırmayan bir mantık, insan haysiyetini çöplüklere sokmak isteyen galiz, tarizkar hitapları yutulur bir lokma olarak inkılap partisine tavsîye edemez.”

Ahmet Kılıç olayından sonra alevlenen tartışmalar zaman zaman Trabzon'un sorunları üzerinde yoğunlaşsa bile politikacıların kullandığı dilin seviyesizliği noktasında toplanmaktadır. Politik suçlamalar ve iftiralarla ilgili tartışmalar 1950 seçimlerine yaklaşıncık artarak devam etmiştir.⁷²

“Milletin Efendisi” ve Memleketi Kimler İdare Ediyor?” adıyla Mahmut Goloğlu tarafından Yeni Yol Gazetesinde yayınlanan yazılara cevap veren Cemal Rıza Çınar tipik politik tartışma usullerinden birini kaleme almıştır.⁷³

Bu tür tartışmalar; Trabzon'un sorunlarından başlamak üzere ülke sorunlarına kadar uzanan karşılıklı suçlamalara yönelerek seçimlere kadar devam etmiştir.

⁷² Trabzon Gazetesi, 13 Ocak 1949.

⁷³ Trabzon Gazetesi, 1 Nisan 1949 tarihli başmakalenin devamında şu ifadeler kullanılmaktadır: “(Milletin Efendisi) başlıklı yazınız, doğrudan doğruya Demokrat Parti hesabına yapılmış bir propagandanın başka bir şey değildir. İşin en acıklı tarafı, iktidar partisini fiskelemek gayesiyle köylüyü bir propaganda aleti olarak kullanmaktır. Bizdeki muhalefet iktidar sandalyesine tırmanmak yolunu maalesef bu cepheden tutmak istemektedir. 10 dip lahana veya mandalınanın ne kadar para getirdiğini bilmeyen yoktur. Üç kuruş biriktirip bir çift çarık ve bir metre astar alamayan bir köylüden bahsediliyor. Doğrudur böyle tek tük zavallıya en zengin memleketlerde de tesadüf edilir ve hayır cemiyetleri, komşuları onları kollarından tutarlar. Fakat bunları (işte memleketin umumi bünyesi) şeklinde tasvir etmek biraz değil, çok tuhaf olur. 1 i 100'e benzetmek mütalaasının altında hemen yakayı ele veren siyaset barizdir. Yani halk arasında demokratlar tarafına bir temayül hadisesi yaratmaktan başka nedir? (Köylüye itibar edilmez köylünün derdini dinleyen yoktur) görüşüne karşı biz de köylünün umumiyet itibarıyla şehirliden daha müreffeh olduğunu söyleyeceğiz.. Vakıfın madde ve delilleriyle ispat etmek gerekir. Topyekûn olarak hangi köylü aç ve çıplaktır? İşte bunun cevabı çetin verilir ve örtülü maksatlarla yağlanan propaganda silahı bu noktada alaşağı eder. (Köylü açtır, çıplaktır, okulsuz, bakımsızdır) sözleri çok düşündürücü ve caziptir. Çünkü bu ifadeler vicdanlı vatandaşlar için, teması tahammülsüz bir ıstırap levhası teşkil eder. İktidar partisine karşı demokratların tutmak istedikleri yıkıcı yol da budur. Goloğlu, temas ettiği noktaları vuzuhlandırılmadan geçmiştir. Buna lüzum göstermesinin sebebi, vatandaşlara yanlış bir kanaat aşılmasıdır. Eğer hakikatler olduğu gibi açıklansaydım yazı, demokrat parti hesabına tesirsiz bir propaganda mahiyetinde kalmaktan ileri gidemezdi. Mesela 100 okul var da 200 okul neden yok gibi. (Köylü efendimizdir deriz, ayağının çamuruna bakar itibar etmeyiz, aylarca hükümet kapılarında bekletiriz, işlerini görmeyiz.) Bunlar devre gelip ve geçecek muhalif partilerin daima kullandıkları cümlelerdir. Nahiye kaza ve il makamlarının kapıları her vatandaşın açık bulunduruluyor hiçbir vatandaşın izrar edilmemektedir ve hepsi de müsavî muamele görmektedirler. Hükümet kapılarında bekletilen, işleri görülmeyen tazyik gören köylükyoktur. Ve bunlar iktidar partisini halk nazarında zaif düşürme oyunlarıdır. Esas meseleye gelelim ve mesela Trabzon köylüsünü ele alarak hakikatler üzerinde görüşelim. Şehirde bir mesken buhranı vardır. Birçok köylü vatandaş çocuğunu ortaokulda okutmak için şehirde ev kiralamıştır. Aylık ev kirası 70 lira veren müstahsilirimizi adı ve sanı ile ve iftiharla gösterebiliriz. Bilumum mahsulü ile köylümüz para sahibidir. Allah daha zengin etsin. 30 bin liraya arazi satın alan ve işleten köylü tanırız ki çarığı ayağında çıkarmamıştır. Bunlar sosyal bir alışkanlığın icabıdır. Karşımızda sayın Mahmut Goloğlu olunca fazla izaha lüzum görmüyoruz. İlkokul seferberliği başlamıştır. Devletin eli yettiği kadar köylerde ilkokullar tesis edilmektedir. Son yıl içerisinde Trabzon köylerinde mevcuduna 45 ilkokul ilave edilmiştir. Ve bu faaliyet yıldan yıla hızını arttırmaktadır. Kazalarda bunu yıl tedrisatına giren ortaokullar açılmıştır. 580 köyün hemen hepsinde ilkokul olmalıdır iddiası üzerinde ısrar edilecekse böyle bir mütalaayı doğru bulamamak zarureti vardır. 580 köyün şoseslerle bir birine bağlanması keyfiyeti, 5 yıllık devlet bütçesiyle başarılı işlerden değildir. Şimdilik mahalli bütçelerle yapılması mümkün ve tamamlanması zamanla kabil olan yol faaliyeti, köylülerimizi nahiyelere ve kasabalara motorlu vasıtalarla taşımayı teminden ibarettir. Eğer Vakıfkebir'den Of'a kadar bir tettekiz gezisi yapılırsa bu hakikatlere şahit olmak mümkündür.”

Trabzon merkezde yayınlanan Halk, Yeni Yol ve Trabzon Gazeteleri dışında bu dönemde yayınlanan iki ilçe gazetesine baktığımızda siyasi tartışmaların, Akçaabat'ta yayınlanan yerel gazetede hiç yer almadığını, Çaykara'da yayınlanan gazetede ise; hizmet istekleri üzerinden siyasal söylemlerde bulunduğu görülmektedir.

Numan Sabit Osmañeçbiođlu'nun yayınladığı Çaykara Gazetesi, Ahmet Tahtakılıç olayı üzerinden yaptığı yorumda "Kanunları Yapanlar Kanunsuzluk Yapsa" başlığı altında;

"Büyük Millet Meclisimiz: bir bütün ve bir manevi şahsiyet olarak, milletin hakiki mümessillerinin toplandığı ve toplanacağı bir yer, milli hâkimiyet ve iradenin tecelligahı olarak, sahibi olan Türk milleti nazarında daima muhterem ve abidir. Her nasılsa şu ve bu suretle milletvekili olabilen ve bunu bir gedikli ve garantili iş sayanlar, bu büyük meclisin çatısı altında ve millet huzurunda işledikleri hatalardan utansınlar." Yorumunda bulunmaktadır.

Osmañeçbiođlu, çıkarmış olduğu gazetenin çeşitli sayılarında daha çok Çaykara ilçesinin yol,⁷⁴ sağlık,⁷⁵ okul,⁷⁶ din eğitimi,⁷⁷ yoksulluk sorunları⁷⁸ gibi temel problemler üzerinden iktidar eleştirisinde bulunurken, bu sorunların çözümü talep etmektedir. Bu sorunlardan bir kısmını ise 1949 yılında başbakanlığa gelen "Şemseddin Günaltay'a" başlığı altında üç yazı dizisi ile duyurmaya çalışmıştır.⁷⁹

1949 yılı başından itibaren on beş günde bir yayınlanmak üzere çıkmaya başlayan Akçaabat ilçesinin yayın organı "Yeni Pulathane Gazetesi", Aralık 1949'za kadar 23 sayı yayınlanmıştır. Gazeteyi çıkartan Mahmut Üstün, Akçaabat Halkevinde yetişmiş, Halkevi tarafından çıkartılan "Akçaabat Gazetesi"ne yerel tarihle ilgili yazılar yazmıştır. Gazetenin kapanmasından sonra kendi imkânlarıyla Yeni Pulathane gazetesini çıkarmıştır. Gazetede yer alan birkaç yazı ilçenin sorunlarıyla ilgili olup diğerleri

⁷⁴ Çaykara Gazetesi, 30 Nisan 1949; "Of-Bayburt Yolu Yapılmazsa Çaykara'nın Bahtı Kararır.", 21 Mayıs 1949; "Kazma Kürek Seferberliği"

⁷⁵ Çaykara Gazetesi, 19 Mart 1949. "En Büyük Davası"; 18 Şubat 1950. "Vatandaşın Hayatını Korumak Tedbiri"

⁷⁶ Çaykara Gazetesi, 22 Ocak 1949, "500 Fakir Öğrenciye Yemek Veren Aşevi Nerede?"

⁷⁷ Çaykara Gazetesi, 18 Mart 1950; "Bir Düşünce Bir Dilek İmam-Hatip Kursu Üzerine"

⁷⁸ Çaykara Gazetesi, 15, 29 Ocak 1949, "Sefaletin Uçurumunda Bulunanlar", "Çifte Felaket: Kış ve Fakirlik"

⁷⁹ Çaykara Gazetesi, 28 Mayıs 1949, 4, 11 Haziran 1949.

tarikh, sağlık gibi kùltùrel konularla bağlantılıdır. Bölgenin sorunlarından birisi tütün ekimidir. Gùmrük ve Tekel bakanının ilçeyi ziyareti nedeniyle kaleme aldığı “Tütün Ekicilerinin Dilekleri”,⁸⁰ başlıklı yazında tütün ekincilerinin sorunları ifade edilmiştir. “Sayın Adalet Bakanın Yüksek Huzuruna” başlıklı yazıda ise ilçedeki hâkim eksikliğinin gidermeye yöneliktir. “Ortaokul Binası Halkın Şeref Abidesidir” başlıklı yazılarla, dizi yazı şeklinde kaleme aldığı “Köylünün Karşılaştığı Hadiselerden İlham Kanun Bilgisi” yazıları onun siyasal düşüncesini yansıtan yazılardır.

SONUÇ

1945-1950 döneminde Türkiye çok partili yapıya geğerken, siyasetten olduğu gibi basın açısından da geğmişten kaynaklanan önemli bir deneyime sahiptir. II. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi kısa süreli çok partili yapı denemeleri Türkiye'nin geğmişte yaşadığı önemli kazanımlarıdır. Ulusal basının Genç Osmanlılara kadar uzanan ve devlet kademesinde görev yapan bürokrasiye dayalı bir deneyime sahibi olduğu bilinmektedir. Benzer bir deneyim de taşradaki yerel bürokrasiye dayalı basında oluşmuştur.

Trabzon yerel basını, II. Meşrutiyetten itibaren ulusal basında olduğu gibi önemli ölçüde yerel bürokraside yer alan bir gazetecilik geğmişine sahipti. Bu durum Cumhuriyetle birlikte farklı çizgide gelişmelerin oluşumunu sağladı. Bir taraftan siyasetten beslenen bir yapı, diğer yandan bağımsız gazetecilik deneyimleri, Cumhuriyet dönemi Trabzon basının önemli kazanımları oldu. 1923 sonrasında yaşanan deneyimlere, 1930 sonrası Halkevlerinden yetişen genç kuşak aydınların da katılmasıyla 1945-1950 döneminde hem siyasette, hem de basın deneyimli, azımsanamayacak bir aydın kitle yerel basının yükünü üstlendi.

Bu durum ve gelişmeler bir taraftan yazılan yazıların niteliklerini artırırken, diğer yandan il merkezi dışında ilçe merkezlerine doğru kayan bir basın sektörü oluşturdu. Çok partili demokrasinin ruhuna uygun olarak, daha geniş kitle basın sektöründe yer almak isterken, aynı zamanda basın sektörü de daha

⁸⁰ Yeni Pulathane Gazetesi, 27 Eylül 1949.

küçük alanlara doğru yayılma isteği gösterdi. Trabzon'un Of, Çaykara, Akçaabat gibi ilçeleri 1930'ların sonrasında yerel basının yayıldığı alanlar içerisine dâhil oldu. Böylece küçük yerleşim yerlerinin ihtiyaç ve istekleri siyasetin önüne serilirken, siyasetçi için de düşüncelerinin basın yoluyla okuma-yazma bilen en ücra köşelere kadar yayılmasına vesile oldu.

Gelişen yerel basının gücüne dayalı olarak, ulusal basının tartışma konuları basın vasıtasıyla yerele taşınırken, yerelin sorunları ve çözülmesi gereken problemleri siyasetçinin önüne getirildi. Zaman zaman küçük kısır çekişler yaşansa da yerel basının bazı konularda ulusal basına göre daha mutedil ve sabırlı davrandığını söylemek mümkündür. Özellikle lider merkezli tartışmalarda taşrada yer alan basının, ulusal basına göre ortaya çıkan problemlere daha serinkanlı baktığını, Trabzon örneğinde şahit oluyoruz. Basının varlığının sürekliliği ise zaman içerisinde bireysel ticari faaliyetten güçlü siyasal desteye doğru kaymıştır. Amatör gazetecilik hevesiyle basın sektöründe yer alanlar, siyasal ya da ekonomik kaynak bulamadıklarında varlıklarını uzun süreli devam ettirememişler. Ancak güçlü sermaye ya da güçlü siyasal akımları arakasına alan yerel basının daha uzun süreli faaliyet gösterebildikleri anlaşılmaktadır. Trabzon basınında uzun süreli yayınlanan gazetelere baktığımızda daha çok siyasal destekle ayakta kaldıkları birçok örnekte sabittir. Ulusal basında olduğu gibi Trabzon yerel basını da varlığını önemli ölçüde siyasetten sağladığı ekonomik kaynak ve desteklerle sürdürmüştür. Bu nedenle yerel basının temel konularının başında, yerel siyasal talepler ve siyasal ilişkiler gelmektedir. 1945-1950 döneminin Trabzon yerel basınında ayakta durmayı başaran gazeteleri, dönemin iki güçlü partisi olan CHP ve DP'den kaynaklanan desteklerle beslenmektedir. Bu nedenle gazetelerin temel konuları genel ve yerel siyasetin yansımaları şeklindedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz (1993), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları.

Akbal, İsmail (2008), *Milli Mücadele’de Trabzon’da Muhalefet*, Trabzon: Serander Yayınları.

Albayrak, Hüseyin (2010), *Dünden Bugüne Trabzon Basını 1869-2009*, Ankara: Trabzon İli İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Çapa, Mesut (1992), “Milli Mücadele’de İstikbal Gazetesi” *Atatürk Yolu*, 3 (10), s.133-168

Çiçek, Rahmi (2015), “Çok Partili Hayata Geçişte Mahmut Goloğlu’nun Yenyol Gazetesi’ndeki Yayınlanan Yazılarının Değerlendirilmesi”, *Her Yönüyle Mahmut Goloğlu Sempozyumu Bildirileri*, içinde (497-530), Ankara.

Goloğlu, Mahmut (2013), *Demokrasiye Geçiş*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gürkan, Nilgün (1998), *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat H, Kemal(1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Küçükerman, Önder (2014), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Yayıncı Kitabı Hamdi Efendi ve Trabzon*, İstanbul: Boyut Yayınları.

Koloğlu, Orhan (2010), *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Odabaşoğlu, Cumhur (Tarihsiz), *Trabzon1869-1933 Yaşantısı*, Trabzon.

Odabaşoğlu, Cumhur (1987), *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaası Yayınları.

Usta, Veysel (1994), “Trabzon’da Terakkiperver Fırkasının Kuruluşu”, *Tarih ve Toplum*, 126, s.27-31.

Uyar, Hakkı (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Üstün, Mahmut (1944), “Trabzon Tarihinde Akçaabat’ın Önemi” *Akçaabat Gazetesi*, 9 Haziran 1944.

Gazeteler

Akçaabat Gazetesi, (Gazetenin, 1 Haziran 1944-30 Ağustos 1948 sayıları, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi) 3 Ekim 1944, Mart 1946, 3 Aralık 1946, 2 Şubat 1947, 31 Mayıs 1948

Çaykara(Demokrat Çaykara) Gazetesi,(Çaykara Gazetesinin 8 Ocak 1949-15 Nisan 1950 sayıları, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü) 15 Ocak 1949, 19 Ocak 1949, 22 Ocak 1949, 118 Mart 1949, 8 Nisan 1949, Nisan 1949, 21 Mayıs 1949, 28 Mayıs 1949, 4 Haziran 1949, 11 Haziran 1949, 18 Şubat 1950, 18 Mart 1950

Halk Gazetesi, (Halk Gazetesinin nüshaları Trabzon İl Halk Kütüphanesi ve Ankara'da Milli Kütüphanede bulunmaktadır.) 30 Ocak 1947, 1 Temmuz 1947, 14 Temmuz 1947

Trabzon Gazetesi,(Trabzon Gazetesinin nüshalarının bir kısmı Trabzon İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır.) 11 Temmuz 1946; 8 Temmuz 1946, 7 Temmuz 1946, 15 Haziran 1946, 18 Ocak 1947, 28 Ocak 1947, 1 Şubat 1947,4 Şubat 1947, 6 Şubat 1947, 11 Şubat 1947, 13 Şubat 1947, 23 Haziran 1948, 10 Temmuz 1948, 13 Ocak 1949, 1 Nisan 1949,

Yeni Pulathane Gazetesi, (Gazetenin 7 Ocak 1949-5 Aralık 1949 toplam 23 sayı Milli Kütüphane Sürekli Yayınlar Bölümü) 27 Aralık 1949

Yeni Yol Gazetesi, (Yeni Yol Gazetesinin nüshaları Ankara Milli Kütüphanede bulunmaktadır.) 9 Ocak 1946, 20 Şubat 1946, 18 Mart 1946, 25 Mayıs 1946, 5 Haziran 1946, 26 Haziran 1946, 29 Haziran 1946, 13 Temmuz 1946, 20 Temmuz 1946, 24 Temmuz 1946, 17 Ağustos1946, 29 Ocak 1947, 12 Ekim 1947, 10 Kasım 1949

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE TRABZON BASINI (1945-1950)

Özet: Osmanlı taşrasında yerel basının oluştuğu II. Meşrutiyet döneminden itibaren Trabzon, Anadolu topraklarında yerel basının güçlü olduğu kentlerden biridir. Trabzon yerel basını; II. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Çok Partili Demokrasi dönemi olmak üzere üç farklı dönemde 1950 yılına kadar genel siyasal iklime uygun bir gelişim göstermiştir.

1945 sonrası Türkiye’inde çok partili demokrasinin yerleşme çabaları, ulusal basının siyasal çizgisin paralel olarak, Trabzon yerel basını da önemli bir gelişme ve değişim gösterdi. Bu makale; 1945-1950 döneminde Trabzon yerel basının gösterdiği gelişim ve değişimi ortaya koymaktadır. Bu dönemde bir taraftan oluşan demokrasi söylemiyle ortaya çıkan yazma ve düşüncelerini ifade etme ortamını kullanmak isteyen yerel aydınların gazete ve dergiler vasıtasıyla düşünlerini toplumla paylaşma istekleri, diğer yandan demokrasi içerisinde hem iktidarın hem de muhalefetin geniş toplumsal kesimlere ulaşma düşüncesiyle basını kullanma girişimleri, dikkati çeken bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

1945-1950 dönemi Trabzon basınına, genel özellikleri açısından ele alan bu makale basın-siyaset ilişkisi içerisinde basının rolünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Tek Parti dönemi basınından, Çok Partili yapıya geçişte basında meydana gelen değişimle, yeni oluşan basın organlarının genel ve yerel siyaset üzerindeki tartışma konuları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Yerel Basın, Trabzon Basını, Çok Partili Demokrasi

TRABZON PRESS IN THE TRANSITION TO MULTI-PARTY DEMOCRACY (1945-1950)

Abstract: Trabzon was one of the city of Anatolia, where the local press was powerful since the local press had been published in Ottoman province in the Second Constitutional Era. The local press in Trabzon developed in three different period, which are the Second Constitutional Era, the Turkish National Struggle of Independence and Multi-Party Democracy Era, until 1950 in accordance with the political landscape.

The local press in Trabzon showed remarkable progress and change in parallel with the political line of national press and the attempts of setting Multi-Party Democracy to rights in the country after 1945. This paper reveals the alternation and development of Trabzon press between 1945-1950. On one hand, the request of local intellectuals to evaluate the democratic atmosphere by writing, manifesting ideas and sharing the thoughts with public through newspapers and magazines, on the other hand, effort of power and opposition to use the press in order to reach

whole social segments , emerge as a striking feature of the period.

The paper, which covers the Trabzon Press between 1945-1950 in terms of general characteristic, expresses also the role of the press within press-politics relation. In this frame, the change of the press during the transition from the single-party structure to multi-party structure, the discussion topics of new press organs on local and national politics is investigated.

Key Words: Local Press in Turkey, The Press of Trabzon, Multi-Party Democracy

KAREN YAYIN İLKELERİ

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN), Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü tarafından yılda bir sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Güz sayısında yayımlanır. Dergi, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde yayın kurulu tarafından belirlenen kütüphanelere, uluslararası endeks kurumlarına gönderilir. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ne yayımlanmak üzere gönderilen her makale, dergi ve alan editörlerinden oluşan yayın kurulunca incelenir. Makaleler, yayın kurulunun önerileri doğrultusunda seçilen en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara da hakem adı bildirilmez ve yayım konusundaki kesin sonuç yazara üç ay içinde iletir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz ise yazı üçüncü bir hakeme gönderilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir ve Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nin resmi görüşü niteliğini taşımaz. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Gönderilen makalenin başka bir dergi/kitapta yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başvurulmamış olması gerekmektedir. Ancak daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartıyla kabul edilebilir. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nin yayın dili Türkçedir. Ancak yayım ilkelere uygun olmak şartıyla, her sayıda derginin

üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, İngilizce ve Rusça yazılmış “araştırma makalesi”, “derleme”, “editöre mektup” ve “kitap yorumları” türünden metinler de değerlendirmeye alınır. Yazılar, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü’nün karen.dergiler@gmail.com adresinden gerekli işlemler yapılmak suretiyle gönderilebilir. Burada yazarlar, yazılarının durumunu, hakem raporları ve yayımlanacağı tarihi kendilerinin oluşturacağı bir şifre ile görebilirler. Hakem raporları doğrultusunda düzeltilmek üzere yazarlarına gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra internet üzerinden en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Düzeltmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi’nde yayımlanan makalelerdeki görüşler ve sonuçlar yazarlarının şahsi görüşleri olup; Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi’nin resmi görüşü niteliğini taşımaz.

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi’nin yazım kuralları “Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association) Yayın Kılavuzu, 5. Baskı” esas alınarak oluşturulmuştur. Metin yazılırken 12 punto (dipnotlarda 10 punto) Minion Pro Display (PC ve Macintosh) yazı fontu kullanılmalıdır. Makale içerisinde bulunan Hellençe ya da diğer özel karakterler için New Athena Unicode/Minion Pro Display fontu kullanılmalıdır. New Athena Unicode’un son versiyonu <http://apagreekkeys.org/NA-Udownload.html> adresinden indirilebilir. Dipnotlar her sayfanın altında, makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlenecek şekilde verilmelidir. Makalelerde kullanılacak olan tüm resim, çizim ve harita gibi görsel veriler için sadece (fig.) kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik gözetilmelidir. Bu nedenle levha, resim, çizim, şekil ve harita gibi farklı ifade ve kısaltmalar kullanılmamalıdır.

Makalelerin e-posta yoluyla Word dosyası halinde karen.dergiler@gmail.com adresine gönderilmesi gerekmektedir. Görsellerin ise metinden bağımsız, .jpeg veya .tiff formatında, çözünürlüğünün 300 dpi’den az olmaması gerekmektedir. Makalenin özetinde en az 150, en fazla 200 kelime kullanılmalı;

makalede en az 4, en çok 6 anahtar kelime yer almalıdır. Türkçe makalenin özeti Türkçe ve İngilizce, Türkçe haricindeki makalenin özeti ise hem kendi yazım dili ile hem de Türkçe yazılmalıdır. Başvuru formunda, yazarın ad ve soyadıyla birlikte akademik unvanı, görev yaptığı kurumun adı, yazışma ve e-posta adresi, telefon ve varsa faks numaraları eksiksiz olarak belirtilmelidir.

Dipnotlar metinde sayfa altında verilmeli, kaynakça bölümü makalenin sonunda yer almalı ve metinde kullanılan kısaltmalar burada açıklanmalıdır. Metinde kullanılan kaynaklar; yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası (varsa figür, no.) şeklinde kısaltma olarak verilmelidir. Bir defa kullanılan yayınlar için de aynı kurala uyulması gerekmektedir. Latin alfabesiyle yazılmamış yayın isimleri gibi yazar isimleri de orijinal alfabesiyle yazılmalıdır. Makale içerisinde bulunan ara başlıklarda küçük harf kullanılmalı ve koyu (**bold**) yazılmalıdır. Dipnot ve kaynakça bölümünde bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayınına atıfta bulunulacaksa yıldan sonra alfabenin ilk harfinden başlamak kaydıyla küçük harf eklenmelidir. Makalelerde yüzyıl belirtilirken M.S. X. yüzyıla kadar olan tarihlerde Roma rakamları (M.Ö. IV. yüzyıl gibi), M.S. X. yüzyıldan sonra ise Arap rakamları kullanılmalıdır (M.S. 19. yüzyıl gibi).

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

a. Bibliyografya Örnekleri ve Dipnot Gösterimi

1. Basılı Kaynaklar

Tek yazarlı kitaplar

Bibliyografya: Watson, Alaric (2003), *Aurelian and the Third Century*, London and New York: Routledge.

Dipnot: Watson, 2003: 135.

Bibliyografya: Umar, Bilge (1992), *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Dipnot: Umar, 1992: 15.

İki ya da daha fazla yazarlı kitaplar

Bibliyografya: Papanghelis, Th. D. & Rengakos, A. (2001), *A Companion to Apollonius Rhodius*, Boston and Köln: Brill

Dipnot: Papanges & Rengakes, 2001: 65.

Bibliyografya: Belli, Oktay ve Kayaoğlu, Gündoğ (2004), *Trabzon'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişim Süreci*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Dipnot: Belli ve Kayaoğlu, 2004: 17.

Edit edilmiş kitapta bölüm

Bibliyografya: Ochotnikov, S. B. (2006), "The Chora of the Ancient Cities in the Lower Dniester Area (6th century BC-3rd century AD)", P. G. Bilde ve V. F. Stolba (Eds.), *Surveying the Greek Chora: Black Sea Region in a Comparative Perspective*, (Black Sea Studies 4, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies), içinde (81-97), Denmark: Aarhus University Press.

Dipnot: Ochotnikov, 2006: 81

Bibliyografya: Özsait, Mehmet, (2000) "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998, Trabzon)*, içinde (35-43), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları No: 81.

Dipnot: Özsait, 2000: 47.

Bir seride yayınlanmış kitaplar

Bibliyografya: Merker, G. S. (2000), *The Sanctuary of Demeter and Kore: Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman Periods*, Corinth 18, 4. New Jersey: Oxford University Press.

Dipnot: Merker, 2000: 14

Tez (Doktora ya da Yüksek Lisans)

Bibliyografya: Ada Hüsnü (2001), *Osmanlı Devletinin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

Dipnot: Ada, 2011: 35

Bibliyografya: Portanova, Josep John (1988), *The Associates of Mithridates VI of Pontus*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia University Press.

Dipnot: Portanova, 1988: 15.

Dergide makale

Bibliyografya: Perason, L. (1938), "Apollonius of Rhodes and the Old Geographers", *AJP*, 59 (4), 443-459.

Dipnot: Perason, 1938: 457.

Bibliyografya: Aşkın, M. (2013), “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 213-220.

Sayı numarası olmayan dergide makale

Bibliyografya: Wojan, F. (2003), “Kérasonte du Pont sous l'Empire romain: Étude Historique Etcopus Monétaire”, *Revue Numismatique*, 257-290.

Dipnot: Wojan, 2003: 258.

Bibliyografya: İncegöz K. (2007), “Türkiye’de Post modern Çalışmalar Yöntemleri”, *AHM*, 115-127.

Kongre-Sempozyum Yayınları

Bibliyografya: Varvaet, F. J. (2007), “The Reappearance of the Supra-provincial Commands in the Late Second and Early Third Centuries C.E.: Constitutional and Historical Considerations”, Olivier Hekster ve diğerler (Eds.), *Crises and the Roman Empire, Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, June 20-24, 2006)*, içinde (125-140), Leiden and Boston: Brill.

Dipnot: Varvaret, 2007: 137.

Bibliyografya: Özsait, Mehmet (2000), “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998, Trabzon)*, içinde (35-43), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları No: 81.

Dipnot: Özsait, 2000: 37.

Bir yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla yayınına atıf

Bibliyografya: Tezcan, Mehmet (2012a), “İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon’un Yeri”, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, içinde (17-48), Trabzon: Serander Yayınları.

Dipnot: Tezcan, 2012a: 19.

Bibliyografya: Ballesteros-Pastor, L. (2011a), “Beyond the Tanais: Tacitus and Quintus Curtus”, *AWE*, 10, 43-47.

Çevirisi yapılmış yayınlar

Bibliyografya: King, Charles (2008), *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi.

Dipnot: King, 2008: 35.

Basılı Günlük Gazete/Haber

Başcı, E. (26 Mayıs 2015), “Merkez bankası Faiz Ödemelerine Başlıyor” *Habertürk*, s. 4.

Panicker, J. (17 Temmuz 2014), “The Gunmen Shot Deat at „Draw the Prophet Muhammad“ Contest in Texas”, *The Guardian*, p. 3.

2. Elektronik Kaynaklar**İnternette yayınlanan dergide makale**

Bibliyografya: Botalov, S. G (2007), “The Asian Migrations of the Alans in the 1st Century AD”, *AWE*, 6. 43-56.

http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=issue&journal_code=AWE&issue=0&vol=6

Dipnot: Botalov, 2007: 44.

Bibliyografya: Polat S. (2014), “Kuyucu Murat Paşa’nın Celali Seferi Finansmanı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX (2), 563-603.

http://www.egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXIX-2_2014/TIDXXIX-2-2014-08.pdf

Dipnot: Polat, 2014: 566.

Yazarı belli olmayan makale

“Küreselleşme Sürecinde Ulus Devletin Önemi”, (14 Nisan 2014). <http://www.dmy.info/ulusdevlet-nerdir>.

Yazarı ve tarihi belli olmayan makale

“Tonyukuk” (t.y.), Wikipedia. 15 Aralık 2015 tarihinde şu kaynaktan alınmıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tonyukuk>.

“Black Sea” (n.d), in *Wikipedia*. Retrived 15 October 2015. http://en.wikipedia.org/wiki/Black_Sea.

E-posta ya da sohbet

Mehmet Güngör (kendisiyle yapılan Görüşme). Ankara: Ulus. Nisan 2014.

Film ya da belgesel

Martin, P. (Producer) & Benson, J. (Director), The Forger [Film]. Colombia Pictures.

3. Arşivler**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Bibliyografya: BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) “Bab-ı Asafi, Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı”. (BOA. A. MKT. MHM.), 439/79, 22 Mart 1869 (1285.Z.8)

Dipnot: BOA, 439/79, 22 Mart 1869 (1285.Z.8)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bibliyografya: BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Yassıada Tutanakları “Vatan Cephesi”. 010. 09/ 212. 656.1, 10.05.1961

Dipnot: BCA, 010. 09/ 212. 656.1, 10.05.1961.

GUIDELINE OF THE KAREN

Journal of Black Sea Studies (KAREN) publishes scientific studies once a year and at the end of each year the journal index is prepared and published in the Fall issue. Within one month from its publication, the most recent journal issue is sent to the libraries and international index institutions.

Papers submitted to KAREN are first examined by the Editorial Board and then are subject to peer review and sent to at least two independent referees. Peer reviewers are asked to give their opinion on a number of issues pertinent to the scientific and formal aspects of a paper, and to judge the papers on grounds of originality and urgency. The names are kept anonymous and the final decision for publication is sent to the authors within three-month time.

In case one referee report is negative while the other is favorable, the article may be forwarded to a third referee for further evaluation or alternatively the board, based on the contents of the reports may feel confident to make a final decision. The authors are to consider the criticism, suggestions and corrections offered by the referees and by the editorial board. If they disagree, they are entitled to counter present their views and justifications. Final decision

rests with the editorial board. Articles which are not accepted for publication are not returned to their authors.

The royalty rights of the accepted articles are considered transferred to the Institute of Black Sea Studies. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of KAREN. Quotations from articles including pictures are permitted with full reference to the article.

In order for any article to be published in KAREN, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

Turkish is the language of the KAREN. But, "Articles", "A Letter to the Editor" and "Compilations" submitted in English and Russian are considered for publication, not to exceed one third of an issue.

The articles duly prepared in accordance with the principles set forth are to be sent in three copies; one original, two photocopied forms with a compact disc, to KAREN at the address given below. The last corrected fair copies in original figures are to reach KAREN not later than one month. Minor editing may be done by the Editorial Board. Any views expressed in KAREN are the views and results of the authors and are not the official views of KAREN.

A. Instruction for Authors

Authors must use the bibliographic and formatting standards set out by Publication Manual of the American Psychological Association, 5th edition. The text uses a 12-point font (10-point form in footnotes) and Minion Pro Display (for PC and Macintosh). For Hellenic and other special characters, New Athena Unicode/Minion Pro Display point form must be used. The latest version of New Athena Unicode can be downloaded from <http://apagreekkeys.org/NAU-download.html>. Footnotes must be given below and numbered automatically. All the visuals such as pictures, drawings and maps must be indicated with (fig.) and the figures must be numbered automatically. So, different names such as drawing, figure and map and other abbreviations should not be used.

The articles must be sent to the karen.dergiler@gmail.com via e mail. All the visuals must be formatted as .jpeg or .tiff and the appropriate resolution must be at least 300dpi for the visuals. Abstracts of 150-200 words are required for all manuscripts submitted and each manuscript should have 4 to 6 keywords. Manuscripts in Turkish must have abstract both in Turkish and English. Any manuscript in other languages must have abstract both in Turkish and native language. In the application form, the name of the author, academic title, affiliation, corresponding address, e mail address, telephone numbers and fax no, if any, must be indicated clearly.

The footnotes should be given at the end of the article. References used in the texts are shown as; the author's surname, date of publication and page (and if used figure or plate number). References including the author's name should be written in the original script of the publication. Subtitles in an article should be written in small letters and all initial letters of words should be written in **bold**. An author who has several cited articles published within the same years should have the reference marked a., b., c., etc. in both the footnotes and in the bibliography. Roman numerals are to be used when referring to centuries prior to and including the X century A.D. (IV century B.C., etc.). After the X century A.D. Arabic numerals are to be used eg. 19th century.

B. Page Layout

a. Sample Bibliography and Method of Citing References Bibliography

1. Printed Sources

Book by a single author

Bibliyografya: Watson, Alaric (2003), *Aurelian and the Third Century*, London and New York: Routledge.

Footnote: Watson, 2003: 135.

Bibliography: Umar, Bilge (1992), *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Footnote: Umar, 1992: 15.

Book by two or more authors

Bibliography: Papanghelis, Th. D. & Rengakos, A. (2001), *A Companion to Apollonius Rhodius*, Boston and Köln: Brill

Footnote: Papanges & Rengakes, 2001: 65.

Bibliography: Belli, Oktay ve Kayaoğlu, Gündoğ (2004), *Trabzon'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişim Süreci*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Footnote: Belli ve Kayaoğlu, 2004: 17.

Chapter in an edited work

Bibliography: Ochotnikov, S. B. (2006), "The Chorai of the Ancient Cities in the Lower Dniester Area (6th century BC-3rd century AD)", P. G. Bilde ve V. F. Stolba (Eds.), *Surveying the Greek Chora: Black Sea Region in a Comparative Perspective*, (Black Sea Studies 4, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies), içinde (81-97), Denmark: Aarhus University Press.

Footnote: Ochotnikov, 2006: 81

Bibliography: Özsait, Mehmet, (2000) "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998, Trabzon)*, içinde (35-43), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları No: 81.

Footnote: Özsait, 2000: 47.

Occasional publication

Bibliography: Merker, G. S. (2000), *The Sanctuary of Demeter and Kore: Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman Periods*, Corinth 18, 4. New Jersey: Oxford University Press.

Footnote: Merker, 2000: 14

Thesis-Dissertation (MA, PhD)

Bibliography: Ada Hüsnü (2001), *Osmanlı Devletinin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

Footnote: Ada, 2011: 35

Bibliography: Portanova, Josep John (1988), *The Associates of Mithridates VI of Pontus*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Colombia University Press.

Footnote: Portonava, 1988: 15.

Journal article

Bibliography: Perason, L. (1938), "Apollonius of Rhodes and the Old Geographers", *AJP*, 59 (4), 443-459.

Footnote: Perason, 1938: 457.

Bibliography: Aşkın, M. (2013), "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 213-220.

Journal without volume number

Bibliography: Wojan, F. (2003), "Kérasonte du Pont sous l'Empire romain: Étude Historique Etcopus Monétaire", *Revue Numismatique*, 257-290.

Footnote: Wojan, 2003: 258.

Bibliography: İncegöz K. (2007), "Türkiye'de Post modern Çalışmalar Yöntemleri", *AHM*, 115-127.

Conference Papers and Proceedings

Bibliography: Varvaet, F. J. (2007), "The Reappearance of the Supra-provincial Commands in the Late Second and Early Third Centuries C.E.: Constitutional and Historical Considerations", Olivier Hekster ve diğerler (Eds.), *Crises and the Roman Empire, Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, June 20-24, 2006)*, içinde (125-140), Leiden and Boston: Brill.

Footnote: Varvaret, 2007: 137.

Bibliography: Özsait, Mehmet (2000), "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998, Trabzon)*, içinde (35-43), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları No: 81.

Footnote: Özsait, 2000: 37.

Citation an author with more than one cited publication within the same year

Bibliography: Tezcan, Mehmet (2012a), "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, içinde (17-48), Trabzon: Serander Yayınları.

Footnote: Tezcan, 2012a: 19.

Bibliography: Ballesteros-Pastor, L. (2011a), “Beyond the Tanais: Tacitus and Quintus Curtus”, *AWE*, 10, 43-47.

Translated Works

Bibliography: King, Charles (2008), *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi.

Footnote: King, 2008: 35.

Newspapers /News

Başcı, E. (26 Mayıs 2015), “Merkez bankası Faiz Ödemelerine Başlıyor” *Habertürk*, s. 4.

Panicker, J. (17 Temmuz 2014), “The Gunmen Shot Deat at „Draw the Prophet Muhammad“ Contest in Texas”, *The Guardian*, p. 3.

2. Electronic Sources

Journal article published on the internet

Bibliography: Botalov, S. G (2007), “The Asian Migrations of the Alans in the 1st Century AD”, *AWE*, 6, 43-56.

http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=issue&journal_code=AWE&issue=0&vol=6

Footnote: Botalov, 2007: 44.

Bibliography: Polat S. (2014), “Kuyucu Murat Paşa'nın Celali Seferi Finansmanı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX (2), 563-603.

http://www.egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXIX-2_2014/TIDXXIX-2-2014-08.pdf

Footnote: Polat, 2014: 566.

Author indefinite article

“Küreselleşme Sürecinde Ulus Devletin Önemi”, (14 Nisan 2014). <http://www.dmy.info/ulusdevlet-nedir>.

Articles without aauthor and date

“Tonyukuk” (t.y.), Wikipedia. 15 Aralık 2015 tarihinde şu kaynaktan alınmıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tonyukuk>.

“Black Sea” (n.d), in *Wikipedia*. Retrived 15 October 2015. http://en.wikipedia.org/wiki/Black_Sea.

E-mail or conversation

Mehmet Güngör (kendisiyle yapılan Görüşme). Ankara: Ulus. Nisan 2014.

Film or documentary

Martin, P. (Producer) & Benson, J. (Director), The Forger [Film]. Columbia Pictures.

3. Archives**The Prime Ministry Ottoman Archives**

Bibliography: BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) “Bab-ı Asafi, Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı”. (BOA. A. MKT. MHM.), 439/79, 22 Mart 1869 (1285.Z.8)

Footnote: BOA, 439/79, 22 Mart 1869 (1285.Z.8)

The Prime Ministry Republic Archives

Bibliography: BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Yassıada Tutanakları “Vatan Cephesi”. 010. 09/ 212. 656.1, 10.05.1961

Footnote: BCA, 010. 09/ 212. 656.1, 10.05.1961.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2017 cilt volume 3 sayı number 3

Aynur KOÇAK - Serdar GÜRÇAY

ALTIN BEŞİK EFSANESİNİN YÜCE ANA EKSENİNDE GÖSTERGEBİLİMSEL İNCELENMESİ

Fırat CANER

BÜYÜK TUFAN MİTLERİ VE ATRA-HASİS

Pantelis CHARALAMPAKIS

ON THE TOPONYMY AND PROSOPOGRAPHY OF SOME MINOR MILITARY-ADMINISTRATIVE DISTRICTS IN BYZANTIUM: KAŞ(S)E, *VINDAION, MAURON OROS

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

BİZANS TARİH YAZIMINDA ÖRNEK BİR ŞEHİR METHİYESİ: KARDİNAL BESSARION'UN TRABZON'A ÖVGÜ'SÜ

Eyyub ŞİMŞEK

SİNOP BASKINININ FRANSIZ KAMUOYUNA YANSIMALARI VE FRANSIZ FİLOSUNUN KARADENİZ'E GİRİŞİ (1853-1854)

Şahin DOĞAN

RUSYA'NIN İSTANBUL'U ELE GEÇİRME PLANINDA İLGİNÇ BİR TEKLİF: İDARE-İ MAHSUSA VAPURLARINI SATIN ALMA ÖNERİSİ

Toğrul HALİLOV

NAHÇIVAN'DA SERAMİKÇİLİĞİN GELİŞİM TARİHİNDEN

Rahmi ÇİÇEK

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE TRABZON BASINI (1945-1950)

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES